

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA – MŰVÉSZET – TUDOMÁNY

2012. DECEMBER

<i>Quasimodo 2012</i>	TATÁR SÁNDOR	5
	Anyámnak / A mia Madre	
	MADARÁSZ IMRE	7
	Kérdések a síron túlra	
	GYUKICS GÁBOR	8
	az elhatározás kezdete / l'origine della decisione	
	SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	10
	Gyukics Gábor laudációja	
	NEOGRÁDY ANTAL *	11
	Százados történet / Storia secolare (részletek / particolari)	
	PÉNTEK IMRE	14
Örök talányok nemzedéke		
FRANCO CAJANI	16	
A balatonfüredi Salvatore Quasimodo-díj		
MADARÁSZ IMRE	19	
Franco Cajani útjai, versei, hangjai		
<i>Bertha Bulcsu-pályázat</i>	BAÁN TIBOR	21
	Akarattyai anziksz	
	DEME TAMÁS	21
	Tanúhegyek – Balaton-felvidék, embercsodák	
	LEHÓCZKY ÁGNES	22
	Balatoni palimpszeszt	
	SZIKORA JÓZSEF	22
Kőgalamb		
KONTRA FERENC	23	
Balatoni kertek		
<i>Műhely</i>	PAKSI LÁSZLÓ	25
	A rajongók tragikus hősei	
	SHAH GABRIELLA	32
Hit és hitetlenség dilemmája – Vaszilij Fivejszkij atya bukása		
<i>Költők és művek</i>	KALÁSZ MÁRTON	41
	Világ	
	BAKONYI ISTVÁN	42
	Egy költő Fehérvárról	
	NÉMETH J. ATTILA	44
	Film, szakadás / Süllyedő Atlantisz	
	GAÁL ANTAL	45
	Valaki elárulta /Századforduló	
	MEZŐSI MIKLÓS	46
	Topografikus magyarázatok M. számára / Bocsi de nem bírtam kihagyni	
BÚZÁS HUBA	47	
A Louvre-ban		

<i>Valóság</i>	PEKÁR ISTVÁN	49
	Az igazi vagyon	
<i>Quasimodo- oklevelek 2012</i>	PÓSA ZOLTÁN	53
	A megtartóerő és az örök fölfedező	
	PAYER IMRE	54
	Fát ültettek mégis	
	ZSÁVOLYA ZOLTÁN	55
	Társalgó Fénynotesz	
<i>Próza</i>	BÁRDOS JÓZSEF	57
	A néma hattyú	
	T.ÁGOSTON LÁSZLÓ	61
	Tíz igaz ember	
<i>Históriás idők</i>	KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ	69
	Vékony János– a nándorfehérvári hírvivő	
	SOLYMÁR JÓZSEF	73
	Fröccsön vett anekdoták	
	TÓTH ILDIKÓ	78
	Rendszer után	
<i>Művészet</i>	FECSKE GYULA	81
	Kajári ajtajai	
<i>Könyvekről</i>	SZ. TÓTH GYULA	85
	Termőre forduló szavak	
	PETRÓCZI ÉVA	90
	Könyvről könyvre	
	NÉMETH ISTVÁN PÉTER	92
	Az írástudó nők állhatatossága	

E számunk képanyagát Kajári Gyula szénrajzaiból válogattuk.

SZÁMUNK SZERZŐI:

Baán Tibor költő, tanár, Bp. • Bakonyi István, irodalomtörténész, kritikus, Székesfehérvár • Bárdos József író, irodalomtörténész, Kecskemét • Búzás Huba költő, Veszprém • Deme Tamás író, költő, pedagógus, Bp. • Fecske Csaba, művészettörténész, Bp. • Gaál Antal, költő, Balatonfüred • Gyukics Gábor, költő, Bp. • Kajári Gyula festő, grafikusművész (1926-1995) • Kalász Márton költő, Bp. • Kontra Ferenc író, Újvidék • Kovács József László irodalomtörténész, Budakalász • Lehóczky Ágnes, költő, tanár, Egyesült Királyság • Madarász Imre, irodalomtörténész, Debrecen • Mezősi Miklós, költő, ontológus, irodalomtörténész, történész, Bp. • Neogrády Antal festőművész, Solymár • Németh István Péter költő, Tapolca • Németh J. Attila költő, Székesfehérvár • Paksi László irodalomtörténész, Veszprém, • Payer Imre, költő, Bp. • Pekár István újságíró, Herencsény • Petróczi Éva költő, irodalomtörténész, Bp. • Péntek Imre költő, Zalaegerszeg • Pósa Zoltán költő, Bp. • Shah Gabriella művészettörténész, Pásztó • Solymár József író, Solymár • Sz. Tóth Gyula, tanár, oktatási szakértő, Bp. • Szikora József író, szerkesztő, Bp. • Szörényi László, irodalomtörténész, Bp. • T. Ágoston László, író, Bp. • Tatár Sándor, költő, Törökbálint • Tóth Ildikó, pedagógus, Sölvesborg, Svédország • Zsávolya Zoltán, költő, irodalomtörténész, Bp.



Tatár Sándor*

ANYÁMNAK

'másik kései

*Tudtad, drága Anyám, hogy kit és mire hagysz itt,
mikor leintetted a **túl**ra vivő taxit?*

A lelkiismeret-kín, mondd csak, utolért?

*Vagy neveltem volna magamat én keményre,
mit váltig takargattál, észrevéve –
a nem gonosz is lakol mindenért.*

*Nappalom bujkálás, és gyógyszer hozza álmom:
teher, sőt átok ül e lankadt, kósza árnyon;
ha szép szót lel, biztos, hogy hazudik:*

*a mondhatatlant bűvészkedi szóvá,
mije a rábízottból maradt, azt is szerteszórná
(nem ezt ígérte valaha a huszadik...)*

*Nem nyafogok, hisz most már késő;
nevemmel terhes már a véső
– ha ugyan állítanak sírkövet...*

*Mit meg kell járnom még, az út, tán pár arasznyi –
figyelmem lassan már csak arra tud tapadni,
hogy **onnan** milyen hívás, hír jöhet.*

**A nagydíjas vers*

AMIA MADRE

*Lo sapevi, Madre cara, chi abbandoni per che cosa,
quando hai fermato il taxi per l'aldilà?
Dimmi, t'ha raggiunto il rimorso?*

*Forse avrei dovuto esercitarmi alla insensibilità,
con insistenza, accorgendotene, mi hai difeso-
anche il non-malvagio sconta ogni cosa.*

*Il mio giorno è un nascondersi, la medicina è il sogno:
il peso, anzi la maledizione schiaccia l'afflosciata ombra
vagabonda;
se trova una bella parola, è sicuro che menta:*

*magicamente trasforma l'indicibile in parola,
disperderebbe anche ciò che gli è stato affidato
(non è questo che ha promesso il ventesimo...)*

*Non mi lamento, del resto è ormai tardi;
il mio nome appesantisce lo scalpello
-se mai mi dedicano una lapide...*

*Devo ancora avanzare, la strada forse è lunga qualche
spanna-
riesco a prestare ascolto solo a ciò che
mi chiama da là, a un possibile messaggio.*

KÉRDÉSEK A SÍRON TÚLRA

Tatár Sándor laudációja

Tanítsa bár a sztoikus bölcs a maga rendíthetetlen ataraxiájával, hogy a világ rendje, a természet törvénye, hogy a szülött temeti a szülőt, érző ember számára kevés csapás okoz akkora fájdalmat, mint annak halála, akitől az életet kapta. Vajon amikor „anyánk a halott”, akkor is érvényes Illyés Gyula megállapítása: „ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja”? Tatár Sándor a szó minden értelmében megrendítő erejű verse nyugtalanító, a létezés heideggeri gondjával szembesítő kérdéseket hagy válaszképpen bennünk: létkérdéseket és halálkérdéseket. De nem Illyés és nem is Heidegger, sokkal inkább József Attila az ihletője a modelladója a József Attila-díjas költő egyik legszebb alkotásának, alcímétől – vagy mottójától? – kezdve (másik kései) olyan sorokon, fordulatokon, reminiscenciákon át, mint „nem nyafogok, hisz most már késő”, egészen a végső sugalmazásig, mely annyira riasztó, hogy próbáljuk nem megérteni, hogy reméljük, nem jól értjük. Tatár Sándor, noha teljességgel egyedi hangú, összetéveszthetetlen egyéniségű lírikus, engem a magyar költészet koszorúsai közül leginkább talán Szabó Lőrincre emlékeztetett. Eljutott hát Szabó Lőrinctől József Attiláig? Törvényszerű volna, hogy a végállomás József Attila? S vele annak felismerése, amit a kiemelő írásmód is nyomatékosít, hogy „a nem gonosz is lakol mindenért”? A Szózat szavával, az nem lehet, hogy „az út tán pár arasznyi”. Az út, a költő útja hosszú: a végtelenbe az öröklétbe visz. S „hogyan **onnan** milyen hívás, hír jöhet”? Például ez: halhatatlant alkottál, halhatatlan leszel magad is. Élni fogsz, élned kell tovább. Dacára az irgalmatlan diagnózisnak: „Nappalom bujkálás, és gyógyszer hozza álmod: / teher, sőt átok ül e lankadt, kósza árnyon”. A „**túlra** vivő taxi” még várhat. És az a véső is, mely nemcsak sírkőre, de emléktáblára is felvési a költőnevet. Akkor, amikor az anyához a síron túlra szálló, gyötrelmes, kínzó, „a mondhatatlant szóvá bűvészkedő”, kérdésekre „majdan friss szóval / ők felelnek”: a jövőző nemzedékek olvasói.

Gyukics Gábor*

AZ ELHATÁROZÁS KEZDETE

*a zárt vonatablak
érintkező
hajszálnyi résen át
az utasfülkébe
jégdarabként fúvódó hó
hideg permettel
fagyaszt domborművet
az ablakperemre*

*a száguldó vonat
a vágány menti nádas jegéről
elriaszt egy kócsagot*

*varjú űz el egy vadgalambpárt
hogya fenyőfaágról
belássa az erdőt
áttörő síneket*

*fenyőtű veti magát a hóba
és jégküvelybe fúl*

egy szarka nézi mindezt

*még itthon van
nem kíván menni oda
ahol más az ég*

**különdíjas vers*

L'ORIGINE DELLA DECISIONE

*dal chiuso finestrino del treno
una folata di neve
attraverso una fessura
quasi invisibile
come granello di ghiaccio
penetra nello scompartimento
con uno sprazzo di freddo
gela
sul margine del finestrino
un bassorilievo*

*il treno sfrecciante
dal canneto ghiacciato lungo i binari
mette in fuga un airone*

*una cornacchia scaccia una copia di colombi
per osservare dal ramo del pino
le rotaie che fendono
il bosco*

*l'ago di un pino si tuffa nella neve
e in un bossolo di ghiaccio annega*

una gazza osserva tutto questo

*finché si trova a casa
non desidera andare là
dove il cielo è diverso*

GYUKICS GÁBOR LAUDÁCIÓJA

A költő ars poeticája eddigi költészetéből jól meghatározható. Itt most elég *A remete többes száma* című, 2002-ben megjelent verseskötete kezdő költeményére (*jelölt és jelölő*) utalni; a 'rejtőzködő fotós', a 'keretbe, üveg mögé' montirozott képben már nem a látványt, hanem önmagát örökíti meg!

Ha a most díjazott nagy költeményét (*az elhatározás kezdete*) ebből a szemszögből nézzük, a költő itt beteljesíti, megvalósítja ígéretét, illetve költői szándékát: a *fotós*nak a száguldó vonatablakából kitekintő *utas* feleltethető meg, akinek a hangján a költő megszólal; a téli táj, a megörökítés tárgya ezúttal azonban maga is cselekszik, átveszi az alkotó szerepét. Szinte művészként viselkedik: a *jégdaraként fúvódó hó* domborművet képez a természeti világba betörő emberi alkotás, a vasúti kocsi ablakának peremére, figyelmeztetve a bent ülőt, az alkotás kiváltságát mintegy kizárólag magának követelő utast/megfigyelőt/megörökítő személyt, a költői hangot használó cselekvőt, hogy nincsen feljogosítva a megváltoztathatatlan, felülbírállhatatlan leírásra! Hadd utaljak arra, hogy az üveg és keret metaforát illetve jelképet már kötetcímmé is emelő könyvében (*Lepkék vitrinben*, 2006) Gyukics Gábor már egy nagy elméleti szaktekintélyt is segítségül hívott, a német Niklas Luhmannt, akinek Magyarországon először az irodalomtudomány területén akadtak elismert tanítványai. Ezt idézi a költő a filozófustól: „A megfigyelők cselekszenek, azt is mondhatnám abban a tudatban, hogy mindnyájan ugyanabban a világban élnek, és ebben a világban arról van szó, hogy erről a világról egymással megegyezően kell hogy nyilatkozzanak. [...] Muszáj ennek így lennie?”

„*az elhatározás kezdete*”, a díjnyertes költemény tehát tovább fejleszti, de nem csupán kiegészíti a fentebb jelzett költészettant, ugyanis mintegy ellentételezve, vitázva alakítja újjá. A megszólított, a megörökítésre kiszemelt, de önarcképként használt külvilág, környezet, táj, haza hirtelen visszaszól, sőt visszafelesel.

A szarka, maga is költőként, nem hajlandó alávetni magát a megörökítésé álcázott erőszaknak, világalakításnak. A cserregő madár követi a jégdarává fagyott őselem, a domborművet alkotó hó példáját; költőként – alkalmi költőként – nézi az elriasztott kócsagot, a vadgalambpárt kíváncsiságból elúzó varjat, az öngyilkos fenyőtűt; nézi és dönt: övé ez a világ.

*még itthon van
nem kíván menni oda
ahol más az ég.*

A hazát vállalja. Mert a költő, aki ezúttal a szarkát – alkalmi, öngúnyos alteregóként – beszélteti, nagyon is jól tudja, mennyire pótolhatatlan a haza.

Hadd idézzünk tehát most zárásul, ezen a magyar–olasz költőversenyen Gyukics Gábornak a New Yorkban, 2003-ban írott *Behelyettesítés* című, az amerikai–olasz diaszpórát megidéző, a Dante kávéházban játszódó verséből:

*Az idős olasz hölgyek ma is egyedül
üldögélnek megszokott asztaluknál,
szófavizet iszogatnak
kapuciner után.*

*Körbeveszik magukat
idegen test- és gyomorszagokkal,
ez a kávéház nekik otthon és család.*

Neogrady Antal *

SZÁZADOS TÖRTÉNET / STORIA SECOLARE

(részletek / particolari)

11

*Fejtettél már meg örök talányokat?
Nagyvadat az erdőtűz poklába,
Mért hatja mindig egy irányba lába?
Vadállatot más vad miért támogat?*

*És aranyveretű barátságokat,
Mit ott kötöttünk még az iskolába'
Mért bujtatunk bohócmaskarába,
Követvén fontatlan galádságokat?*

*Nem spórolunk a jó akolmeleggel,
Amely telente otthonunk betölti,
Nem számolunk jótékony fényjelekkel,*

*Bár némelyik a jó irányt üvölti.
S révbe érhetnének szelídebb szelekkel.
Mért gyűlöl testvért és komát a földi?*

*különdíjas vers

11

*Hai visto una statua franare dagli stivali?
In bicicletta intorno all'università un sorvegliante.
Il circolo Petofi si colma tumultuante,
Se vi sarà un blocco, come faremo a sortire?*

*Affiggere! Poi si spazzi !
Quattordici punti. La strada teme, gioisce,
Portano via nove dei ragazzi,
Sul volto di uno sbocco di sangue, defluisce.*

*Nel fumo denso m'infastidiscono le lacrime.
Cingolati! Porta via le ragazze!
Bottiglie di nitroglicerina nelle piazze!*

*Una donna con mitra sorregge un ferito,
Manca la macchina! Ti do la mia volentieri!
Hai già risolto gli eterni misteri?*

A díjnyertes verseket Tomaso Kemeny fordította

12

*Fejtettél már meg örök talányokat?
Nagyvadat az erdőtűz poklába,
Mért hajtja mindig egy irányba lába?
Vadállatot más vad miért támogat?*

*És aranyveretű barátságokat,
Mit ott kötöttünk még az iskolába',
Mért bujtatunk bohóc maskarába,
Követvén fontatlan galádságokat?*

*Nem spórolunk a jó akolmeleggel,
Amely telente otthonunk betölti,
Nem számolunk jótékony fényjelekkel,*

*Bár némelyik a jó irányt üvölti.
S révbe érhetnénk szelídebb szelekkel.
Mért gyűlöl testvért és komát a földi?*

12

*Hai già risolto gli eterni misteri?
Caccia grossa nell'inferno dell'incendio nella selva,
Perché le sue gambe lo portano sempre nella stessa direzione?
Perché belva difende belva?*

*E amicizie dalle impronte dorate,
Che abbiamo stretto ai tempi della scuola,
Perché le travestiamo da pagliacci,
Seguendo perfidie senza impacci?*

*Non risparmiamo il buon calore dell'ovile,
Che d'inverno ci empie la casa,
Non teniamo conto di caritatevoli segnali luminosi,*

*Anche se certi urlano la giusta direzione.
E potremmo approdare con venti più miti, magari,
Perché l'uomo odia il fratello e i compari?*

M

*Egy ezredévnyi szenvedés lecsengett
Felszámolás alatt a körképípar,
Született, anyám és József Attila
Az olasz front a felhők közt üzenget.*

*Bölcsőm fölött katyusa hangja zengett,
Bunkersötét és megdermedt pupilla,
Rom Vígszínház csillárja földi csilla
A nagytstvér felügyeli a rendet.*

*A történelmet végképp eltörölni.
Szódd a selymet elvtárs, szódd az álmokat
Láttál szobrot a csizmából kidőlni?*

*Fejtettél már meg örök talányokat?
Mért gyűlöl testvért, és komát a földi?
Mért rendezünk át bevált arányokat?*

M

*Al rintocco di un millennio di sofferenze
Nacque la liquidazione dei panorami
Industriali, mia madre e Jòzsef Attila
Dal fronte italiano inviano segnali.*

*Sopra la mia culla la voce del katiuscia,
Pupilla agghiacciata e bunker nella tenebra,
Il lampadario del Vigszinház in rovina terrestre vampa
Il grande fratello soprintende l'ordine abdicatario.*

*Cancellare definitivamente gli annali.
Tessi la seta compagno, tessi i sogni
Hai visto una statua franare dagli stivali?*

*Hai già risolto gli eterni misteri?
Perché l'uomo odia il fratello e i compari?
Perché modifichiamo i rapporti accettati?*

ÖRÖK TALÁNYOK NEMZEDÉKE

Neogrády Antal laudációja

A Quasimodo költői verseny mind is feladatának, sőt, küldetésének tekintette a felfedezését, vagy a figyelem ráirányítását kevésbé szem előtt lévő (élet) művekre. Nyilván, ehhez az kellett, hogy pályázatainkra beküldjék műveiket, akár több éven át. Nos, ilyen többszörösen is meglepetésember az idei verseny különdíjasa Neogrády Antal festőművész. Ismert kortárs festőről van szó, aki ráadásul egy festőcsalád leszármazottja, nagyapja, id. Neogrády Antal, a századforduló sikeres művésze unokája. Egy festő, aki ír... Nos, nem sok ilyenről van tudomásunk. Hirtelen Kondor Béla és Nagy László neve juthat eszünkbe, nekem a szombathelyi m. Molnár István, a zalaegerszegi-dallasi Gábrriel József és a pécsi Palotás József – aki történetesen szobrász. Neogrády Antal viszonylag későn kezdett – publikálni. Írni, talán gyermekkorától. De ma sincs kötete, az interneten különböző honlapokon találkozhatunk – meg kell mondai – jobbnál jobb verseivel. Ugyancsak az interneten találtam egy művét – szonettkoszorú! –, melyben egy kissé a saját sorsát, pályáját is megjeleníti. Már a cím is jellemző: (szonettkoszorú amatőr költő gondolataira) Felvonnak a társak, Siklósi E., Aimee, Mirian, Tonibacsi – aki történetesen maga a különdíjas (különc) költő. Néhány sor a költeményből:

*„Öreg poéta csak zombivá válna,
Hová mehetne rímekkel rakottan,
Hajléktalannak nincs babér, se pálma.”*

Nos, bár ahogy írja, „félholtan eltemették”, zsűrink (utóbb) mégis felfigyelt rá, kivételes poétikai felkészültségére, s a megszólaltatott igényes, filozófiai mélységű tartalmakra.

Az idén beküldött verse, a Százados történet (szintén szonettkoszorú), a személyes és történelmi idő összefonódása. Számvetés, számonkérés, kissé kiábrándult, de csöppet sem pesszimista összegzés – arról a száz évről, amely nagyjából a millenniumtól a napjainkig tart.

Bravúros megoldása, hogy egy-egy kulturális történelmi tárggyal, névvel, márkanévvel, hellyel érzékelteti a kort, s a benne élő embert. Az első szonettben: „Wampeticsnél olcsón iszunk aszút”... – olvashatjuk. Nos, a Wampetics étterem a Gundel elődje, melyet

1908-ban vett át Gundel Károly. A festőt hogyan érdekelné a képzőművészeti élet: „Felszámolás alatt a körképár” – írja kissé gunyorosan az ízlésváltozásról. A derűs monarchikus életképek – zsánerképek – fölött azonban gyűlnek a felhők, „Háborút mond sok önjelölt Szibilla / A monarchia már mindenütt recseg...”, és az 1905-ös dátum nem csak a magyar irodalomban, a Neogrády családban is nevezetes: „Született anyám és József Attila.” A díszletváltások felgyorsulnak: az olasz front, a háborús lövészárkok, s már a második világháborúban találjuk magunkat, a szerző budapesti születésénél (Bölcsöm felett katyusa hangja zengett). Az apa elhurcolása malenkij robotra, a pincében átdergett napok, s „az este már a történelmet írja”. S a nemzedék alapvető tapasztalása is megszólal a 6. szonettben: „Ki ünnepli az új rendszert, ki sírja...” A kibontakozó diktatúra képei peregnek, a végső konklúzió: „A nagytetvért felülegyeli a rendet”. Különösen érzékletes az ötvenes évek bemutatása: nem véletlen, a festő-költő gyermekkorára esik ez az időszak, amely alapvetően a túlélésről szól. Amikor „Egyszerre kell bátornak lenni s félni.” Aztán a felvillanó lehetőség: 1956. „Láttál szobrot csizmából kidőlni” – idézi meg a szerző a forradalom hangulatát. Aztán a levertség depressziója, a „jó akolmeleg”, a kádári legvidámabb barakk bohócmaskarás játéka... A rendszerváltás reményei kétségesen valósulnak meg:

*„Bár némelyik a jó irányt üvölti,
s révbe érhetnének szelídebb szelekkel.
Miért gyűlöl testvért és komát a földi?”*

A sorjázó kérdésekre nincs válasz, s a torzuló (élet) jelenségek a következő felismerést hívják elő, Hamvas Béla „hanyatláselméletére” utalva: „Miért rendezünk át bevált arányokat?” A Vörösmarty-idézetek nyomán a tanulságok a 14. szonettben így összegződnek:

*„Lassan talán előre kéne lépni,
Néhányszor már az égbolt felderengett,
E századot a sors meg nem ismétli!
És ebben is volt, ki nagyot teremtett.
Emberek vagyunk (a kívülálló kétli!)
Egy ezredévnyi szenvedés lecsengett.”*

A kijelentő módban némi bizonytalanság rezeg...

A szonettkoszorú – elsőrangú poétikai teljesítmény, a mesterség magas fokú megcsillantása – erkölcsi tanulságokkal átszőtt korrajz, a híres-nevezetes (nekünk, akik benne élünk) 20. század búcsúztatása. S talán egy nemzedék búcsúzása, aki az „örök talányok” megfejtésére felesküdt.



A BALATONFÜREDI SALVATORE QUASIMODO-DÍJ

Húsz év története (1992–2012)

Ez az első alkalom, hogy szót ragadok immár a huszadik Salvatore Quasimodo nemzetközi költőtálalkozó és költészeti verseny után, jóllehet a díj nemzetközi zsűrijének elnöke vagyok, de aki ismer tudja, hogy inkább a tettek, mint a szereplés embere volnék. Igyekeztem mindig a háttérben maradni, és onnan működni a rendezvény sikerén, az olasz művészeti kiállítások esetében is, amelyeket 2007-ig gondoztam.

Ezúttal azonban nem húzhattam ki magam a rendezvény házigazdájá, Cserép László szíves felkérése alól, hogy néhány szóval méltassam ezt a rendezvénysorozatot, ami mára nemzetközi jelentőségében is, nem csupán ki-nötte magát, hanem talán a magyar irodalom egyik legfontosabb rendezvényévé vált, széles ismertségének, a szakértelemnek és a Nobel-díjas Salvatore Quasimodo (1901–1968) nevének köszönhetően.

Ennek a kalandnak a kezdetei 1992-re nyúlnak vissza, amikor a Budapesti Tavasz Fesztivál során Bereczky Loránd, a Magyar Nemzeti Galéria igazgatója a budai királyi palotában bemutatott egy kortárs művészeket ismertető kiállítást, Száz művész és egy költő címmel (a költő én voltam). A katalógust Baranyi Ferenc fordította, egy eredeti címet adva neki: *Időlovas*, utalva egy 1989-es versemre, amely a *Cavaliere nel tempo* címet viselte. Akkor találkoztam a balatonfüredi delegációval, amelyik a következő ősszel az egész kiállítást újra bemutatta Füreden. Amikor értesültem a Kultúra fái Balatonfüreden történetéről, Baranyi Ferenc és Szabó György barátaimmal kitaláltam egy költészeti díj létrehozását, amely a Salvatore Quasimodo nevet viselné, és magyar – akár külföldön élő – költők még kiadatlan műveit jutalmazná, hiszen az 1926-ban fát ültető Tagorét követően Quasimodo is ültetett itt egy hársfácskát 1961. június 27-én. Időközben engem is felkértek egy borókafa ültetésére a Quasimodo hársával szemben, 1992. szeptember 29-én. Quasimodo és a fizikus Mario Pontecorvo után én voltam a harmadik olasz a Balaton partján így megtisztelve.

Az olasz liget aztán 1995-ben tovább bővült Giancarlo Vigorellivel (1913–2005), és 2005-ben Giuseppe Bonavirivel (1924–2009), míg ezen az ünnepen egy új emlékfaultető lett: Bogyay Katalin, az UNESCO általános konferencia 36. ülészakájának elnöke személyében.

A Quasimodo Alapítvány – a Balatonfüredi Polgármesteri Hivatal létesítésében, és Szabó György elnökletével, amit egészen a 2005-ben bekövetkezett haláláig vitt – egy hárommillió lírás induló tőkével jött létre. Ezekből az előzményekből jött létre az első díj, aminek átadására 1993 szeptemberében került sor. Az első díjat Gömöri György nyert el, akit a zsűri elnökével Mario Luzival (1914–2005) a Lodi Díjjal (Ada Negri városa) is kitüntettünk. Említsük meg sorrendben a további díjazottakat: Bihari Sándor, Gergely Ágnes, Határ Győző, Tóth Bálint, D. Balla Károly, Rakovszky Zsuzsa, Faludy György, Orbán Ottó, Székely Magda, Sumonyi Zoltán, Czigány György, Kiss Dénes, Csiki László, Miklya Zsolt, Tóth Krisztina, Tózsér Árpád, Szálinger Balázs, Jász Attila és Tatár Sándor.

Mint látható, a meghatározó személyek: Baranyi, Szabó és Vigorelli. Kézenfekvő a kérdés: miért ők? Nos, én először 1967-ben jártam Magyarországon, amikor találkoztam Darvas Józseffel, az Írószövetség elnökével (1912–1973), aki akkortájt az egész magyar értelmiség íróinak keresztüzében állt (ezzel kapcsolatban írtam is egy riportcikket szülővárosom, Seregny folyóiratába, Budapest, az erkölcsös város címmel). Majd „önkéntelen magyarként” hosszabb ideig éltem itt a nyolcvanas évek végétől 1995-ig, egy jelentős olasz multimédiás cég megbízásából, a moszkvai és prágai irodáink vezetőjeként is. Budapestről még mindig érzem az orromban azoknak a nemesen egyszerű szobáknak az illatát, amelyekben korábban Schulek Frigyes építész lakott, aki a XIX. század végén restaurálta a budai, Mátyás-templomnak is nevezett Nagybaldogasszony neogótikus templomát.

Költőként és újságíróként figyelemmel kísértem a kor intellektuális eseményeit a berlini fal 1989-es leomlását követően, és kapcsolatokat ápoltam az irodalom, a zene, a filmművészet legjelentősebb személyiségeivel, akiknek felajánlottam az olaszországi megjelenés/szereplés lehetőségét, illetve javasoltam filmek készítését, azoknak a csoportunkhoz tartozó stúdióknak a számára, amelyeknek képviselői irodáit én igazgattam, Európának ebben a szegletében.

E tevékenységem közben sem feledkezhettem meg azonban huszonéves korom keserédes „szerelmeiről”, és főképp az előző generációk költészetéről, hiszen engem is az ún. ötödik nemzedék, azaz a negyvenes-ötvenes években születettek egyik legfrissebb hangú költőjének tartanak.

Legfontosabb forrásom az időben a L'Europa Letteraria volt, Giancarlo Vigorelli, az Európai Írószövetség (COMES) titkára által 1960-ban alapított folyóirat volt, amelyet a római Edizioni Rapporti Europei kiadó jelentetett meg. Felejtethetlen volt számomra az 1964-es 30/33-as szám, amely egy jelentős, Quasimodónak szentelt fejezetet (Omaggio a Quasimodo) tartalmazott, Aragon, Cohen, Bilinski, Jones, Goytisoló, Martinov, Szabó és Bowra írásaival, valamint a költő Vigorellinek ajándékozott, addig publikálatlan versét A Balaton partján (Sulle rive del Balaton) címmel, amelyet Szabó Györgynek – barátjának – írt, akivel együtt utazott Szigligetre, azon az 1961-es nyáron.

Az 1965-ös 34-es számban Vigorelli egyfajta seregszemlét tartott, elsőként publikálva Olaszországban Baranyi, Váci, Simon, Garai, Juhász és Csoóri írásait. Baranyi Ferencről például a gyönyörű Ballada az elkenyveztetett ifúságról (Ballata della gioventù viziata) közölte, amelyet az olaszul megjelent antológiában a magyar szöveggel párhuzamosan közölt. Valamint a Dunáról fúj a szél (Dal Danubio soffia il vento) címűt, amely 1992-ben elnyerte Seregnóban a Brianza Irodalmi-Újságírói Díjat. Ezt a díjat Enzo Biagi (1920–2007) elnök (aki 1989-től 2006-ig töltötte be ezt a tisztséget), és az általam 35 éve igazgatott folyóirat Quaderni della Brianza (Brianzai Füzetek) alapította. Ez a folyóirat vállalta fel, Alessandro Quasimodo aktív közreműködésével, hogy 2000. szeptember 9-én a költő Francesco Messina (1900–1990) által 1937-ben készített bronzportréjának másolatát elhelyezze az általa ültetett hársfa előtt.

A kultúra eme jeles képviselőivel való rendszeres találkozásaim vezettek az önök irodalmában való elmélyedéshez, és ahhoz, hogy a „minden nemzet fiában kedvességet és igazságérzetet kiváltó” költészet (idézet Quasimodótól) nevében begyűjtsem e díj gyümölcseit, és erősítsem a két nemzet: Itália és Magyarország kulturális kapcsolatait.

Ám nem csupán a költészet volt e húsz esztendő egyetlen szereplője. A Balaton partján 1992-ben megjelent száz kortárs képzőművész bemutatkozását követően, évről évre monografikus művészi bemutatkozásokat láthattunk (különböző helyszíneken), akik mintegy húsz művet mutatnak be egy hónapon keresztül a díjátadás napját követően.

A kiállítás után a műveket a Quasimodo Alapítványnak ajándékozták, a szeptemberi rendezvények költségeihez való részleges hozzájárulásként. Hét művet azonban, a művészek kifejezett akaratának megfelelően, más magyarországi kortárs művészeti múzeumnak ajándékoztak.

A következő tizenöt művész mutatta be kortárs alkotásait: Pietro Gauli, Augusto Sciacca, Gianni Arde, Carla Tolomeo, Franco Mariani, Federico Boriani, Noël-Emile Laurent, Harry Rosenthal, Eugenio Galli, Alessandro Consonni, Silvana Recchioni Pierangelini, Cristina Mariani, Bruno Chersicla, Flavio Vailati és Mario Zappa.

A Magyarországi Olasz Kultúrintézet 1995-ben felkarolta a kezdeményezést, és a budapesti, valamint a debreceni egyetemek olasz tanszékeivel közösen, két évig egymillió lírás ösztöndíjat ajánlott fel egy hallgató számára, a Quasimodo Archívumban való kutatásra, melyet a költő fia gondoz, aki lelkes művészként elmaradhatatlan vendége a balatonfüredi rendezvényeknek.

2003-ban abban a szerencsében volt részem, hogy találkoztam Arnaldo Dante Marianaccival (a budapesti Olasz Kultúrintézet akkori igazgatójával, aki később Bécsbe ment), és aki nemzetközi tapasztalataival új, ösztönző lendületet adott a díjnak, egy sor párhuzamos rendezvénnyel, amelyek részben találkozóok voltak (l. a 2004-ben megjelent a Scienza & Poesia kötetet), és létrehozta a Salvatore Quasimodo Barátai Nemzetközi Körét, amelynek elnöke.

A magyar táj több verseskötetem ihletője volt; tanúja ennek az az 1992 és 2006 között megjelent öt kiadás, melyeket Baranyi Ferenc fordított le nagyszerűen. Az utolsó kötetet, Verso il capolinea due (A kettes végállomása felé) épp a minap mutatták be az Olasz Kultúrintézetben, majd ezt követően a Fordítók Házában. Bár egészségem egyre romlik, ezek a találkozók és ezek a helyek adnak erőt, hogy fölfelé nézzek, pozitívan lássak egy végső célt, ami felé törekedve kikerülhetem a kusza félelmeket: az érzelmi patthelyzetet. Ezekben az években a költészet adta csatározásaimhoz az éltető erőt, és elmondhatom az evangélium szavaival: „a jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, a hitemet megtartottam”.

Az idei évre ambiciózus programot terveztünk: két kiállítást, Quasimodo és a Corrente barátai (Quasimodo e gli amici di „Corrente”), amelyben emléket állítunk az 1930–43-as évek két milánói művészenek, Pietro Gaulinak (aki a mozgalom utolsó tagjaként idén január 7-én hunyt el) és Aligi Sassunak (1912–2000), akinek idén ünnepeljük születése századik évfordulóját). Az olasz posta az évfordulóra (akár Quasimodo kapcsán 2001-ben) bélyeget jelentetett meg, ami július 17-én került forgalomba.

Húsz, a tulajdonomban lévő Gauli-akvarellt, melyeket 1974-es magyarországi utazása inspirált, a budapesti Olasz Kultúrintézetnek ajándékozok, amely alkalomból egy bemutatót szerveznek.

Aligi Sassu harminc akvarelljét is bemutatjuk 1943-ból, amelyek Alessandro Manzoni Jegyesek című művét illusztrálják. Sassu ezekkel a XX. századi festészetben egyfajta színforradalmat teremtett.

Elköteleztük magunkat arra, hogy ezt a két eseményt megszervezzük a 2013-as Quasimodo-díj alkalmából. Ezeken keresztül ismét megvalósul a költészet és a művészet szimbiózisa. Ez egy mindenképp építő párosítás.

Ahogy Szabó György is küldött Quasimodónak egy levelet a hársfájáról, úgy én is kérem a barátaimat, hogy hozzanak egy ágacskát a nevemet viselő borókáról.

Az arra járó olvashatja Baranyi Ferenc fordításában: „A balatoni szél, simogassa a balatonfüredi fenyő ágait / tüskés oszlop a lélek forrásánál, hogy közelebb kerüljön a »már koros hárshoz«. És hogy nőjön búján és erősen, és végtelen sok kisfenyőt teremjen amit a barátaim eltesznek, hogy a közelemben érezzék magukat”.

(Linczéni Endre fordítása)

FRANCO CAJANI ÚTJAI, VERSEI, HANGJAI

Franco Cajani lombardnak vallja magát, miként az *Isteni Színháték* első énekében Vergilius, ám az olasz költő európai értelmiségi is, aki globális-egyetemes távlatokban gondolkodik. Beutazta szinte az egész világot, úti élményeit, tapasztalatait, s azok ihlette érzéseit és gondolatait verseiben örökítve meg. Magyarország Cajani számára nem az idegen országok egyike, nem külföld, hanem úgyszólván a második haza, ahová inkább haza-hazatér, mint el-ellátogat, és mi, magyarok is tiszteletbeli honfitársunknak tartjuk őt. Mint a balatonfüredi Salvatore Quasimodo-költőverseny alapítója és kuratóriumának elnöke évente visszatér Füredre és Budapestre, többször könyveinek bemutatóira is. Magyarul eddig öt verskötete látott napvilágot: *Időlovag (Cavaliere nel tempo, 1992)*, *Tőprengés a szélben (Ipotesi nel vento, 1999)*, *A dal történelem lesz (La poesia si fa storia, 2003)*, *A csoda parafrázisa (Parafraasi del miracolo, 2005)* és most a legújabb, *A második végállomás felé (Verso il capolinea due, 2012)* ismét a Hungarovoxx Kiadó gondozásában és újfent Varga Imre, a nagy szobrászművész borítóképével, ezúttal Dante Marianacci, a Magyarországi Olasz Kultúrintézet volt igazgatója előszavával. És ami a legfontosabb: Baranyi Ferenc műfordításában. A Kossuth-díjjal és rangos olasz irodalmi díjakkal is kitüntetett költő-műfordítót Franco Cajanihoz immár kerekén húszéves baráti kapcsolat fűzi. Ezért is tudott Baranyi oly ihletett és hiteles tolmácsolója lenni a Cajani-verseknek, mondhatni, Cajani „magyar (költői) hangja”: mind az öt verseskötetét ő ültette át nyelvünkre. De más oka is van Cajani és Baranyi „szinkronjának”. Baranyi Ferenc a legmagasabb, méltó színvonalon magyarította a hermetizmus (ermetismo) nevű költőirányzat klasszikus képviselőit, a huszadik század alighanem legkiválóbb olasz poétáit: Giuseppe Ungarettit, Eugenio Montalét és a magyarhoni költőfesztivál névadóját, Salvatore Quasimodót, akik talán a legmélyebben hatottak Cajani költészetére. Mindennek köszönhetően, miként *A csoda parafrázisa* fűlszövegében írtam, Cajani „versei Baranyi Ferenc baráti ihletettséggű műfordításában valósággal magyar versekként szólnak meg”.

Pontosan mi és hogyan szólal meg *A második végállomás felé* kompozícióiban? Mindenekelőtt „az emberélet útjának” alapkérdései, létkérdései, lét és nemlét szembesítése, a költői én szembesülése az emberlét esendőségével és végességével, ám halhatatlanságával is, melynek egyik formája – újfent Dantét idézve – a „kincsben, a könyvben” való továbbélés. A poézis nemcsak a halhatatlanság reményével vigasztal: mint Marianacci rámutat, „segít megkönnyíteni a lélek szenvedéseinek elviselését”.

Az öröklét és a személyes, emlékképekben felidézett múlt mellett a harmadik uralkodó idődimenzió itt a történelmi idő. Rendszerint elválaszthatatlanul az egyéni vallomásos tanúságtételtől. Franco Cajani lírai emléket állít az ezredvég és az ezredforduló világtörténelmi fordulatainak, történelmi eseményeinek. Létösszegző számvetése kordokumentáló szintézis is egyben. Egyéniség a történelmi drámai valóságának és az örökkévalóság vallásos hitének, krónika a személyességnek és az emberfölöttségnek, vallás az alanyiságnak és a történelmiségnek keresztmetszetében. Olaszul és magyarul. Az emberiség hangján. A humanizmusén.



Baán Tibor

AKARATTYAI ANZIKSZ

Balatonakarattya sok helyen játszódik. A nagy szimultán játszóban mindenki benne van, igaz, mindenki más ügyben, más szerepben. Jelen van a múlt. A régi, fényképekről ismert lokálpatriótákra gondolok, akik 1928-ban megalapították a *Balatonakarattyai Fürdőtelep Egyesületet*. Nagyanyáink és nagyapáink hőskora ez. De hol vagyunk már a régi nyakigláb fürdőruháktól? Mi minden történt itt a II. világháborút követő években? Akarattya csak fokozatosan talált magára. Itt élt, itt írta, meghúzódva az országos politika viharai elől Kodolányi János történelmi regényeit. Ide írta leveleit a tragikus sorsú novellista, Szabó István. Lám, ez a múlt is jelen van, miképp a tó, mely túl a politika és a történelem színeváltozásain maga a végtelenség illúzióját keltő szépség. De szólni kell a település szívközpontját jelentő Rákóczi parkról is, ahol zászlófelvonásra kerül sor, hagyományőrző csoportok, táncosok, lovasok, majd a Kelet-balatoni Borlovagrend és borrendek mutatkoznak be, vagy a körszínpad meghívott zenekarai. És nemcsak Akarattyan van ez így. Valójában a magyar tenger körül nagy élet zajlik. E sokféle esemény, mint a kaleidoszkópban széteső, majd újra összeálló kép egymásra vetít múltat és jelent. Érvényes ez az őspark négyszáz éves szilfájára is, amelyhez a nagy fejedelem a lovát kötötte hajdan, majd kihirdette a nép „akarattytát.” Az ősi fa 1967-ben zöldellt ki utoljára, de emléke ma is élő. Tanúsítják ezt a település történelmi utcanevei, melyek a legsötétebb években is tartást adtak. És itt van a legfrissebb hír: Balatonakarattya kinyilvánította elszakadási szándékát Balatonkenesétől. Ez a közösség bízik magában. Most is, mikor a tó sakktabláján vitorlások látszanak, egy sárkányrepülő motorjának hangja húzza felfelé a tekinteteket. Hirtelen megkondul a harang. Hallani hangját nemcsak Balatonakarattyan. Az akarattyai harang azt üzeni: vagyok. Vagyunk. Ezt jelzi a Rákóczi parkban található *Babák rózsakertje* is, ahol évekre visszamenőleg olvashatók a község újszülöttjeinek nevei. Fontosak ugyanis. Név szerint, mert ők a jövő.

Deme Tamás

TANÚHEGYEK – BALATON-FELVIDÉK, EMBERCSODÁK

A tó magaslatairól hosszan kinyílik a táj. A hegyről minden jobban látszik. Csúcshegy, Csobánc, Gulács, Somló, Szent György, Ság. Elmondják, itt mi a tanúság. A tanúhegynek mondott kúpok a lepusztult hajdani terület-felszín eredeti magasságát, rétegződését őrzik. És ennél sokkal többet. A tanúhegy metaforaként különös személyiséget is jelent. Új értelmet kap a „lepusztult felszín eredeti magasságának megőrzése”. Gondoljunk bele, mi-féle szintet jelzett itt Németh László, Illyés Gyula, Borsos Miklós! Igen, a tanúhegy magasságjelző, lelki rétegek őre. Az emberi hegyek is jelek, jelen vannak, jelentésünk van. Korzenszky Richárd Tihanyban jelzi a magasságot, Mérték/egység. Hivatása pap. Beosztása az osztózás, osztás matematikai jele /:/ per-jel. Megosztja az eget a földdel. Borral, kenyérrel, szóval. Egyszóval: vendégel. Költő és magyartanár, fotóművész, naplóíró, időalbum. Ha kérdezed, válaszában látod kereszted másik felét. Szemével exponál: ifjú- és öregdiák, bencés, kincés, jeruzsálemi kupolák, tihanyi napkeltecsodák, lelkek. Hajnali horgászat, borzongó tó. Harangok árnyéka. Árnyékok harangozása. Pilinszky pupillája. József Attila képzelt találkozása Bulgakovval a Dosztojevskij fogadóban. Szobafalán Udvardi, az udvari festőszent képei aranyfüstben. Az ünnepen édesanyját kezében vezeti. Ima, zsolozsma. Az agapén ő a soros ma. Richárd közelg, s kínál shakespeare-i méltósággal. Este a kapuban, kinn áll. Reggel az ablakban. Egyik kezében óra (másik kezében labora). Így látni – kezében kelyhet és Isten testét tartva – Belső tó felett a magyar benedeket. A korzenszki tanúhegyről rálátni (nemcsak a Balatonra, hanem) EGY HÁZ-ra, egyetemesre, országosra, személyesre.

BALATONI PALIMPSZESZT

Van valami elfelejtett kölcsönösség mitológia és geológia között. Ezt feszegettük újra, ahogyan a nyár utolsó óráit egy a csillagoktól valószerűtlenül nehézkes égbolt alatt töltöttük. Meg is szédültünk, mint akkor, már ezzel az ismerős szórakozottsággal. Felfelé szörnnyethalás, tériszony fordítva – ilyen és hasonló homályos hasonlatokat motyogtunk. Nem is gondolnád, amikor a tó tükrén a matracon napozol, vagy amikor a szörfoktató instrukcióit követed: se mélység, se magasság, manőverezz, máskülönben véged. Vagyis az ember attól lebeg, hogy nem emlékszik a szoláris anyagra. Az éltre, aki itt éjjel a tornácra beszélget teveled. A budapestire, észak-angliaira, balatonszéplakira, a kikötői éltre, aki nem kötött még ki. Tudtad, hogy a csillagok anyaga a puhatestűekben is kimutatható? Miért kételkedsz a közetrétegekben, csigalépcsők kanyaraiban, a tavat körbeölelő vitorlások kolompolásában, ami fémszerű, mint az Északi-tenger hajóié, a holt tengerben a tó alatt? Kréta, láva, tufa, lösz, dolomit, laza szövetű mészkő, apátság, apát, ezeréves kézirat, palackban távirat. Nem hiszel már az írásjelenben, az apró, érdes héjú miocén kagylóban, a csontváz kalciumtartalmában? A kőszívű királylány, a kecskepásztor, az ezer aranyszőrű kecske vízi hullájában, Közép-Európában? Egy elsüllyedt városban ebben a Közép-Európában? Búvárkodhatnál. Egymás maradványaiból készül a csont. Nyugati ajtócsigából, amelyik gyűrűs szájjával nyálkás írásjeleket hagy a papíron. Itt a víz összetétele magnézium és szulfát, ettől az a szépia bőrsimassága. Ez a lúgosság sem esetleges. Elnyel akusztikát, a betűkről az ékezetet, augusztusi éjszakák pontatlan metaforáit, a földnyelv visszhangjait odaátról. Rövidre szabott történetet. Nyári egyperceset. Ennek a (bolygóból) valóságának a felejtése: equilibrium.

Szikora József

KŐGALAMB

Bocsánat, uram, elmerültem a fényképezőgép beállításában. Igen, amit itt lát előttünk, az a Bozsai öböl, talán az egyetlen helye a Balatonnak, ahol még háborítatlan a nádas. Az öböl túlsó partján Tihany, megkapó látvány valóban. Most, mintha olvadt ezüst lenne a Balaton, máskor mélyzöld a víz, északnyugati szélben pedig cápauszonyként hasogatják a nyargalászó szörfvitorlák. Akik itt nyugszanak, nemigen láttak életükben szörföt, de még vitorlást sem. A Balatonnal sem akadt sok dolguk, a mi falumúzeumunkban a szőlőgazdálkodás, állattartás eszközei láthatók. Nekünk elsősorban a szőlőhegy adott kalandot, s a téesz hozott a családok életébe tragédiát. Aki nyaral, nem látja, de az akkor kapott sebek máig nem gyógyultak be a falunkban. Megszakadt valami, a derékhad nem tudta átadni fiainak a gazdaságot. Nézze csak azt a sírkövet, uram! Két férfinév rajta, s egy asszonyé. Az első férfi odaveszett a Donnál. A második, az öccse, feleségül vette az özvegyet, fölnevelte a bátyja három gyermekét, s negyedikként a sajátját. Közel a kilencvenhez, özvegyen, egyedül – gyermekei, unokái mind a városban élnek – naponta kétszer fölment a szőlőhegyre. Engem is elküldött a faluból az apám a téeszésítés után. Fiam – mondta –, amiért dolgoztunk, elvették egy pillanat alatt. Te menj, tanulj, ami a fejedben van, azt nem tudják elvenni. Így lettem tanár Pesten, de, látja, ismét itt vagyok. Most én is naponta fölmegyek a szőlőbe. Kálmán bácsi gyalog ment, én traktorral. Gyermekeim, unokáim városban, talán egyszer az ő visszajövetelüket is megérleli az idő. Rizlingem van, meg Irsaim, jöjjön a hegyre, kóstoljon egy-két pohárral! S onnan nézvést még szebb a Balaton, mint innen a temetőből. Látszik az apátság is, igazodási pont az nekünk, közel ezer éve. Csak egy pillanatot várjon, elkészítem a fotót, ha már annyit bíbelődtem vele. Ha ez a galamb éles itt a sírkeresztben, akkor elmosódott az öböl. Ha a nádast állítom élesre, s a fényfröccsentő vizet, a galamb csak halvány körvonalaival búsul a kép előterében. Ezt választom, így nem látszik a golyóütötte seb, amit '45-ben kapott az oroszoktól. Indulhatunk. A rizlinget ajánlom, a tavalyit. Kiváló termésünk volt akkor, uram.

BALATONI KERTEK

Gyerekkoromban néhány egymást követő évben a Balatonon nyaraltunk. Nem tudom, hány éves lehettem, még nem jártam iskolába. Anyám irányította a nyaralásokat, mindig más falut választott. Talán mert egy kicsit mindegyik hasonlított a miénkre. Hasonló volt a mi családi házunk is, olyan volt, mint ott a legtöbb. Apám meg én a vízzel törödtünk, elég volt nekünk a strand, a vitorlások. De anyámat egészen más foglalkoztatta. A kert megszállottja volt. Hamar társakra talált. Mindig vittünk növényeket haza. Most, augusztus végén tört fel valahonnan az emlékeimből mindez, amikor Szigligeten töltöttem a nyár végét. Mindig az a legérdekesebb, ami egy új környezetben elsőként tűnik fel. Ahogy kiléptem az alkotóházból, az első utam a strand felé vitt. Egyórányi séta. Útközben ott sorakoztak azok a családi házak, azok a kertek, melyeket gyerekkoromban láttam. Mintha ugyanazok lettek volna. Felfedeztem a növényeket, melyekre akkor nem is figyeltem különösebben. Mostani szemmel a balatoni kertek mind hasonlóknak tűntek, talán anyám is azt vette észre, hogy mindegyikbe ugyanolyan virágokat és díszfákat ültettek. Legfeljebb az elrendezésük különbözik. Ezeknek az együttese alkotja a balatoni kertet. Aztán ahogy a kert növényeivel együtt felnőttem, láttam persze, hogy a mi kertünk más lett, mint a többi a falunkban, anyám igazi különecneket számított, szeretett dicsekedni vele, mert nekünk különleges, balatoni kertünk volt, háromszáz kilométerrel délebbre, a határ túloldalán. Mára laskói kertünk már csak emlékét idézi az egykorinak. Az igazi felfedezés pedig idén nyáron az volt, hogy van egy hely, ahol mindez változatlanul megmaradt: a dísznád, a narancssárga rózsza, a lila akác, a boholyfa és a többiek. Azóta nem jártam a Balatonon, csak most, ezekben a kertekben.



A RAJONGÓK TRAGIKUS HŐSEI

„Kemény regényei közül a legsokrétűbb, legbonyolultabb és mégis a legegységesebb műnek *A rajongókat* tekinthetjük.”¹ „Kemény Zsigmond jellemei nem utolsósorban azért összetettek, mert gyakran kényszeríti olvasóját arra, hogy megváltoztassa már kialakult véleményét egyik vagy másik szereplőről.”²

Kemény minden jelentős szereplő nézőpontját és motivációját egyenként és részletesen megvilágítja. Ennek formája leggyakrabban a belső monológ. Péterfy ezt így fogalmazza meg: „Kemény alakjai többet beszélnek magokkal és magoknak, mint egymással és egymásnak. Csak röviden végeznek a világgal, aztán hazafutnak magányukba, hol az álom erejével tárul fel belsejük.”³ Így váltakoznak Laczkó István, Klára, Elemér és Deborah kedélyhullámai, tépelődései, vívódásai a sorsfordulatok előzményeiként, illetve következményeiként. Folyamatosan élesedik Kassai István és Pécsi Simon ellentéte is. A bonyodalom kezdete után Elemér – szerelméről lemondani kényszerülve – félreáll, elhagyja a gyulafehérvári udvart, a mezei hadak kapitánya lesz a Pécsi-birtokok körzetében. Az ő visszavonulásával párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerül Gyulai Ferenc, és betölti barátja helyét a Pécsi-házban is, a fejedelmi udvarban is.

Barta János⁴ három csoportba osztja *A rajongók* szereplőit. Az első csoport a sors felett állók, akik irányítói a sorsnak: I. Rákóczi György fejedelem, Lorántffy Zsuzsanna és Dajka püspök. A második csoportot a sors alatt állók alkotják, akik „nem sodródnak tragédiákba, noha ott élnek a szomszédságukban”⁵: Báthory Zsófia, Gyulai Ferenc⁶. A harmadik csoportot azok alkotják, akik részesei a sorsnak, benne élnek és sodródnak vele: Kassai Elemér, Laczkó István, Bodó Klára. Az ő életük tragikumai áll elsősorban a mű középpontjában, és dolgozatomban is főként velük foglalkozom. Fontos szereplők még a regényben Pécsi Simon és lánya, Pécsi Deborah, valamint a velük szembenálló Kassai István. Az ő sorsukkal, cselekedeteikkel szintén fontosnak tartom foglalkozni.

A „passzívan” sodródó hős – Kassai Elemér

A regény főszereplője, Kassai Elemér egyértelműen tragikus hősnek tekinthető. Elemér az erkölcs és kötelességtudás áldozata; vesztét a nagybátyjával való kapcsolata okozza. Tudomásul veszi sorsának csapását (Deborah elfordulását), ezután megkísérli kivonni magát nagybátyja, illetve a sorsa hatóköréből, de sikertelenül.

Elemér teljesen átlagos hősnek tekinthető, alacsony származása és egyáltalán nem kivételes személyisége aligha számíthatott a kor nőolvasóinak csodálatára. Egyetlen magatartásformával tud azonosulni, ez pedig a részvétel, az együttérzés. Ez az érzés az oka, hogy nem hagyja el a mindenki által gyűlölt nagybátyját, és ugyan ez az oka, hogy Pécsit figyelmeztetni akarja az életét fenyegető veszélyre. Elemér a Pécsi családhoz is egy „véletlen” lévén kerül közel. Elemért, „ez akkor még kevesektől ismert ifjat azért vette védszárny alá, azért pártolta és emelé, mert egy csillagjósolat szerint általa fog az ő családjáról valami fenyegető vész, valami véletlen csapás elháríthatni.”⁷ De mikor a fiút Kassai örökösévé teszi, Pécsi eltiltja tőle lányát, mert ő éppen úgy gyűlöli a kancellárt, mint az őt.

Elemér Deborahval való szakítása után el akarja hagyni a várost, és ehhez nagybátyja segítségét kéri. Kassai ki is nevezteti őt a mezei hadak hadnagyává. Ám Elemér mikor felidézi magában azon estének eseményeit, melyen Bodó Klárát ájulása után hazakíséri, belső monológjában jut el addig a kínzó sejtésig, hogy nagybátyja egy sötét

¹ Sötér István (Főszerk.): *A magyar irodalom története. IV. A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 259.

² Szegedy-Maszák Mihály: *A középszerű hős tragikumai: A rajongók (1858–59)*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 248.

³ Péterfy Jenő: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, In.: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1962. 281.

⁴ Barta János: *Sorsok és válságok. Kemény Zsigmond tragikus emberalakjai*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 191–195.

⁵ Barta János: *I. m.* 193.

⁶ *Az, hogy Gyulai tekinthető-e tragikus hősnek, a későbbiekben még tárgyalásra kerül.*

⁷ *A rajongók I.* 122.

terv végrehajtásához akarja őt felhasználni. Mikor Elemér a balázsfalvi templomba lépett, hogy figyelmeztesse Pécsit, a szombatos tömeg részben amiatt tör a fiú életére, mert Pécsi „önkéntelenül, de halálsárga arccal” így sóhajt fel: „Oh! a csillagzatok nem csálnak! Ők előre megmondták, hogy veszedelmem tőle jön!”⁸ Ezt követően a feldühödött szombatosok lemészárolják a fiút. Elemér úgy hal meg, hogy nem tudja, hogy két ember is volt az életében, aki nagyon szerette őt: Pécsi Deborah és Kassai István.

A törékeny nő alakja – Bodó Klára

Bodó Klára kismemesi család sarja, aki a szombatosok egyik vezéréhez, Laczkó Istvánhoz köti életét. Bodó Klára tragikus hőssé válásában igazából vétlen. Őt férje jelleme és cselekedetei teszik tragikussá, és talán ő az egyetlen, akinek sorsát igazán tragikusnak érezhetjük.

Férje gyakran megfordul Pécsi házában, majd miután Kassai elfogatja, annak kéme lesz. Klára nem tudja, mi történik férjével, de érzi, valami nincs rendben, valami szörnyűség történt.

Mikor Laczkó hazamegy, Klára nem érti férjének szokatlan viselkedését: „Férjének lábai elé borult, töredelmesen hajtá fejét a padlózatra s aranycsillámú, gazdag, sárga haja szétbontakozva omlott alá, sűrű palástjával eltakarta a szem elől az egész ábrázatot, csak a vékony ivorfehér nyakat hagyván meztelenül, *mintha bárdcsapásra váró elítélt volna* (kiemelés tőlem).”⁹ Klára itt már nem csak olyan, mint egy bárdcsapásra váró elítélt, hanem valóban azzá is válik. Laczkó az, aki szenvedést hoz rá, és ráméri a végső csapást.

Klára ezt követően, mikor megtudja, miért is hagyta el a férje, miért kellett gyermekeitől megválni, mindent megtesz, hogy férjét megszabadítsa. Egy véletlen félreértésnek köszönhetően Dajka püspök a fejedelemséhez vezet, aki meghallgatva panaszait segítségére lesz.

A sors azonban úgy akarja, hogy – bár Klára minden segítséget megkap a fejedelemtől – többé ne találkozhasson férjével. Laczkó István özvegye azonban a szegények és betegek istápolásában lelte meg életcélját Rápolton, férje utolsó tartózkodási helyén.

Bodó Klára magára maradvány gyermekeiről is gondoskodni tud, és helytáll a kritikus helyzetekben. Ő azonban csak a saját életútját illetően győzi le a mostoha körülményeket, csak magának teremt külön világot, férje tragédiája őt is sújtja. Kivonulása a társadalomból (lemondása a világi boldogságról, a szegények és betegek gyámolítása) már bizonyos fokú életvereség. Mégis ő az egyetlen szereplő, aki saját tiszta erkölcsisége szerint tud élni. A többieknek még ez a részsiker sem jut osztályrészül.

A szárdisi angyal tragédiája

A szombatos papot Kassai börtönbe veti, mert nem hajlandó vele együttműködni. A férfi börtönbeli szenvedéseinek bemutatására (szomjúság) Kemény egy distancián alapuló jelenetet talál: „Szőke Pista nyelve majdnem szájpapadáshoz tapadt a szomjúság miatt. A vándor, ki rekkenő nyárban, szellőtlen rónán, csillogó, égő fővenyben utazik, nem lehet tikkadtabb, nem sóvárogatná az ég harmatát, a forrás cseppét inkább, mint e szegény fogoly, kit tél közepén egy nedves üreg árnya vesz körül.” A két kép csak a főképzetben, a szomjúságban azonos, minden egyéb másban ellentétes (rekkenő nyár – tél közepe, rab – vándor, börtön – róna, nedves üreg – csillogó, égő főveny). „Aligha van két ellentétesebb, s mégis egylényegű állapot, mint a sivatagban vándorló és a nedves pincebörtönben sínylődő szenvedése a szomjúság miatt.”¹⁰ Laczkó egyedül családját félti: „De én azt a fájdalmat érzem, melyet nőm és gyermekeim fognak szenvedni s idegeim nem bírják a terhet, melyet a szolgaság testökre, az elaljasodás lelkiismeretökre fog rakni. Átok legyen a napon, midőn a szombatosok közé fölvettem magamat s meggyőződésemet családomból szerencsémért áruba bocsátottam!...”¹¹ Szabadulása érdekében Kassai kéme lesz.

Laczkó jellemének kettősségét jól mutatják a második rész végének jelenetei. Mikor Szerédi az utcán kémnek nevezi Laczkót, az nekirent gyalázójának. A támadást Klára sikolya, majd ájulása szakítja meg. Laczkó viselkedése ezalatt teljesen megváltozik: „Laczkó levette fővegét, kezében tartá, mélyen meghajolva és rendkívül

⁸ *A rajongók II.* 308.

⁹ *A rajongók I.* 176.

¹⁰ Imre László: *A hasonlatok funkciója Kemény Zsigmond A rajongók című művében*, In: Imre Samu, Szathmáry István, Szűts László (szerk.): *Jelentés és stílusztika*, Bp., 1974. 216.

¹¹ *A rajongók I.* 166.

alázatos hangon szól: – Kegyelmes uraim! csókolom nagyságtok kezét, lábát! én vétségből a Miklós-kapu helyett a Szent György-kapu felé indultam s most észrevéve tévedésemet, vissza kellett fordulnom. Könyörgök egy szökött jobbágyhoz, egy ágról szakadt koldushoz illő alázatossággal, kegyeskedjenek nagyságtok megengedni, hogy csatlósaik közt csendesen haladhassak. – Laczkó mindig kezében tartá fővegét. Az utolsó csatlós előtt is mélyen hajladozott. S ameddig csak a holdvilág a szemet vezette, Szerédi bámuló szolgái őt főveg nélkül látták a Miklós-kapu felé haladni.¹² Ennek a jelenetnek két szempontból is jelentősége van. Egyrészt látjuk Laczkó megalázkodását, másrészt itt mondja ki először, hogy ő nem más mint egy szökött jobbágy. Ezt követően Kassaihoz megy, ahol viszont egy teljesen más embert látunk. Laczkó itt meg is fenyegeti Kassait: „Kérdem el a szenvedést. Hadd lakoljak, de csak én. Ha nőm megtudja, hogy hol vagyok és mivé lettem, esküszöm, a fejedelem és az egész ország hallani fogja, mily eszközökkel kényszerítettél Pécsi vesztésére munkálni. Ha pedig nőmet Rápoltra mered vitetni, hogy velem osztozzék a nyomorban és gyalázatban, esküszöm, meg foglak gyilkolni az uccán, a tanácsteremben, az Isten házában, kórógyadon, haldoklásod percében, ott és akkor, hol módját ejtethem.”¹³ Itt újra családja iránti szeretete jelenik meg, és úgy látszik, hogy csak abban az esetben képes határozott lenni, ha családját veszélyben érzi.

Gyávasága abban is megmutatkozik, hogy feleségével sosem tudatja, hogy ő valójában egy szökött jobbágy, és hogy egyezséget kötött Kassaival.

Feleségének levelet ír, melyben menekülésre biztatja: „Oh! én szegény kisdedeim! szórd el őket magadtól, hogy ne találják meg a poroszlók veled együtt. Vedd le rólok nevemet, e hazug nevet, melyet különben is úgy le fog tépni a törvény, mint a ruhát szokta a bakó a tolvajról, mikor meztelen testére bélyeget akar sütni.”¹⁴ A nevet és a ruhát itt közös vonásként kapcsolja össze, hogy mindegyik eldobható, mindegyiktől meg lehet fosztani az embert, letépheti a bakó vagy a törvény. Laczkót a megaláztatástól, a büntetéstől való félelem készíti e levél megírására.

Laczkóban akkor szólal meg a lelkiismeret, amikor sorsa végre jó irányba fordulhatna. A fejedelemszony megvette Kassaitól a rápolti birtokot, és azt Klárának adja, hogy visszakaphassa férjét. Laczkó azonban még szabadulása előtt megszökik, és Balázsfalvára megy, hogy figyelmeztesse a szombatosokat. A gyűlésen vallomást tesz, Júdásnak nevezi magát, és könyörög a szombatosoknak, hogy meneküljenek. Laczkón azonban már ez sem segít, az ő sorsa is a pusztulás.

Laczkó István gyenge jellemű figura, ő a legcsekélyebb akaraterejű szombatos, méltán lesz Kassai bábfigurája. Önérzetre ébredésekor azonban előre lép – a tragikus sorsúak táborába, hisz megkísérli helyzetének megváltoztatását. Hősies fellépése a szombatosok gyűlésén hatástalan, a berontó nemesek és hajdúk egyszerűen lemészárolják. A regény eszmevilága szerint származásának megtagadása volt az ő eredendő bűne, koldusból lett módos lelkész, ezzel váltotta ki maga ellen a végzet haragját.

Pécsi Deborah alakja

Pécsi Deborah az önsorsrontók közé tartozik. Élete azért fut zátonyra, mert – engedve imádott apja kérésének – kiadja szerelmese útját. Őt a tiszta gyermeki szeretet ítéli tragikus sorsra. Az igaz érzelem elfojtása az önmagukat elvesztők bűne¹⁵. Nem ura érzéseinek, megütközik Gyulai Ferenc hidegségén, és belelovalja magát az utána való sóvárgásba. Érzéseit büszkesége legyőzte, de a szeszély és a büszkeség álműzéseket is keltett a valódiak mellett. Deborah eleve boldogtalanságra rendeltetett.

Géczinétől való távozásakor a tömeg Deborahra zúdítja a beteg asszony iránti ellenszenvét és a szombatosok vezetőjének hitt Pécsivel szemben táplált gyűlöletét.

Elemérrel való szakítását közvetlenül követően rossz a lelkiismerete: „Elemér rég kiment a házból, s már lakására is megérkezhetett, ha oda akart, azonban Deborah az elűzött ifjú lépéseit még hallá a tornáclépcső kövezetén. Oly lassú, oly kísérteti nesz volt ez, mintha a vékony föveny fölött őszi szél járna s a súlytalan parányokat söprené tovább, tovább.”¹⁶ Rossz lelkiismeretének köszönhetően – mint ahogy az idézetből is kitűnik – hallucinál,

¹² *A rajongók I.* 345.

¹³ *A rajongók I.* 350.

¹⁴ *A rajongók II.* 33.

¹⁵ *Barta János: I. m.* 195.

¹⁶ *A rajongók I.* 213.

képzlődik. Deborah tudja, hogy nem mondott igazat Elemérnek, mikor azt állította, hogy azért nem tarthat kapcsolatot vele, mert nagybátyja a szombatosok ellen izgat. Valójában a Gyulai Ferenc iránt felébredt vonzalma miatt szakított Elemérrel.

Azonban, mint később megtudjuk, nem érez szerelmet Gyulai iránt. „A szombatos leány, midőn a boldogságról álmodozott, mindig csak egy jelenetet látott maga előtt. Lábainál térdelve képzelte Gyulait s hallá saját hangját, midőn az ifút nevetve utasítja vissza.”¹⁷

Balázsfalvára menet Deborah sejtí, hogy Elemér holttestét hozzák. Szeretne kocsijából kihajolni, de ereje elhagyja. Majd „szégyelvén gyávaságát, szégyelvén remegését, kétségbeejtő eltökéléssel ugrik le a lépcsőn. Idegei feszülve vannak, szemei mintegy kiemelkedtek helyeikből s kezét fölemelve, a társzekérre mutatott és kiáltá: Érzem, hogy ama halott Kassai Elemér! Ki is halhatott volna meg más, midőn házunkat az Isten büntetni szándékozik.”¹⁸

A csillagokban hívó főúr

Pécsi Simon szücsmester fiából lett mágnás Bethlen Gábor idejében – ez a mozzanat politikai ellenfeleinek gögjét és irigységét váltja ki (Kassai szerint a nagyok közé tolakodott), és így a sors büntetését. Messze kimagasló kortársai közül – ez is vétségnek számít – tudatosan él, tudományokban jártas csillagjós, szent énekeket szerez és énekel, szíves vendéglátója minden idegen utazónak, pártfogója a szombatos szektának. Dúsgazdag, valamint ábrándos és előítéletes ember. Szilárd életelvek szerint él, épp ezért kell belátnia: „El volt tévesztve egész életünk!”¹⁹

Pécsi Simon cselekedeteit nagyban befolyásolja az asztrológia iránti szenvedélye.

Pécsi Simon Bethlen Gábor egykori kancellárja, aki visszavonultan él²⁰. Pécsi jelleme – akárcsak Kassai Istváné – kettősnek mutatkozik: Lánya iránti szeretete megkérdőjelezhetetlen²¹, de hűgáról, annak haláláig tudomást sem vesz: „Szégyelte az élő rokont ismerni, a halottat büszkén vallá magáénak ...”²² Ez a jelenet is jól mutatja, hogy Pécsi igazán nem sokban különbözik Kassaitól, hiszen hűgának temetését is arra használja fel, hogy megmutassa gazdagságát, borsot törjön Kassai orra alá: „S mint fogja bosszantani Kassait, ha üldözöttje, aggodalom köde helyett, homlokán a magas rang és szertelen vagyondicskőrével jelen meg ...”²³

Pécsi vagyonának megszerzéséért Kassai annak hitét is fel akarja használni. Pécsi szombatosága azonban végig kétséges marad. Gyulai az alábbiakat mondja: „Pécsi szombatosága miatt ne aggódjál. Nála ez csak olyan szenvedély, mint Mátyás király álneve és álruhája. E tréfa sohasem tartott sokáig. A királynak hamar eszébe jut, hogy van bíborpalástja, trónja, palotája, Pécsi is büszkébb, mintsem évekig elfelejtse, hogy ki ő és micsodák a szombatosok.”²⁴ Gyulai szerint tehát Pécsin a szombatoság csak álruha, álnév, amelyet bármikor le lehet venni. (Itt ugyanúgy összekapcsolódik a név és a ruha fogalma, mint Laczkó István esetében.)

A tetőpont a szombatosok andrásfalvi találkozója. Pécsi Simon eltökélt szándéka, hogy ezen lecsillapítja a szélsőséges indulatokat, mértékletességre inti a rajongókat. Pécsi a gyűlésen azt tapasztalja, hogy a szombatosokkal „nem egy nyelvet beszélnek”. Ez az a pillanat, amikor keményen elhatárolódik a szombatosoktól, és közli velük, hogy ő is csatlakozik azokhoz, akik birtokelkobzást és halálbüntetést kérnek a szombatosokra.

A végzetes eseményen azonban a sors Pécsi Simon ellen fordul, Kassai manőverei beválni látszanak. Az öreg Kádár figyelmezteti is Pécsit: „Tagadd meg csillagaidat Pécsi Simon, ha számodra éveket jósoltak. Látom a bilincseket, melyeket kezedre fognak verni és hallom, amint fejedre olvassák az 1622-diki törvényt. Ne minket fenyegettes tehát e törvénnyel, oh Pécsi Simon, de magad rettegi tőle, mert szereted a világot.”²⁵ A szombatosok

¹⁷ *A rajongók I.* 307.

¹⁸ *A rajongók II.* 321.

¹⁹ *A rajongók II.* 325.

²⁰ *Ebből a visszavonultságból először Géczyné temetése miatt mozdul ki.*

²¹ *Bár Deborahnak azért kell szakítania Elemérrel, mert Pécsi Simonnak azt mondják a csillagok, hogy a fiú fogja vesztüket okozni.*

²² *A rajongók I.* 219.

²³ *Uo.*

²⁴ *A rajongók I.* 232.

²⁵ *A rajongók II.* 301.

elvakultsága és a tragikus véletlenek sorozata tömeghisztériát robbant ki, amelynek első áldozata az a Kassai Elemér lesz, aki pedig a béke szolgálatában érkezik a gyűlésre. Laczkó István is életét veszti. Elemér felkoncolása Kassai István számára a legfájdalmasabb veszteség; most már csak a kapzsisága elégülhet ki, ha megkapja a szombatosokkal együtt bukó Pécsi vagyonát, elsősorban az andrásfalvi uradalmat. Pécsi ugyan a regény végén kegyelmet kap, vagyonát és tekintélyét mégis elveszti.

A gonosz megtestesítője? Kassai István

Kassai István – Pécsi Simonhoz hasonlóan – alacsony sorból származik. Saját erejéből emelkedik fel, és lesz Erdély egyik leghatalmasabb főura.

A kancellár személyisége kiismerhetetlen, a mű során folyamatosan változik az olvasóban kialakult kép: végtelen gyűlöletet érez a Pécsi család iránt, de unokäocccse iránt – ha nem is nyíltan²⁶ – szeretettel viseltetik. Az egyetlen ember, aki egyáltalán közel kerül Kassaihoz, Elemér. Kezdetben azért tetszik neki a fiú, mert míg a többiek csak pénzéért, hatalmáért becsülik, Elemértől teljesen távol áll a hízelgés. Kassai ugyan – érdekeinek megfelelően – felhasználja a fiút, de belső monológjaiból többször kitűnik, hogy is érez a fiú iránt: „Nem akarnám, hogy Elemér még tiszta lelkiismerete foltot kapjon. Nem az a nagy ész ő, ki a dicsőség babérlombjaival befedhetné az üreget, mely jóhiszeműségében támad. Nem politikus ő, kinek kevesebb szüksége volna a vád nélküli névre, mint a hajadonnak a szeméremre ... Ő egyszerű katona, minden becsvágya nélkül még a katonai hivatásnak is. Kedélye lágy, költői; külseje igénytelen és modora csak a nemes szív által nyer s nem a forma kecséivel hódít. Semmi sem maradna rajta, ha megromlanék ... Aki pusztán csak mint jó ember részesül megkülönböztetésben, egy bűn által egész értékét elveszíti ... Elemérnek állandó szüksége van a tiszta lelkiismeretre. Ő örökösöm, s a Kassai név fönttartója.”²⁷ majd: „De fájdalom! Elemér csak becsületes ember, egyéb semmi. Én térítsem-e a bűn ösvényére? ... Ragaszkodik hozzám, nagybátyja vagyok, hm! Családomnak, mely alig kezdett még élni, végreménye! S én térítsem a bűn ösvényére?”²⁸ De a következő percben Kassain újból erőt vesz a hatalomvágy: Pécsi legyőzésének vágya erősebb a fiú iránti szeretetnél, és minden további nélkül Elemérnek szánja – a fiú tudtán kívül – a szombatosok és mindenekelőtt Pécsi Simon elfogását.

Kassai pozitívabb megítéléséhez járul hozzá Elemér belső monológja: „Hisz! ő nem maga a sátán. Kormányzása alatt sok panasz támadt ellene, de a bakó ritkábban volt a piacokon látható, mint a kedvelt korlátnokok idejében.”²⁹ Kassait egyszer értékeli pozitívan társai is: „Még csökönyös gyűlölöi is dicséretre méltónak találták azt az eljárását, melynek érdemét emelte, hogy éppen legközelebbi rokona s örököse meggyilkoltatása miatti bánatja közt védelmezé ekkora eréllyel a rendet, feledvén, miként Pécsi a borzasztó merénylet okozói közt említettik.”³⁰

Kassait a regény végén kerítik hatalmába újra Elemér iránti érzései, amikor megtudja, a fiú halott. „Mint szeretete volna Kassai saját tíz körmével kikaparni a földből a halottat, mint szerette volna bár egy percig a végzettől életengedélyt nyerni a holttest számára, hogy maga elébe állítsa s fölemelt ököllel magyarázza meg neki: ... Mi közöm hozzád! Kitagadlak, mást nevezek örökösömmé, ... nem ... ha haldokolni fogok, fölnyittatom a ládákat, kiszóratom az uccára aranyaimat, ezüsteimet, minden filléremet, hogy szedjék fel a koldusok s legyen belőlük úr ... Egy fabatkát sem kapsz tőlem többé, ostoba fiú! S már most tüstént takarodjál innen. Bujj be a koporsóba! Mit bánom én, ha meghaltál is!”³¹ Kassai néhány percig szinte esztét veszti, majd azonnal titkárát hivatja, hogy keressék meg azt az embert, aki figyelmeztetésével Balázsfalvára küldte Elemért. A „tettes” természetesen nem kerül elő, hiszen a titkár érezve fenyegetettségét elhagyja Erdélyt.³² Kassait ezután már csak egy dolog élteti, megszerezni Pécsi vagyonát, de Báthory Zsófia nászajándékul elhangzó kérésére Gyulai Ferenc lesz az értékes Pécsi-birtok ura.

²⁶ Kassai Elemér iránti érzelmei a belső monológokból derül ki.

²⁷ *A rajongók I.* 272–273.

²⁸ *A rajongók I.* 274.

²⁹ *A rajongók I.* 266.

³⁰ *A rajongók II.* 327.

³¹ *A rajongók II.* 333–334.

³² A tények ismeretében Demeter, Kassai titkára is felvehető lenne a tragikus hősök sorába, hiszen derékba tört karrierje, menekülnie kell, és maga is elhiszi, hogy ő a felelős Elemér haláláért.

Minthogy pedig időközben a török szultán hozzájárult „a magyarországi evangélikus rendek sérelmeinek orvoslásáért indítandó hadvisélet”³³-hez, Kassai István kiszorul a politikából is, kegyvesztetté válik. Az ítélmester „nem soká élte túl e rettenetes percet.”³⁴

Megítélésem szerint Kassai István alakját is felvehetjük a tragikus hősök sorába, mivel elveszíti szeretett unokaöccsét, elesik vetélytársa vagyonától, és kiszorul a politikai életből is. Természetesen tragédiája személyes, de véleményem szerint mindenképpen figyelmet érdemel. Elmondhatjuk tehát, hogy Kassai gonosz volt ugyan, de tudott szeretni is. Személyiségének pozitív vonásai elsősorban Elemér iránti szeretete teszik őt tragikus hőssé.

Kemény „még a gonosz lelkébe is hint egy csepp jószágot, száraz szívekbe is beoltja a gyöngédség egy parányát, s midőn itt a bűnhődés ideje, ha az egész ember érzéketlenné válik is, és elfásul a lélek: ott, hová a csöpp hullott, sajnó, égő seb támad”.

Gyulai Ferenc mint tragikus hős?

Gyulait Barta János³⁵ a sors alatt állók csoportjába sorolta. Gyulait a szerencsés véletlen sodorja előre, rangot és gyönyörű feleséget is kap – bár ő az egyetlen fiatalember, akit hidegen hagy Sáron Rózsájának varázsa, ezzel szemben Bodó Klárához vonzódik egyre erősebben, reménytelenül. A regény során folyamatosan elfoglalja az Elemér által korábban betöltött helyeket (Báthory Zsófia mellett, majd Deborah mellett is). Az ő tragikumának tulajdonképpen az tekinthető, hogy „hozzá kényszerítik” egy olyan nőhöz, akit ő nem szeret igazán, és mint tudjuk, Deborah sem szereti Gyulait.

Összegzés

Természetesen a tragikus hősök közé kellene sorolnunk még Géczy Andrásné is, de mivel ő igen rövid ideig szerepel a műben – bár szerepe kétség kívül nem elhanyagolható –, nem foglalkoztam vele külön.

Az erkölcs szolgálata sem szolgáltat jogalapot a kiemelkedésre: a legkiválóbbak éppúgy elszenvedik a csapások, mint a legsilányabbak. Kassai Elemér talpig becsületes fiatalember, Pécsi Simon önzetlen és nagylelkű férfiú, mégis mindkettőjüket elsöprik a törvények, sőt épp a lelki nemesség és jószág sodorja őket végveszélybe.

A kiszolgáltatottság ugyanakkor az ellenpéldára is érvényes: a morált a saját önös céljaira eszközül felhasználó Kassai István, a machiavellista intrikus, a lelkiismeret nélküli alattomos figura is a véletlen játékszerévé válik, jóllehet a végső fordulatokig fölényes biztonsággal és célravezetően kormányozza hajóját.

³³ *A rajongók II.* 379.

³⁴ *Uo.*

³⁵ *Barta János: I. m.* 193.

IRODALOM

- Barta János: *Kemény Zsigmond mint esztétikai probléma*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 218; 277
- Barta János: *Sorsok és válságok. Kemény Zsigmond tragikus emberalakjai*, In: *Uő.: A pálya végén*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987. 186; 217
- Bényei Péter: „El volt tévesztve egész életünk!”, *It.*, 1999. 441; 465
- Imre László: *A hasonlatok funkciója Kemény Zsigmond A rajongók című művében*, In: *Imre Samu, Szathmáry István, Szűts László (szerk.): Jelentés és stilsztika*, Bp., 1974. 213; 218
- Kemény Zsigmond: *A rajongók I–II., az Est Lapkiadó Rt. és a Pesti Napló Rt. Kiadása*, h. n., é. n.
- Nagy Miklós: *Utószó*, In: *Kemény Zsigmond: A rajongók*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1969. 511; 22
- Péterfy Jenő: *Báró Kemény Zsigmond mint regényíró*, In.: *Péterfy Jenő válogatott művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1962. 267; 296
- Sőtér István (Főszerk.): *A magyar irodalom története. IV. A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1965
- Sőtér István: *Nemzet és haladás. Irodalmunk Világos után*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1963
- Szegedy-Maszák Mihály: *A középszerű hős tragikuma: A rajongók (1858–59)*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 230; 61
- Szegedy-Maszák Mihály: *Az újraolvasás kényszere*, *It.*, 1996. 30; 49
- Szegedy-Maszák Mihály: *Elbeszélő művek jelentésrétegei*, In: *Uő.: Kemény Zsigmond*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989. 42; 96

HIT ÉS HITETLENSÉG DILEMMÁJA – VASZILIJ FIVEJSZKIJ ATYA BUKÁSA

Írásomban azt a folyamatot kívánom kiemelni az orosz irodalom néhány alkotásán keresztül, hogyan lesz a megkérdőjelezhetetlen hitből a belső bizonytalanság okozta elbizonytalanodás. A mártírok, szentek ugyanúgy képesek meghalni Krisztusért, mint az eretneknek nyilvánított, de hitében haláláig kitartó Avvakum és Jepifanyij atyák. Leonyid Andrejev Vaszilij Fivejszkij élete című kisregényében azt a kérdést teszi fel, hogyan jut el odáig egy pap, hogy elveszti a hitét.

Az óorosz irodalom kialakulása szorosan kapcsolódik a kereszténység felvételéhez. Az ortodox vallású szlávok közös irodalmának részét alkották a szentek életét, szenvedéseit, istenfélő cselekedeteit, illetve csodatevéseit elbeszélő életírások, a legendák. A legenda műfajának kezdetei a kereszténység első évszázadainak martirologiai írásaihoz, azaz a keresztény vértanúk történeteire nyúlnak vissza. A legenda hőse már fogantatásától kezdve Isten kiválasztottja, szent, akinek kalandos, gyakran szenvedésekkel és megpróbáltatásokkal teli élete azt szemlélteti, hogyan kell az elvont keresztény eszmét a gyakorlatban, a mindennapok során képviselni és megvalósítani. Szláv talajon a hagiográfia talán legtermékenyebb válfaja a paterikon legenda volt. Ez valamilyen szerzetesi közösség szentéletű, aszketikus tetteket megvalósító tagjainak életéből tanulságos epizódokat mutat be érdekes, a képzeletet lenyűgöző, de többnyire rövid elbeszélés formájában. Ezekben a művekben a jó és a rossz szakadatlan harca folyik az emberi lélekért, a valós és a képzeletbeli elemek keverednek, és gyakran a kolostorok mindennapjai, illetve a kolostoron kívüli társadalmi élet, az erkölcsök, szokások is visszatükröződnek bennük. Ezért ezek a legendák egyszersmind fontos művelődéstörténeti forrásul is szolgálnak.¹

A Barlangmonostori Paterikon tartalmazza Magyar Mózes legendáját, aki Borisz apródjának, a magyar származású Györgynek a fivére. Magyar Mózes kemény küzdelmet vív érzéki vágyaival, hogy tisztasági fogadalmához, a Krisztusért való lemondásához hű maradjon.

A paterikoni legendákat nemcsak a szerzetesi eszményt népszerűsítő egyház, hanem a későbbi európai irodalom is megőrizte. A hagiográfia fontos forrása a 19. századi szépirodalomnak is, amelynek olyan kiemelkedő alakjai, mint pl. A. Leszkov, L. Tolsztoj, G. Flaubert, A. France és mások is felismerték az izgalmas elbeszélések cselekményében, témájában, konfliktusaiban és stílusában rejlő lehetőségeket.² A szépirodalmi szerzők azonban nemcsak a szentek életéből merítettek sokat, hanem a Bibliát is forrásnak tekintették.

A 17. században fontos műfajnak számított az életrajz vagy életírás. A „zsityije” irodalommal szemben Avvakum protopópa önéletírása³ a középkori hitvitázó iratok és szentek életéről szóló legendák folytatása, de ebbe a klasszikus formába reális életleírásaival a konkrétum, a tények világa is belekerül, áttörve a konvencionális műfaj keretein. Avvakum harminc évvel a pappá szentelését követően lelkiatyja, Jepifanyij barát ösztönzésére írta meg életének történetét. Mielőtt rátért első megpróbáltatásainak lejegyzésére, a Szentháromságról és az ige megtestesüléséről írt, úgy, ahogyan azt ő hirdette, amiben élt, és amiben meghalt. Jepifanyij barát pedig Avvakum hatására vetette papírra életének csodás eseményeit. Míg nála inkább a misztikumra és a lelki eseményekre helyeződik a hangsúly, addig Avvakumnál a tettek, az eretnek elleni ádáz harcra és ebből adódó szenvedéseire. Amikor Nyikon 1652-ben a pátriárkai székbe került, Jepifanyij kivonult a pusztába remetének, mert nem volt hajlandó elfogadni Nyikonnak és körének az egyházi reformjait. Jepifanyij a pusztában több ízben meglátogatta a gonosz, hol tűz ütött ki a cellájában, hol pedig hangyák lepték el lakhelyét. Először emberi erővel akart szembeszállni a démonnal, de sikertelen kísérletek után Jézushoz és a Szűzanyához fohászkodva menekült meg. E helyütt fogalmazza meg azt a nagy igazságot, mely az egész életét végigkíséri, még akkor is, amikor visszatér a pusztából és Avvakum mellé áll a Nyikon pártiak ellen: „Bármely semmiségeknek látszó és csekély dolgot sem lehet elrendezni Isten segítsége nélkül.” Jepifanyij szerzetes önéletírása telis tele van csodálatos eseményekkel, csakúgy, mint az óorosz irodalom szentek történetei. Megkínózzák őt, de túléli. Kitépik a nyelvét, de visszanő. Levágják karját, de képes keresztet faragni.

¹ Ferincz István: A Kijevi Rusz irodalma: http://hu.wikisource.org/wiki/A_Kijevi_Rusz_irodalma#cite_note-58

² u. o. http://hu.wikisource.org/wiki/A_Kijevi_Rusz_irodalma#cite_note-58

³ Avvakum Protopópa önéletírása/Jepifanyij szerzetes önéletírása. Ford: Juhász József; Bp: Kriterion Könyvkiadó, 1979. 188 p.

Avvakum protopópa már szinte fanatikus elszántsággal száll szembe ellenfeleivel. Nem hajlandó semmiféle kompromisszumra az újhitűekkel szemben, még akkor sem, ha száműzik, megkínózzák. Egyik ilyen száműzetésekor történt, hogy egy Paskov nevű, igen komisz emberhez került, aki kínozza az embereket. Két özvegyasszony éppen kolostorba vonult, ám Paskov erőszakkal akarta őket férjhez adni. Avvakum szembeszállt Paskov akaratával, aki szörnyen megbüntette őt. A protopópa Istenhez fordult és feltette a kérdést: *„Istennek fia, miért engeded, hogy az az ember olyan szörnyen megverjen engem? Hiszen a te özvegyeidért emeltem szót! Ki lehet bíró köztem és teközted? Amikor loptam, akkor sem bántalmaztál engem, most meg nem is tudom, mit vétettem! Mintha jó ember lettem volna! Jób is így beszélt, de ő igaz ember volt, feddhetetlen, pedig az Írást sem ismerte, törvényen kívül élt, egy barbár országban, és a teremtett világból ismerte meg az Istent. Én pedig, először is bűnös ember vagyok, másodsor törvényre támaszkodom, és az Írás alapján bizonygatom, milyen sok megpróbáltatáson át kell bejutnunk a mennyek országába, és most mégis ilyen esztelenségre vetemedem.”* Ekkor az esővíz a szájába csapott, észhez tért és bűnbánatot tartott Isten előtt. Sok viszontagságon ment keresztül, nagyon elesett volt, de lélekben már összeszedte magát, nem szállt ismét perbe Istennel. A próféta és az apostol szavai jutottak eszébe: *„Fiam, ne vesd meg az Úrnak fenyítését, se meg ne lankadj, ha ő dorgál téged. Mert akit szeret az Úr, megdorgálja, megostoroz pedig mindent, akit fiává fogad. Ha a fenyítést elszenveditek, az Isten ő magát néktek ajánlja, mint fiainak. Hogyha fenyítés nélkül valók vagytok, melyben mindenenk részesek, bizonyára fattyak vagytok és nem fiak.”* Ezekkel a szavakkal erősítette meg magát.

A bibliai Jób történetének párhuzama sejlik fel ennél a jelenetnél. Sem Avvakum, sem pedig Jób nem lázad Isten ellen az elszenvedett bajokért és fájdalmaikért. *„Ha a jót elfogadjuk Isten kezéből, miért ne fogadnánk el a rosszat is.”*⁴ – teszi fel a kérdést Jób. Isten szól Jóbbhoz, majd Jób Istent kérdezi: *Kérdezni akarlak, világosíts fel!*⁵ Aztán hozzáfűzi e sorokat: *Visszavonok mindent és megbánok porban és hamuban!*⁶ Ez azt jelenti, hogy Jób nem beszél vissza, nem mond ellent többé, mert új látásra, megértésre jutott. Óriási változás ez a megértésben. A bölcsesség többé nem a felismerés, az intelligens átlátása a világ dolgainak, hanem az istenfélelem és a gonosz kerülése. És ez nem válasz, hanem további kérdésre indítja Jóbot és Avvakumot is, aki szintén megbánta, hogy ha egy pillanatig is, de perbe szállt Istennel.

Jób történetét dolgozza fel és dolgozza át Leonyid Andrejev is. A 19. és a 20. század fordulóján élt neves orosz író komor filozofikus műveinek egyik legismertebbje a Vaszilij Fivejszkij élete (1903), amely az Istenbe vetett hitét egyre inkább elvesztítő vidéki pap meghasonlásáról szól.

A mű teljes egészét átszövik a kereszténység és a pogányság elemei. Ez nem egyedüli példa, hiszen a 19. századtól kezdve a népi hitvilág az orosz irodalom számos alkotásába beépült. A népi misztikus tudat a keresztény tanítások ellenpólusaként szerepel, az isteni igazsággal szemben a pogányság tévelygései állnak.

Vaszilij Fivejszkij *„türelmes és alázatos ember volt és hosszú időn át észre sem vette azt a baljós és titokzatos eltökéltséget, amellyel a csapások egymás után, csúnya, bozontos fejére zúdultak.”* Amikor pappá szentelése után feleségül vett egy szép leányt, aki egy fiút és egy lányt szült neki: *„hálát adott az Istennek, akiben egyszerű, ünnepélyes hittel hitt, úgy is, mint egyházi férfit, s úgy is, mint ártatlan és tiszta lelkű ember.”* Ám Fivejszkij atya *„egész életére ránehezedett a zordon és titokzatos balsors”*. A fátum sötét árnyéka, az elkerülhetetlen végzettudat misztikája kíséri egész életét. A falubeliek is kerülték, nem szerette őt senki. Az átok is nyilvánvaló a regény első sorától kezdve: *„Mintha valami ismeretlen átok sújtotta volna, kora ifjúságától cipelte a bánat, a betegségek és csapások súlyos terhét.”* Hétéves fia vízbe fulladt, s felesége esztét vesztve gyászolta őt. Az atya tehetetlenül nézte, hogy a pópáné italba menekül, kivívva ezzel az egész falu rosszállását. Átkozott sorsa a kislányának sorsára is rátette bélyegét, így lett determinált. Mintha a *„hatéves szívecskéjére is ráborult volna a jövő fekete árnyéka”*. Amikor Vaszilij atya felesége keserű arcáról leolvasta, hogy ez már mindig így lesz, kiment a mezőre, égre emelte tekintetét, és két szót mondott: – *„Én hiszek.”* Olyan volt, mint egy esztelen kihívás, mintha vitatkozna valakivel, mintha valakit, legfőképpen saját magát próbálna meggyőzni. Fivejszkij atya nem a templomba ment, és nem ikon előtt imádkozik, hanem pogány szertartás szerint a Földanyához fut, ki a mezőre. Kulcsfontosságú, hogy a kisregény főszereplője pravoszláv pap, mégsincs ikonról szó a műben.

⁴ Jób 2.10

⁵ Jób 42.4

⁶ Jób 42.6

Egy nap a felesége ismét lerészegedett, és az az esztelen gondolata támadt, hogy ha egy másik fiút szülne, abban feltámadna elhunyt gyermekük. Könyörgött a papnak, ajándékozza meg egy fiúval. Az asszony másállapotba került, s „Vaszilij atya házában csendes, örömteli nyugalom honolt.” A papné megszépült, és még akkor is örült a boldogságának, amikor lánya testét sömör lepte el, állatai megdöglöttek, hiszen tudta, hogy ezek a csapások jelentik annak az árát, aminek a boldogságáért fizetnie kell. Párhuzamot vonhatunk János Jelenések könyvének fekete lovasával, aki az éhínség és a járványok jelképe.⁷ A csapások Isten legsúlyosabb földi büntetései. Fivejszkij atyát és feleségét a baj továbbra sem kerülte el. Az asszony állapota újra súlyosbodott, amikor a várva várt fiuk gyengeelméjűnek született. „Az örületben fogant gyermek, örültként jött a világra.” Így már „senkinek nem volt kedve az élethez, s ettől aztán minden bomlani és zúlni kezdett.” Az élet újra elviselhetetlen lett, még a pap is jajgatott álmában. A felesége rémülten állapította meg: – „te... nem hiszel Istenben”. A pap sápadtan, oktató hangon felelte, magát is meggyőzendő: – „Gondold meg, mit beszélsz! Hiszek Istenben”. De a bizonytalanság kiérződik szavaiból, s ezt még magának sem vallja be. Ez a bizonytalanság a magányosság érzését hívja elő. Alapvető jelentőségű a végzet fogalma, amely az elbeszélés során egyrészt valamiféle feltételezett titokzatos, isteni elgondolással, másrészt pedig az emberi élet tragikusan megélt, eleve elrendelt voltaival kapcsolódik össze. A cselekmény előrehaladása során folyamatos utalások erősítik a főhős életét uraló kettős erő jelenlétét: egyrészt az igazságos és kegyes isteni gondviselését, másrészt a titokzatos és kegyetlen végzetét. A főhős bemutatása is kettősségre épül: alakjának leírása érzelemmentes, ám tudatállapotának, belső vívódásainak ábrázolását az expresszív – drámai megformáltság jellemzi.

Vaszilij atya eltávolodott az emberektől, végezte mindennapi teendőit, ám mintha másik világban élne, minden mozdulatából kiérezhető volt a mélyeséges töprengés. „Istenről és az emberekről gondolkodott, az emberi élet kifürkészhetetlen fordulatairól.” Egyik nap azonban különös dolgok kezdődtek, nem is sejtett gondolatok támadtak elméjében. Eddig valahogy úgy álltak a dolgok: volt egy parányi kis föld, s rajta az óriási Vaszilij atya élt egyedül a maga óriási bánatával és óriási kételyeivel, s más emberek mintha egyáltalán nem is léteztek volna. Most viszont észrevette, hogy hozzá hasonló emberek élnek az életüket, a maga módján szenvednek és reménykednek. Meglátta az arcokon az élet kérlelhetetlen igazságát.

„Napról napra többen jöttek a templomba gyónni, (...) s minden beszédnek ugyanaz volt a tartalma: szenvedés, félelem és nagy-nagy várakozás. Mindenki szidta az életet, de senki sem akart meghalni, mindenki várt valamit, feszülten, szenvedélyesen várt, nem is lehetett tudni, volt-e kezdete ennek a várakozásnak, s úgy tűnt, az első emberrel együtt jelent meg a földön. És átvárt minden agyat és minden szívet, azokat is, amelyek már eltűntek ebből a világból, azokat is, amelyek még éltek, s éppen ettől lett olyan hatalmas, olyan parancsoló. És keserű is volt a várakozás, mert felitta magába a nem teljesülő remények egész bánatát, a becsapott hit minden keserűségét, a határtalan magányosság egész izzó fájdalmát...” Kíméletlenül és visszafogott haraggal kérdezte: „Mit tehettek? Mi vagyok én – Isten? Őt kérdez!” Papi hivatását tagadja meg ezekkel a felkiáltásokkal. Napról napra egyre jobban szégyellte magát, mintha ő követett volna el minden bűnt, ami csak történt a világon, ő fakasztotta volna az összes könnyeket. Szégyellte magát a roskadt házikók miatt, reggelente úgy ment a templomba, ahogyan szégyenletes és irtózatossá kivégzésre mehet az ember. Szembesült híveinek szerencsétlen életével, és fellázadt a lelke a kiúttalanságuk nyilvánvalóságától. Vaszilij Fivejszkij önmagára ébredése ez. Felismeri a részvétre képtelen világot, mely egy szenvedéssel teli sorsközösséggé kovácsolja össze az embereket.

Egyik nap elhatározta, hogy leveti a reverendát, összegyűjt egy kis pénzt, és feleségével elutaznak. Másnap azonban folytatódtak a sorscsapások: leégett a házuk és a felesége benn égett. Vaszilij atya ijedten kiáltotta. – „Hiszek.” „A tűzben és a pusztulásban ismerte fel Istennek szavakkal ki nem fejezhető közelségét.” Úgy érezte, hogy kiválasztott ember ő, aki tűzoszlopot lát, mint Mózes a pusztában. Hatalmas erőérzet és uralkodó nagyság ébredt benne. A világnak és saját énjének ezekről a magaslatairól kell visszatérnie a kis emberek nyomorúságos életébe, a hosszú órákba és napokba, amelyek tele vannak mindennel, csak Istennel nem. Saját lázadásának formálódásával egyidejűleg erős kiválasztottság-tudat alakult ki benne.

A „hiszek” szó periodikusan bukkan fel a műben Vaszilij életének fordulópontjainál, ahányszor szembesülnie kellene hitének megrendülésével, mindig kimondja: „hiszek”. Egy hívő, különösen egy pap számára a hit olyan

⁷ Jel 6.6

evidencia, amely kimondva – főképpen, ha magának szól – az ellenkező értelemmel bír. Először mégsem a fia halálakor hagyja el a száját e szó. Ez egyrészt azt sugallhatja, hogy meg nem történtnek tekinti az eseményt, amit az író azzal az eszközzel ér el, hogy a történetekről a pópáné emlékein keresztül kapunk képet. Másrészt a fiú maga Vaszilij Fivejszkij, illetve a tiszta, hívő, boldog énje: „Vaszilij atya fia is, akit szintén Vaszilijnak hívtak, s ugyanolyan fekete és csendes emberke volt, mint az apja.” A vízbe fúlt gyermek teste a föltétlen hit megszűnése, a lélek halála: „valami fehér dolog egyenletes lebbenései”. Első alkalommal akkor mondja, hogy hiszek, amikor szembesül felesége alkoholizmusával. Másodszor a „hülye” örületben fogantatása után, majd amikor felesége leleplezi titkát, fejére olvassa, hogy nem hisz, aztán a felesége halálakor, és mondja akkor is, amikor egyedül neveli fogyatékos, félig ember, félig szörny fiát, aki bizarr ragaszkodásával, küszködve a szavak formálásával, papának szólongatja az apját, amit ő mintha meg sem hallana. Azért nem akarja meghallani, mert nem akar szembesülni azzal, hogy a második, szintén Vaszilij nevű fia is ő maga, illetve lelkének materializálódása, a saját teremtménye. A hitetlenségéből sarjadó, növe, és egyre erősödő – lábai erősödnek, járni próbál – szörny, pokolfajzat, azaz maga a sötétség, hiszen értelem nélküli. Vaszilij atya hiába olvassa hangosan a Bibliát, nem tudja a démont elűzni, a démon – a hülye – röhög.

Pünkösöd előtt egy béres meghalt. Temetésén Vaszilij atyát különös érzés kerítette hatalmába, furcsa mód úgy érezte, hogy tél van, s a boldogság szállja meg őt. „Adjunk hálát Istennek, (...), mertér a sírba, nem törődik immár híváságos dolgokkal.” – mondja örömmel. A főhős mint messiás, új megváltó, fel akar támasztani egy halottat, a félig felbomlott testet felszólítja: – „Mondom néked, kelj fel.” Gondolatában tél van, hóvihar. A halál eloszelenek jelképeként. – „Hát akkor miért hittem én? Hát akkor miért oltottad belém az emberek szeretetét és a szánalmat? Azért, hogy gúnyt űzz belőlem: Miért tartottál engem egész életemen át fogságban, rabként, bilincsbe verve, Nem volt egyetlen szabad gondolatom! Egyetlen szabad érzésem! Egyetlen szabad lélegzetem! Csakis a tiéd volt egyedül, minden csak értted történt! Csak te voltál! Nyilatkozzál meg hát! Várlak téged!” – kiáltozta eszeveszetten. „Mindenki elpusztul.” – villant fel agyában az utolsó gondolat, majd kirohant a falu határán túl, elvágódott az út közepén, mintha még holtában is futna.

Vaszilij Fivejszkij harcba szállt Istennel, nem volt benne alázat, mint Jóbban, Jepifanyijban vagy Avvakumban. „Aki embertársával nem érez együtt, az az Úr félelmével is szakít”⁸ – szól Jób könyve. De Friedrich Nietzsche az Antikrisztus című művében ezt írja: „Az alapelv, miszerint a legkárosabb bűn az, hogy részvétet érzünk azok iránt, akik félresikerültek és gyengék. Az ember veszít erejéből, ha részvétet érez. Az az erővesztés, mellyel a szenvedés már magában megrövidíti az életet, csak fokozódik és hatványozódik a részvét által.”

A szentek élettörténetében mindig fontos szerepe van a kísértésnek. A zsoldárok is a szív próbatételeiről szólnak. A 138. zsoldárban például ezt olvassuk: „Vizsgáld meg, Uram, vizsgáld meg szívemet – tégy próbát és ismerd meg gondolataimat! Nézd meg, nem járok-e a gonoszság útján, – és vezess el az örök útra!”⁹ A sátán az emberi gyengeségeket és szükségleteket használja fel. A szentéletűek legyőzik a bűnt, sikerül visszaverni a démonok, a sátán próbálkozásait. Jóbnál, Avvakumnál és Jepifanyijnál nem kérdés, hogy ellen tudnak-e állni a kísértésnek, de Fivejszkij atya hamar elesik. Még valódi kísértés sem kell neki, elég pár próbatétel, amin nem tud túljutni. Fivejszkij atya kényszeríteni akarja Istent, számon kéri, perel vele. Ebből a kísértésből keletkezik, hogy türelmetlensége kiéleződik, ő maga fanatikussá válik, elbukik. Így csúszik le a szent életről a lényegtelenbe.

A keresztény vallás szerint a lélek mélye, ahol a szabad elhatározások születnek, nem hozzáférhető a démonok számára, csak a halálos bűn helyezi az emberi személyt mindenestül a sátán hatalma alá. Fivejszkij bűnös, hiszen megölte lánygyermekét. Bár nem testi valójában gyilkolta meg, a lelkét nyomorította meg szeretetlennel nevelésével, a cselédnél is mellőzöttebb sorsra juttatásával. Papi hivatása ellenére sem tudott fölőni az isteni kihíváshoz, nem

Dávid király útját választotta, aki akkor is hitte, hogy Isten megmenti, amikor magát erre méltatlannak találta. Végig tagadja, hogy elkövette az egyetlen halálos bűnt, amelyet Isten nem bocsájt meg: a folyamatos hitetlenséget, amiért nem remélhet megváltást. Vaszilij atyát a halál a kitaposott, széles út közepén érte. „Mert a bűn zsold-

⁸ Jób 6.14

⁹ Zsolt 138.23-24

ja a halál, Isten kegyelmi ajándéka azonban az örök élet Jézus Krisztusban, a mi Urunkban.”¹⁰ – írja a rómaiaknak szóló levelében Pál apostol.

Andrejev regényében az isteni gondviselés helyét a személytelen fátum veszi át. Vaszilij Fivejszkij tudatában a kiválasztottság érzése és a hit kezdetben szorosan összefonódik. Erős akarattal isteni tettet akar végrehajtani, egy halottat akar feltámasztani. Így akarja bizonyítani magának, hogy létezik isteni kegyelem. A főhősnek ez természetesen nem sikerül, nem is sikerülhet, s a felismerésnek e stádiumában kilép a hit keretei közül. Nem bízik az isteni kegyelemben, igazságtalannak és könyörtelennek tartja Istent, ellene fordul – és a végső lázadás gesztusába dermedve hal meg. A kisregény egy fontos jelenete, amikor Trifon, a semmirekellő, nyomorék paraszt meggyónja, hogy évekkal ezelőtt erőszakot követett el egy serdülő lányon. Az atya „*félelmetesen tisztán látta, milyen rettentően és megváltoztathatatlanul hiányzik ebből az emberből minden emberi, amelyre pedig éppen úgy joga van, mint a bíborpalástos királyoknak vagy a cellájukban rejtőző szenteknek*”. „–De hiszen ezért pokolra kerülsz! – kiáltotta a pap. – Isten irgalmas – mormogta mogorván és sértődötten a koldus. Majd Vaszilij atya lázasan suttogetta: – Nem kerülsz pokolba. Elhitheted, ha én mondom. Én is megöltem egy embert. Egy kislányt. Nasztyának hívják. És nem jár érte pokol. Te a mennyországba fogsz kerülni. Érted? A szentek közé, a jámbor életű emberek közé. Valamennyinél magasabbra. Mindenkinél magasabbra, én mondom neked!” Fivejszkij atyának az isteni irgalmasságot kellett volna hangsúlyoznia és megbánásra készíteni a koldust, mégsem ezt tette. Ez a kijelentése inkább provokációnak tűnik. Miért nincs a bűnösnek büntetés, és miért van a sok szenvedés az ártatlanoknak? Hatalmas véték ez egy pap szájából, hiszen ő tudja, hogy Isten irgalmassága szüntelen és önzetlen szolgálatot jelent teremtményei javáért, még a méltatlanok és az ellenségek iránt is: „*Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért! Így lesztek fiaim mennyi Atyáknak, aki fölkelte napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is.*”¹¹ Ugyanez olvasható Lukács evangéliumában is: „*Szeressétek inkább ellenségeiteket: tegyetek jót, adjatok kölcsön, és semmi viszonzást ne várjatok. Így nagy jutalomban részesültök, a Magasságosnak lesztek a fiaim, hisz ő is jó a hálátlanokhoz és a gonoszokhoz.*”¹²

Ugyanez a dilemmája Ivánnak Dosztojevszkij *A Karamazov testvérek* című művében, aki azt a kérdést teszi fel, hogyan lehetséges egy ártatlan gyermek szenvedése, ha van Gondviselés. „*Megértem a bűnben való sorsközösséget, az emberek között, megértem a megtorlásban való sorsközösséget, de nem értem meg a gyermekekkel való sorsközösséget a bűnben, és hogyha az igazság az, hogy apáikkal együtt ők is felelősek apáiknak minden gáztettéért, akkor ez az igazság természetesen nem e világból való, és számomra érthetetlen.*”¹³ Kijelenti, hogy egy gyermek halála elég ok a lázadásra, és ahhoz, hogy elutasítsa Istent. Testvére, Aljosa is látja a problémát, ám reakciója nem a lázadásé, hanem éppen ellenkezőleg: a sírig való alázaté, a mindhalálig szóló engedelmességé. Mivel szíve mélyén ő is megtapasztalta, hogy a világ pusztá logika, tények láncolata, de ezzel szemben és efölött ott áll a szeretet és szépség is – méghozzá mindenekfölött! Pál apostol Kolosszeieknek írt levelében írja: „*Most örülök a ti érettek való szenvedéseimnek és a magam részéről betöltöm, ami híja van a Krisztus szenvedéseinek az én testemben az Ő testéért, ami az egyház.*”¹⁴

Pál úgy véli, és ez képezi az alapját mindannak, amit ír, hogy valódi egység van Krisztus és tagjai között. Nem vagyunk tőle különállók. Mi a megtestesülése vagyunk, a teste vagyunk. Így hát szenvedésünk sem különálló, Krisztus szenvedésének folytatása, amely még tart a világ életéért. „*A valódi logika (logosz) a Jób és Jézus által felkínált kegyelem*” – írja Richard Rohr *Jób és a szenvedés misztériuma* című művében. Ő szintén a szenvedés értelmét keresi, és úgy gondolja, hogy a hit nem azt jelenti, hogy megvannak a válaszaink, hanem azt, hogy hajlandók vagyunk válaszok nélkül élni. Jóbnak át kell mennie a gyász és a haldoklás szakaszain, a fájdalom tisztítófürdőjén, hogy eljusson az igazi elfogadásig, a teljes szabadságig. Vehemensen kutatja az igazságot, de rá kell jönnie, hogy az igazság inkább személy, mintsem elmélet. Jób könyve szakít a megtorlástannal: nincs összefüggés bűn és szenvedés, erény és jutalom között, nincs közvetlen kapcsolat az életminőség és a morál között. Isten nem bíró vagy szigorú könyvelő. Jób könyve azt hirdeti, hogy merjük szabadon megélni emberi voltunkat, merjünk

¹⁰ Róm 6.23

¹¹ Mt 5.44-45

¹² Lk 6.35

¹³ Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *A Karamazov testvérek*. Bp: Magyar Helikon, 1971. 314. p.

¹⁴ Kol 1.24

szembenézni a valósággal, a tökéletlenségeinkkel, fogyatékoságainkkal, sebeinkkel, merjünk ezekről beszélni, egyszerűen merjünk emberek lenni: tökéletlenek, sebzettek és sebezhetőek, egyszóval: szerethetőek.¹⁵

Andrejev művében az egzisztencialista filozófia tanai is nyomon követhetők. Elsősorban az egzisztencia alap-élménye, a szorongás, amely több mint pusztán félelem, mert a félelem tárgya konkrétan megragadható. A szorongást három tényező válthatja ki: a halál, a szabadság, illetve Isten. Az ember a szorongásból csak úgy szabadulhat, ha Istenre bízta magát. Fivejszkij atya pap létére nem bízta magát Istenre, többet akart, konkrét bizonyosságot, mert hite nem volt erős. Kierkegaard a 19. század kiemelkedő jelentőségű gondolkodója szerint a kétségbeesés az egész lényünket átfogó „halálos betegség”, és az örök tudatunkból, azaz a szellemünkéből fakad. Az ember saját szintézisét félreérti és saját énjét tudattalanul vagy tudatosan elhibázza: az ember nem tudja, vagy nem akarja Én-jét megvalósítani. Amikor a kétségbeesés az ember Isten-eszméjével együtt létezik, bűnné válik. Az ember nincs bizalommal és hittel Isten iránt, ami a kétségbeesés határozott folyománya. Kierkegaard a *Vagy-vagy* című művében¹⁶ a három stádium elméletét fogalmazta meg. Eszerint a lét három, egyre magasabb rendű stádiuma az önnön megismerésnek és az Istenhez vezető útnak az állomásai. Első az esztétikai stádium, amelyben az egyén a pillanat örömeinek él, ezért lemond létezéséről igazságának megismeréséről, ami szorongással tölti el. Az etikai stádiumban az ember szembesül a lét problémáival, szorongás fogja el, és választani kényszerül a jó és a rossz között, de választása kétséges, ezért szorongása nem oldódik föl. A szorongás vagy kétségbeesés csak a vallási stádiumban oldódhat fel, melyben Isten megmutatja a helyes utat, Fivejszkij nem jutott el a harmadik stádiumig, a másodikonál botlott meg, a lét problémáival szembesülve szorongása a démoni erőknek adott helyet, nem pedig az isteni gondviselésnek és kegyelemnek.

A regény expresszionista stílusjegyeket hordoz. Az expresszionizmus az avantgárd egyik legelső és egyik legjelentősebb irányzata. Ez az irányzat az intenzív belső tartalmak kifejezője, a kiáltás művészete; a kirobbanó szubjektivitás, elsősorban a kitörő indulat, a lázadás megnyilvánulása. Sajátos feladata a társadalom esettjeivel való együttérzés kifejezése is, és gyakran ábrázolja a magányt, akár egyéni, akár társadalmi szinten. Negatív válfajai pl. a csalódottság, a kétségbeesés, az undor vagy akár az átok. Andrejev művének érdekessége, hogy a korai expresszionista festők ecsetkezelésének a jegyeit is magán viseli a mű. Nyers, élénk, nem kevert színek lépten-nyomon felbukkannak: „verőfény”, „valami fehér dolog”, „gabonakévék”, „gyertyák sárgás fénye”, „kis lámpa kékes fényében... fekete szempár”, „szikrázó fehér”, „aransárga homokrögök”, „sötétvörös lángnyelv”. Az expresszionisták általában torzított formákat alkalmaztak, erre rímelt az örült, torz gyermek alakja is, de föllelhető a környezet leírásakor is: „... úgy tetszett nekik, hogy még a kis faházikó is félelmetesen megváltozott: mintha egészen összezsugorodott és meggörnyedt volna, s ijedten fűlelne...”. A szövegen végigvonuló, gyakran súlyos színek is tükrözik a félelmet, a szegénységet, a démoni jelenlétet. A sötétség erőinek szimbólumai végigvonulnak az elbeszélésen, és növekednek. Találkozunk örülettel, tüsszel, emberfeletti erővel. A mű olvasása során Vaszilij egyre soványabbnak és magasabbnak látjuk, egyre feketébbnek, odvas, fekete fogsora lesz, göcsörtös, horgas ujjai, vonzódik a sötétséghez és a hideghez, nem érzi a bomló hulla szagát. Fogyatékos gyermeke éppen vízkeresztkor született – éjszaka –, melyhez babonák, démonokhoz kötődő hiedelmek kapcsolódnak. Több szláv nép hagyományában karácsony és vízkereszt között csapatostul jönnek kisgyermek alakjában a démonok, és szülő nőket, gyermekágyasokat bántalmaznak. Démoni tulajdonságokra utal a kisregényben az is, hogy a gyermek gyakran harap, valamint rovarokat eszik. Torzulása, erősödése lépésenként lekövethető. Amikor megszületett „nagy feje volt és vékonyka lába”, majd „félíg gyermeki, félíg állati lény volt”. A negyedik évét betöltötte „de még nem kezdett el járni, beszélni sem tudott, csak egyetlen szót: 'adj'; rosszindulatú volt és követelő, s ha nem adtak oda valamit, amit kért, üvöltöni kezdett dühös, állati hangon, s kinyújtott kezén begörcsöltek az ujjak, mint ragadozó karmai. Nem volt szobatiszta, maga alá csinált, mint az állat az alomra.” Később „állandóan harapni próbált, és fenyegetően vicsorgatta a fogát, mint egy kutya.” A külseje is undorító és félelmetes: „keskeny, egészen kisgyermekes vállán apró koponya ült, arca azonban óriási volt.” Később a papné attól retteget, hogy a gyermek erősödik: „Mi lesz akkor, ha megtanul járni?” „...láttam, hogy mozgatja a lábát.” Szórakozása, hogy gondoskodó testvére haját tépi, és hogy „elevenen megeszi a svábbogarakat.” A papné halála után „a hülye gyerek apró, összenyomott koponyáját lehajtva,

¹⁵ Richard Rohr: *Jób és a szenvedés misztériuma*. Bp.: Ursus Libris, 2007. 234. p.

¹⁶ Soren Kierkegaard: *Vagy-vagy*. Bp.: Gondolat, 1978. 1116 p.

kartonból kis skatulyákat ragasztott... szorgalmasan dolgozott... Pa-pa – mormogta a nemrégiben megtanult szót, s alattomban haragos és riadt pillantást vetett az apjára.” „Erőlködve forgatja fejét, vékony, élettelen lába, görbülő lábujjai, finom, földet sosem ért két talpa gyengén lóbálózik, mintha tehetetlenül futni készülne.” Majd amikor a pap felkiáltott: „Hiszek, Uram, hiszek!”, a „fiú nevetett. Az értelmetlen, baljóslatú röhögés egészen füléig kettészakította az óriási, mozdulatlan álarcot, a szélesre tátott szájából feltartóztathatatlanul áradt a zötyögő, különös, üres hahota.” Fivejszkij teljes átalakulását is ekkor láthatjuk: „Iván Porfirics vérvörös lett a dühtől, felpillantott a papra, s tátott szájjal mozdulatlanra dermedt. Feneketlenül mély, félelmetes fekete szempár meredt rá, olyan, mint a mocsár vize, s a tekintet mögött valami hatalmas lény élete lüktetett...”

A sorslányek jelen vannak a világ hiedelemrendszerében. Leggyakrabban nők töltik be ezt a szerepkört, például bába, boszorkány, tündér alakjában. Nagy jelentőséggel bír a sors kimondása, megnevezése. Fátum: ami elhangzik. Ebben a műben a papné ez a szerep, aki tűz által hal meg. A démon nevét azonban ő sem mondja ki, ám kimondatlan szavai elárulják a gyermek igazi valóját, neve említése helyett azt mondja: „Tudod, hogy kiről beszélek.”

Az évszakok és a napszakok is a sorsszerűséget ábrázolják, egyúttal kifejezi az emberekben végbemenő folyamatokat. „Boldog életének hetedik esztendejében egy forró júliusi délből” „És ettől kezdve egész életében rettegett a derűs nappali verőfénytől.” – Megismétli: „És Vaszilij atya házában hamarosan mindenki rettegni kezdett azoktól a verőfényes nyári napoktól, amikor túlságosan ragyogva tűz a napfény, és sugaraiban vakítóan csillog az alattomos folyó.” „... egyre riadtabbakká váltak, minél magasabbra emelkedett az égen a ragyogó vidám napkorong.” A démoni jelenlétet hangsúlyozza a fehér szín: „... mindenütt kalászkok hajladoztak vékony szárúkon, feje fölött a határtalan, izzó júliusi égbolt feszült fehéren a nagy hőségtől.” Az emberekben végbemenő változások, érzések a természeti környezetben is megjelennek. Az ábrázolt külvilág nem más, mint a főhős érzéseinek és tudatállapotainak vizuális kivételése. Pünkösöd másodnapján temették Moszjagint, „furcsán, baljóslatúan kezdődött a nap, mintha a természet súlyos, alaktalan zűrzavarral akarna válaszolni az emberek zűrzavarára.” Fivejszkij atya sorsának szimbolikus fordulópontjával szembesülünk, ahol még van választás, amikor megérezve valami „szörnyűséges” közeledését, félelmében többször is arra kérte feleségét, hogy gyújtson világosságot. Az éjszaka vége felé azt mondja feleségének: „Minek ennyi világosság? Oltsd el.” Ez az a pont, ahol szabad akaratából elfordul Istentől, és a sötétséget választja. „Arca azonban sápadt volt, a halál áttetsző halványsága ülte meg, s szeme körül nagy, fekete karikák: mintha azokba rejtőzött volna az éjszaka, s nem akarna tágítani onnan.”

Vaszilij Fivejszkij nem vette figyelembe, hogy Isten nemcsak megteremtette a világot, hanem jóságos akaratával céljág is vezet. Ez az isteni tevékenység a gondviselés, mely különleges módon irányul az emberre, kizárja, hogy a világ története a vak fátum, vagy az értelmetlen véletlen jegyében folyjon. Ám Fivejszkij atya hite fátumhit, s ez lehetlenné tette erkölcsi életét és tétlenségre kárhoztatta, nem segített hívein, elzavarta őket, hogy Istentől kérjenek választ életük nehézségeire. Alapvető jelentőségű tehát a végzet fogalma, amely az elbeszélés során egyrészt valamiféle feltételezett titokzatos, isteni elgondolással kapcsolódik össze, másrészt pedig az emberi élet tragikusan megélt eleve elrendelt voltával (a titokzatos, sötét végzet az elbeszélés vezérmotívumává válik). A cselekmény előrehaladása során folyamatos utalások erősítik a főhős életét uraló kettős erő jelenlétét: egyrészt az igazságos és kegyes isteni gondviselését, másrészt a titokzatos és kegyetlen végzetét. Andrejev nem hitegeti az olvasót, már az első soroktól kezdve nyíltan érezteti Fivejszkij atya végzetes sorsát. Ez az apokaliptikus vég azonban nem általános, bár jól tükrözi a századelő orosz értelmiségének közérzetét, az olvasónak nem kell elhinnie azt, hogy a világ a jóságos Isten nélkül való lenne.

Mindezek mellett azonban a hozzá járuló, neki gyónó szerencsétlenek terheit mind magára akarta venni. Megváltójuként próbált rajtuk segíteni, gögös tenni akarása olyannyira sikertelen volt, hogy ő maga is összeroppant a terhek alatt. Hite torz, hiszen Isten szolgálatát rabsággént érezte még utolsó pillanataiban is. Istenséghez intézett daccal teli szavai azt tanúsítják, hogy a feltétlen hithez valamilyen komoly csodára volt szüksége Isten létének megerősítésében, vagy saját hitének megingathatatlanságához. Ezt azonban sem Jepifanyij szerzetes, sem pedig Avvakum protopópa nem igényelte. Ők erős hitük révén mégis kiérdemelték a csodákat. Fivejszkijnek föltétlenül gyógyírra és legfelsőbb vigaszra volt szüksége. Ezt a gondolatot fogalmazza meg Nietzsche az *Emberi túlságosan is emberi* című művében: „Az emberiség fejlődése során olyan sebezhető, érzékeny és szenvedő lett, hogy föltétlenül gyógyírra és legfelsőbb vigaszra van szüksége; mindebből az a veszély is előáll, hogy az ember elvérzik a megismert

igazságtól.¹⁷ Nietzsche itt idézi Byron halhatatlan verssorait is, melyek szintén ugyanezt fejezik ki: „A tudás bajt hoz: akik a legtöbbet tudják, / A legmélyebben gyászolják a végzetes igazságot. / A tudás fája nem az életé.”¹⁸

Amikor a Fivejszkij atyának gyónó Trifon az atya kijelentése szerint nem kerül pokolra, akkor kiérződik a főhősöből a csalódottság, hogy a bűnért nem jár büntetés. A bűn történelmének egészen a kezdetén kirajzolódik a bűn, az ítélet és Isten kegyelmének kapcsolata. Istennek meg kell ítélnie, kárhoztatnia kell a bűnt, ugyanakkor a kegyelem ígérete mindig ott van, mindig a rendelkezésére áll annak, aki igényt tart rá. Andrejev *A kormányzó* című novellája azonban már a „Megtorlás Törvényére” épül. Ember ítél ember felett. A kormányzója fényűző életet él, a nép viszont egyre elégedetlenebb. A külvárosi gyár munkásai három hete sztrájkolnak. A többeszes felzúdult tömegbe lövetett a kormányzó, melynek eredménye negyvenhét halott és rengeteg sebesült. A halottak között asszonyok és gyermekek is vannak. A város elöljárója akkor ébred rá tetteire, amikor meglátja a halottakat, s azok arcát. Tudja, hogy az összeesküvők az életére törnek, mert hisz az „*őségi törvényben: szemet szemért*”. Ő mégsem menekül el, várja saját halálát. Egy beszélgetés során derül ki, hogy megbánta tettét, és ha őt megölik, „*maguk is megbánják. [...] De hát akkor minek megölni? Nem ostobaság ez?*” Sem a kormányzó, sem a munkások nem vesznek tudomást a magasabb rendű, nagyobb tekintélyről, Istenről, sem pedig az emberen túlmutató erkölcsi normáról. Ilyen körülmények között az ember bitorolja Isten helyét, miközben azt véli, hogy csak embertársainak vagy saját lelkiismeretének ítélete fenyegeti.

Leonyid Andrejev művei az emberekben végbemenő lelki drámát tárják fel. A keresztények című novellája egy rendkívül egyszerű jelenetet dolgoz fel, mégis mély kérdéseket boncolgat. Míg a kormányzó bünbánatot gyakorol, itt szó sem lesz megbánásról. A helyszín egy bírósági tárgyalás, ahol a tanúknak esküt kell tenniük a Bibliára. A mű főszereplője egy prostituált, aki nem hajlandó letenni az esküt a Bibliára, mert bár pravoszláv vallású és hisz Jézus Krisztusban, nem keresztény. „*Nem vagyok keresztény*” – mondja – „*Ha keresztény volnék, akkor nem üznék ilyen foglalkozást.*” A többi tanú minden gond nélkül leteszi az esküt, ezért az elnök egy papot hívat, hogy győzze meg a prostituáltat: – *A mi urunk Jézus Krisztus a házasságtörő asszonynak is megbocsátott, amikor az megbánta bűnét.*” – *Merthogy az megbánta, de hát én mikor bántam meg? – Eljő majd az óra, amikor az Úr megvilágosítja lelkét, és maga is meg fogja bánni. – Dehogyan! Talán majd ha megöregszem és halálom közeleg, akkor megbánom, de hát mit ér az ilyen bünbánat? Egész életemben folyton csak vétkeztem, aztán egyszerre csak fogom magam és megbánok mindent? Ugyan kérem! Ezen már nem lehet változtatni!* A prostituált főhős ugyanúgy, ahogyan Fivejszkij atya és a kormányzó, hitetlen. Míg az atya az isteni gondviselésben és kegyelemben nem hisz, a kormányzó az isteni ítéletben, addig ő a bünbocsánatban.

Andrejev kiválóan ragadta meg e három művében a keresztény hiten keresztül az emberek drámáját. Ám drámájukban ők passzív áldozatok, tragikus kiszolgáltatottságukat önmaguk hitetlenségének és az Istenbe vetett bizalom hiányának köszönhetik. Elgondolkodtató, egyszerűsített megválaszolatlan kérdéseivel eresztékeket üt a kereszténység alappilléreire.

¹⁷ Friedrich Nietzsche: *Emberi – túlságosan is emberi* Szeged: Szukits, 2001. 26. p.

¹⁸ Idézi Nietzsche – u. o. 26. p.



Kalász Márton

VILÁG

Jókai Annának

*Addig ki válaszolt
már eleve, lelkünk csak alkalmi, kényszereikre –
ma?! Válasz-e: vethet tűnődés,
tett sajdítónk, mindebből kérelt épség? Kiteljesedésünk
félelme – mérve semmi omlás,
mondd, hatalmi falakká, közte, képzőletünk-e? Hogy te tengedd
el, Urunk, kézre – vétünk? Vak beismerésünk
halk, képzetek véges kísérete
– így hagy. Hangzó tét pillanatban,
„halnánk angyalarccá”; élénk, társulva: létünk,
makacs kedvek, vélnétek – mintha szárnyba
révül, bújtatnák, arcunk, búcsúzva? kérgen, ha válasz –
áthangzott. Távlát kép is, kint fogalma
köz szerint, mindhez: Ép nap. Ép szegésül – ránk. Mi vétünk?*

EGY KÖLTŐ FEHÉRVÁRRÓL

Beszélgetés Németh J. Attilával

– *Ha nem is tartozol a legtermékenyebb költők közé, azért most már elmondhatjuk, hogy neved van az irodalmi életben. Először arra kérlek, hogy beszélj a kezdetekről, mindenekelőtt Veszprém megyei kötődéseidről!*

– Pápán születtem, de az akkor még Veszprém megyéhez tartozó Bakonyszentlászlón nőttem fel. Ötszáz méterre laktunk az ősfenyves szegélyétől, a pincénk teraszáról jobbra látszott a Kőrös hegy, balra pedig a kinyíló Kisalföldön a pannonhalmi apátság impozáns épülete. Ennél is meghatározóbbak voltak a veszprémi diákévek a Lovassy László Gimnáziumban. Egész ifjúságom a Bakony és a Balaton vonzásában zajlódott.

– *S ebben a múltban igazából mi irányított a költészet felé? Netán családi indítékok?*

– A mai tizenéveseknek ez már szinte semmit nem mond, de sváb kulák családból származom, a nagyszüleim anyai ágon egymás között még németül beszéltek, s apai ágon is van egy ilyen vonal. A felmenőim gazdálkodtak, de pap és tanár is volt közöttük, szüleim a helyi erdészetben dolgoztak. Mániám volt az olvasás, szinte fizikai gyönyörűséget okozott. Hatéves koromra már olvastam, az Óriáskígyók földjén című útleírás volt az első áldozat. Negyedik végére kivégeztem a gyerekkönyvtárat, nyolcadik elejére pedig a felnőttet is. Itt egy picit csaltam, Gizike néninek azt hazudtam, hogy anyám nem ér rá a családi gazdaság miatt, így a korhatáros könyveket az ő nevére kölcsönöztem. Papíron ő a legolvasottabb növényápoló a faluban, de úgy tudom, nem bánja. A költészetrel komolyabban a gimnáziumban kezdtem foglalkozni, elképesztően jó osztályba kerültem, a mai napig kétnapos érettségi találkozónk vannak, amelyekre igyekeznek eljönni mindenki, akár a világ túlsó feléről is. Kiválóak voltak a tanáraink, ám legjobban egymást inspiráltuk. Osztálytársam volt Turai Tamás (irodalmi szerkesztő, dramaturg) és Kurdi Imre (költő, műfordító, egyetemi oktató). Így, hárman képviseltük Veszprém megyét a diákírók sárvári találkozóján, s kapcsolódtunk be a Mezey Katalin irányította erzsébetvárosi műhelymunkába, aminek később a Vérképlet című antológia lett az első gyümölcse. Ennek a körnek tagja volt még Kemény István, Kun Árpád, Vörös István, Tóth Krisztina, hogy csak a legismertebbeket említsem...

– *Emlékszel-e arra a pillanatra, amikor első versedet írtad?*

– Igen. Hatodikban éppen a Kőműves Kelement vettük, valamilyen fogalmazást kellett írni ennek kapcsán, s én hirtelen ötlettől indítva Kőműves Kelemenné asszonytársai címmel elköttem egy verset. Mint évekkel később rájöttem, páros rímű tizenkettesekben. Az asszonyáldozat utóhatásairól szólt, valahol még megvan a relikviám között. Pechemre vagy szerencsémre a Hebling Tercsi, aki lecke-felelős volt, kiszúrta, és a padból majd kiesve befújta a magyartanárnak. Szaktárgyi dicséret és faliújság lett belőle.

– *Kiket tartasz mestereidnek?*

– Kukorelly Endre és Parti Nagy Lajos nyomdokain indultam el – egyetemi éveim alatt utóbbihoz sűrűn bejártam a Jelenkor szerkesztőségébe is –, ám viszonylag hamar ráébredtem az álinaiv attitűd, az alulpoetizált beszédmód, vagy épp a végletekig vitt – sokszor öncélú – játékosság korlátaira, és a magam módján megpróbáltam lázadni ez ellen. Szabadgyalog című 1995-ben megjelent első kötetemet teljesen áthatja ez a kettősség: a mindennapi közhelyek imitációja, a kifordítom-befordítom játékosság, s mellette a lehető legkötöttebb formák,

a metonímikus, intenzív versbeszéd. Mára az utóbbi az igazán jellemző, bár nem tudtam és nem is akartam teljesen megszabadulni az előzőtől sem. Az én lírai világom egén azonban vitathatatlanul József Attila az isten. Az ő számára természetes szajgtartás volt a költészet, úgy írt verset, ahogyan más lenyomja a kilincset. Szólnom kell Péntek Imréről is, akihez csaknem két évtizedes barátság fűz magánemberként is. Verslemezt hallgatva jöttem rá, hogy jó néhány sorát – szerénytelenül szólva – írhattam volna én is, annyira azonosulni tudtam vele. Emberi és költői hatása alól hál' isten nem tudtam – bár soha nem is akartam – kivonni magam.

– *Az ügyvédi pálya jelent-e irodalmi élményforrást?*

– Igazából nem. Az egy külön világ, és szerencsére azt is a sajátomnak érzem. Ad ugyanakkor egy olyan rendszerszerű, racionális szemléletet, kíméletlen logikát és emberismeretet, ami megakadályozza, hogy tíz centivel a föld felett járjak, befordult bölcsészekkel karonfogva. A legérdekesebb eseteimet – mint például a Cosma-ügy – mindazonáltal szeretném egyszer papírra vetni, de az nem szépirodalom lesz.

– *Lírádra jellemző a játékosság, a nyelvi formák szabad kezelése, az irónia, a groteszk. Mennyire tudatos ez az út?*

– Teljesen, amennyiben abból a felismerésből fakad, hogy a költészet is a személyiség egyik megnyilvánulási formája. Én a magánéletben is amolyan laza, vicces, szarkasztikus, és olykor fárasztó pali vagyok. Ugyanakkor végletesen maximalista, aki valamit vagy csinál, vagy nem csinál. Elitista, aki a profizmust mindennél többre tartja. Ám ebben is ellentmondásos, hiszen azért nem veszem túl komolyan magam. Tudom, hogy a költészet csupán a lélek és az intellektus fényűzése, csak néha több, de az előbbi is éppen elég.

– *Jó ideje Fehérváron élsz és dolgozol. Mit jelent számodra az itteni közeg?*

– Épületekhez, helyekhez nem kötődöm, emberekhez és hangulatokhoz annál inkább. Fehérvár szinte a teljes felnőtt életemet jelenti, de a szó hallatán nem az országalma képe ugrik be, hanem a romkert suta harmonikása, ahogy kacska ujjakkal nyomogatja a billentyűket, vagy egy régi beszélgetés a Zöld Szalonban. Ez a belső Fehérvár jórészt olyan, amilyenné én alakítom, amilyenként megélem. Szeretem.

– *Legutóbb a 63 című antológiában szerepeltél László Zsolttal és Heiter Tamással együtt. Mi köt össze benneteket?*

– Egy évben születünk, barátok vagyunk, Fehérváron, illetve a közelében élünk, és mindhárman írunk. Szerintem íróként nem hatottunk egymásra, vagy ha igen, úgy előttem rejtetten. De ez nem is fontos. Talán az lehet érdekes, hogy egykorúak, egy helyről, egy műhelyből hányféleképpen látják és élik meg ugyanazt a szűkebb és tágabb világot.

– *Első, hajdani önálló kötetedet hosszabb szünet követte a Filep Sándorral megalkotott „négykezesig”. (A Tempevölgy könyvek sorozatban jelent meg. – A szerk.) Úgy tudom viszont, hogy kész egy új köteted...*

– Igen. Az alkotókedvem váltakozó intenzitással buzog, hosszabb-rövidebb időre el is szokott apadni. Ez a töltekezés ideje. A nyár elejére azonban összeállt egy vaskosabb kötet az elmúlt években írt és túlnyomórészt folyóiratokban már publikált verseimből. Kicsit talán túl is hordtam... Húséges típus vagyok, a tervek szerint ezt a könyvem is Filep Sándor barátom fogja illusztrálni.

FILM, SZAKADÁS

*Elhagyott homokpad volt a hátam,
s az éj hulláma verte lankadatlan,
ágy reccsent, a hajnal zárja kattant,
s mint egy film, mit egyszer régen láttam,*

*hunyorgó fényel csurrant rám a nappal.
S te nem voltál sehol. A főszerep
a díszletekre hárult és merev,
csorbult kéz küzdött a mozdulattal,*

*mely kikapcsolta volna azt a filmet,
hogy verje tovább a víz a partot,
félálom volt és eddig tartott,*

*vagy félvalóság, hol játszani illett,
velem vagy nélküled, nem volt az más,
torlódo felhők közt égrianás.*

SÜLLYEDŐ ATLANTISZ

*Test vagy lélek tömegvonzása volt,
mi összerántott bennünket egy éjre,
s örvénylettünk hullámból üvegmélybe,
távolt, közelt az érzék nem latolt.*

*Helyet cserélt a kint a benttel,
határainkon egymást csempésztük át,
észrevétlen foglalni új hazát,
s lélegezni benne önfeledten.*

*Bőröm bőröddel szinte szervült,
magzatlucokba csúsztva eltűnt
kezünk, lábunk, s nem volt csak két uszony.*

*Élő vízben verdesve mindörökre,
így leszünk most már összekötve
ezen a süllyedő Atlantiszon.*

Gaál Antal

VALAKI ELÁRULTA

*hogy a számmisztika szerint idén jó évem lesz.
Én ezt komolyan veszem, de nem azért, mert a
sorsom a számoktól függ, hanem mert a számok
rendszere és varázslata olyan, mint az életem
órarendje: tudja, hogy mi után mi következik.
Mindez nem más, mint útravaló. Megerősítés.
S ha megérkezem, nem kérem számon a sorstól,
hogy miért így történt és miért nem úgy: ez
tiszteletlen lenne. A legfontosabb az alázat
önmagam iránt: arra tanít, amit más nem tudhat.*

SZÁZADFORDULÓ

*a legfontosabb hogy átadás előtt
levedd a csomagolópapírt a virágcsokorról
az hogy egész este pocskul érezted magad
s az üres fecsegéstől megfájdult a gyomrod
senkit sem érdekel
ha szerencséd van kapsz valamit ráadásként
érelklödő pillantást vendéglátód ifjú
és feltűnően magas lánytestvérétől
szikkadt vasárnap
a háború még nem kezdődött el
de az ördög már befészkelte magát a
gondolatok mögé
a parton neked támaszkodik egy
türelmesen várakozó öreg fűzfá
s te a zsebedbe gyűrt csomagolópapírral
még mindig azt hiszed hogy eljuthatsz oda
ahová elindultál*

Mezősi Miklós

TOPOGRAFIKUS MAGYARÁZATOK M. SZÁMÁRA

Lehetséges válaszok

1. válasz

*kocsiúton éjszakába
szerelemről álmodozva
álmatag és gyöngéd lélek
borzongok ha belé nézek
rejts el puha melled alatt
szíved benne hozzám szalad*

2. válasz

*boldog és könnyed vagyok
a szívem holdba nem vacog
egészbe dobbanás a kebled
puhán megllobbanó kosárba fog
e szív ott bent az én vagyok*

BOCS DE NEM BÍRTAM KIHAGYNI

*ezt a verset itt és most
észt nem oszt de nem is foszt
tengerin túl nem is rossz
olyan mint a hosszú hántás
nem túl foszló nem koszos
rímre rím jön pákosztos
abbahagyjam azt szeretnéd
tudni mi az hosszú hántás
milyen lehet miféle
nem túl foszló nem koszos
rímre rím jön pákosztos
legyen refrén ne legyen
döntsd el magad olvasó
várd a rímed oldalsó
páholyból tart szökkenése
feléd repül vetted észre?*

Búzás Huba

A LOUVRE-BAN

*bolyongó, állj meg itt: régi korok hatalma
hanyatlak, metropol, istenek, ím' eléd,
ez ládd Babilon, Hammurabi csavart
tornyokkal ékes városa dereng
– kőbe, ki véste a törvényt –*

*és Nabukadnecár nappalotája fürdik
az Eufrátesz véres tükörében épp,
s a függőkertek is, Szemiramiszé,
hogy' illatoznak, lelkünk fújja át,
nők nesze, mennyei kertek,*

*bölcsője mának is: harciszekér... az ember
sárkánytejet szopott, ölte a pompa tán,
ki volt az isten akkoriban, na és
ki én? e kos, ki kőfalnak rohant
– ez az a kő? – koponyám tört*



AZ IGAZI VAGYON

Évek óta minden elem kerülő cikket elolvasok a termőföldről, számuk legalább ezerre tehető. Ahogy jó részükre visszaemlékszem, mindet érdekből vagy érdekekről írták. Általában gazdasági vagy politikai érdekből, érdekről. A termőföld és a földön dolgozó ember érdekében nem nagyon írt senki. Én most megpróbálom, őszintén és józanul.

Kezdjük az őszinteséggel. Kézbe veszem a közel hatvan éve kiállított születési anyakönyvi kivonatomat, benne egy rubrika, apja foglalkozása: földműves. Akkor a földnek még volt művelője, ma csak használója vagy tulajdonosa. Amikor születtem, minden családtagom, rokonom – nagyszüleim hét gyermeke és családjuk – paraszt volt. Ma édesanyám és két, jóval nyugdíjon túli unokatestvérem él földközében, ami inkább csak a méretes parasztporta kertjét jelenti. Apai és anyai nagyszüleimnek mintegy 65 hold földjük volt, ma a városban élő két unokának 350 holdja van. Én vagyok az egyik. Amikor végigmegyek az elbokrosodott legelőkön, a kökény-, csipke- és galonyabokrok között valami szégyen vesz erőt rajtam. Mit szólnának mindehhez nagyapám, akik a legfőbb értéknek a mértéktartást tekintették? Miért mindez, ha nem tudsz élni vele!

Az ő idejükben a földet még mélyen tisztelték. Mikor munkába fogtak imádkoztak, a vetés, palántázás, tyúkültetés idejét a növekedéshez igazították. A földet az út széléig művelték, a parcella végére gyümölcsfákat ültettek, a földutat eső után nem taposták össze, az árkokat rendbe tartották, a forrásokat kikövezték. Minden darab földről, sőt a vékony parcella alsó és felső végétől tudták, hogy mennyit terem, milyen növény érzi jól magát benne. Még a téveszidők agronómusai is ismerték a rájuk bízott földet, bár ők már több falu határában, nagy táblákon dolgoztak.

Ekkorra az új rend szerint, a korábban tucatnyi néven szereplő parcellákat összevonták, átnevezték. Tizenhatos táblának hívták, ahogy a teheneket sem nevezték már Rózsának vagy Fecskének, csak 6125-ösnek. Számot kaptak, ezzel feloldódott a személyes kapcsolat és a személyes felelősség is. Talán itt volt az a határ, ahonnan már nem művelték a földet, csak használták. Aztán számot kapott a földműves is, személyi számot: 1 551004 3165. Leértékeltek az anyaföldet termőfölddé, aztán leértékeltek a falvak egy részét, majd a vidéket, végül a globális világ furcsa nevű minősítő cégei leértékeltek országunkat is. Egyszer a globális világra is sor kerül.

Az elmúlt évtizedekben sok embert megismertem, akiknek valami köze volt a földhöz. A legharmonikusabb kapcsolat nagyszüleim idejére esik, őket egykori téveszbeli kollégáim követik. Mikor a rendszerváltás idején elhagyták a tévesz romjait, Karintiából falum egykori grófjával egy osztrák gazda is érkezett, aki úgy tervezte, hogy ottani birtokát az egyik fiára hagyja, és letelepszik Magyarországon, gazdaságot alapít. Megkértek, mutassam meg nekik a határt. Miközben jártuk a földeket, a gazda alaposan megfigyelte a kultúrnövényeket, a gyomokat, felvett egy-egy marék földet, tenyerében gombóccá gyúrta, majd ledobta a földre. Nézte, széthull-e, mennyire homokos-agyagos. Végül a törvényi korlátok miatt elmaradt, de a mai napig emlékszem mozdulataira. Azóta sok földet kereső magyar befektetővel jártam eladásra kínált földeken Babócsától a Székelyföldig. Módos, sikeres emberek voltak, ügyvédek, brókerek, visszavonult bankárok, államtitkárok, titokzatos társaságok komolykodó vagy barátkozó ügynökei, táskahordozói. Kértek térképet, tulajdoni lapokat, helyrajzi számlistát, érdeklődtek a bevételről, támogatási, vadászati és lovaslási lehetőségekről, de nem találkoztam eggyel sem, aki lehajolt volna egy marék földért.

Ennyi elég volt az őszinteségből, térjünk rá a józanságra! Időnként előveszem Kolozsvári Grandpierre Emil *Árnyak az alagútban* című életrajzi ihletésű novelláját, amely szocreál emlékeit idézi fel: „*Valahányszor vidékre utaztam 1951 és a hatvanas évek között, márpedig ez gyakran megesett, kocsin, vonaton, mindig az a sivár kép fogadott. Utazásról utazásra azon tűnődtem, miből éltünk idáig, miből fogunk élni az eljövendő években. Ameddig a szem ellátott, szántatlan földek, parlag parlagot követett... Lassan méltóságteljesen gurultunk be az első mezőgazdasági városba. A pártirodán Felelős elvtársat nagy hűhóval fogadták, s mint a vásárfiára áhítózó gyerekek, egyre azt kérdezték:*

Mit hozott nekünk az elvtárs? Mit hozott? Gusztustalan volt ez a szünni nem akaró kunyerálás. Felelős elvtársnak szemlátomást tetszett, parányi karmesteri mozdulatokkal csillapította a funkcionáriusokat, mintegy megnyugtatta mindenkit, hogy senki nem marad üres kézzel....”

Ezek a sorok kísértetiesen emlékeztetnek a rendszerváltás utáni évtizedre, bizonyos elemekben napjainkra is. Felelős elvtársak sokféle párt és alapítványi színben ugyanígy járták a vidéki városok párt-, civilszervezeti, kistérségi, önkormányzati és még ki tudja milyen irodáit, ahol ígértek, és olykor osztogattak is. Mindent ugyanolyan rossz hatásokkal, tékozlóan, mint a gyapot- és gumipityang-termesztés idején, csak most egyszer marhát vágattak ki, majd a szőlőket, aztán bőségesen támogatták, hogy valaki akáccal eltelepítse a falu egykori káposztáskertjét. Közben az akácot ugyanazok tájidegenné nyilvánították, akik telepítését támogatták. Aztán sláger lett az energiazöld és -nád, a bioetanol és -dízel. Most válnak éppen kegyvesztetté, de már jön a sárkányfa...

Ennek a tébolynak része lett a föld is. Pedig ha planétánk értékeit számba vesszük, a termőföldre kellene először gondolnunk, s nem a Föld mélyének kincseire. Hajlamosak vagyunk ugyanis azt hinni, hogy az igazán értékes dolgokból kevés van, mint az aranyból, vagy fogyóban vannak, mint az energiahordozók. Pedig a legnagyobb érték az a néhány arasznyi talaj, amin járunk, ami gabonát, gyümölcsöt terem, s amiről azt hisszük, hogy kifogyhatatlan és elpusztíthatatlan.

Igen, a közelmúltban egy neves tudományos lap az USA Nobel-díjas tudósait kérdezte, hogy mit tartanak a 21. század legnagyobb fenyegetésének. Szerintük nem az energiahordozók fogyása, a Föld felmelegedése, hanem a talaj pusztulása. Ez korunk legalattomosabb és legalulbecsültebb problémája. Az emberiség a művelhető földek felső talajrétegének már több mint egyharmadát elhasználta, s évente további 0,5 százalékkal csökken a hasznosítható területek nagysága. Az ember élhet olaj, szén, tőzsdé, politika és média nélkül, de talaj, víz és kedvező éghajlat nélkül nem. A jó termőföld befogadja a vizet, enyhíti az éghajlat szélsőségeit. Harmonikus együttműködésük megszűntét éhínség, társadalmi, kulturális összeomlás követi.

Végigtekintve a Kárpát-medencén, megértjük, hogy mi, magyarok valóban gazdagok vagyunk. Jó a földünk, bőséggel áll rendelkezésünkre édesvíz, éghajlatunk kiegyenlített. Mindez együtt nagyságrenddel nagyobb értéket képvisel, mint egy-egy gazdag arab állam olajkincse. Bizakodva tekinthetünk a jövőbe, ha felismerjük ezt a potenciált, és súlyának megfelelően vigyázunk rá. A mi stratégiánkat azonban eddig spekulánsok írták. Kezdetben fillérékért, majd napjainkban könnyen szerzett pénzekért szereznek száz és ezer hektárokat, befolyásuk révén arra terelik-kényszerítik a politikát, hogy rájuk szabja a törvényeket, az adó- és pályázati rendszert. Közben húsz éve folyik a zöldbárózás, az oligarcházás. Fővárosi szalonokban vitatkozunk azon, hogy hány hektár földből lehet megélni, a társadalom magatehetetlen szerencsétlenjei megtaníthatók-e a gazdálkodásra. Folyamatosan védjük az idegenektől a magyar földet, de az a társadalom számára láthatatlanul áramlik kétes érdekcsoportokhoz.

Ezer vagy akár tízezer hektárok koncentrálnak egy kézben, magyar strómanokkal, törvényesen. A föld ára ma is hektáronként egy középkategóriás autó árának ötöde-tizede, holott egy hektár Kárpát-medencei minőségű föld értéke a nem túl távoli jövőben két-három kocsi árával lesz egyenlő. Ez túlzásnak tűnik, de a lakosság zöme ezt még meg fogja élni, s akkor keserűen gondolkodnak arra, hogy a dédszülok tizenhárom hold földjével Krózusok lehetnének.

Addig végigtekinthetünk az utak, vasutak, csatornák mentén, elhagyott ipari létesítmények, téeszmajorok udvarán látjuk a gázt, dudvát, országosan tízezer hektárokat tesz ki a senki földje. A tulajdonosa nem törődik vele, mert túl olcsón, túl sok jutott neki. Máshol művelik a szántót, kaszálják a rétet, de csak a gépek jelenlétét érzékeljük, az emberét nem. A fenntartható fejlődéssel ellentétben az a birtoknagyság, ami meghaladja az emberi léptéket. Hogy ez mekkora, nem tudom, de semmiképpen sem egy családdal, négy alkalmazottal 7500 hektár. A föld nem azért van, hogy legolcsóbban, legkisebb élőlétszám-igénnyel a legnagyobb produktumot és profitot hozza, hanem azért, hogy a kor színvonalának megfelelően a társadalom egy rétegének a létfeladatát adja. Munkát, jövőképet a földből élőknek, egészséges élelmiszert mindenkinek.

A föld valamikor a falu erőforrása volt. Anyai nagyapám nógrádi szemmel módos parasztember volt, évente egy vagon búzát adott el, hogy kifizesse az adóját, közben mintaszerűen őrizte a természeti környezetet, a kultúrtáj képét, fenntartotta a tájegység jellemző értékeit, a népi örökséget, megvalósította az organikus gazdálkodást. Eközben megelégedett, boldog ember volt. Ha ma a gazdálkodók és vidéken élők adó- és támogatási viszonyait megvizsgáljuk, elképesztő arányokat kapunk. Persze közben megváltozott a világ, a cserearányok romlása miatt a mezőgazdasági termékek ára a töredékükre esett vissza. De a világ újra változik, a cserearányok talán még ebben az évtizedben megközelítik a nagyszüleink korabelit. Közben azonban a vidéktől elszakították a földet. A föld megszűnt a falu első számú erőforrása lenni, azok sok száz-, vagy akár ezeréves történelmi határait

csak a geográfia tartja számon. Ha a falvak rendelkeznének természetes határukkal, húszezer forintos hektáronkénti bérlet vagy helyi adó esetén a halálra ítélt kisfalvaink önfenntartóvá válnának. Nem szorulnának kvótákra, önhibájukon kívüli támogatásra és egyéb állami gyámkodásra.

Visszaolvasva, ez az írás a szándékomnál keserűbbre sikerült. Nyilván azért, mert az én földélményein leginkább az észak-magyarországi régióból erednek, ez pedig az ország elesettebb vidékei közé tartozik. Úgy vélem magam is, hogy az ország helyzete jobb ennél, és igazságtalan lennék azokkal szemben, akik a föld közelében maradtak, megőrizték a felmenők földszeretetét, a következtelen, vállalkozásellenes politika ellenére közel hatmilliárd euróra emelték az agrár- és élelmiszerexportot. Volt bátorságuk – olykor vakmerőségük vagy gátlatlanságuk – hogy egy álságos világ rablótörvényeit kihasználják, földet, termelőeszközt szerezzenek, de a javakkal ők teremtőmunkát végeznek. A társadalom leghasznosabb rétegét képezik, de nem igazán boldogok. Kiszolgáltatottan élnek, dolgoznak, a mindenkori helyzethez csak idomulhatnak, nem formálhatják. Legalábbis a túlnyomó többség nem! Lehetne számukra jobb világ, biztosabb jövőkép. Mindannyiunknak pedig egészségesebb élelmiszer. Olyan táplálékot szeretnénk, amit nem a tömegtermelés technológiáihoz igazítva készítenek, hanem az ember igényeihez. Legnagyobb kincsünk, gyermekeink az iskolai menzán nem a leggyengébb minőségű lisztből készült tésztákat, darált bőrkéből, nyesedékből készült virsliket, kékesfehérre szeparált tejeiket érdemelnek! De amíg tűrjük, azt kapják. Az öntudatra ébredés, kijózanodás gyötrelmes folyamat.





Pósa Zoltán

AMEGTARTÓERŐ ÉS AZ ÖRÖK FÖLFEDEZŐ

PIERROT ÉS ARLECCHINO

Színes bohóc
az örök fölfedező

1. ARLECCHINO MONOLÓGJA

Piros, fehér, zöld, kék gúnyám és keszkenőm
Vörös pozsgás képem, duzzadó léterőm
Robbanó kacajom sebesen mindenkit
meghódít. Sokáig még sem tart meg senkit
A legjobb barátom világlátó tükör
Kozmikus összegző, bölcs lelke tündököl:
Pierrot, a fehér mindentudó bohóc
Szomorú arcától a néző, mint kanóc
A pokol tüzétől, nyomban lánggal lobog
De hát éntőlem is sok lány szív megdobog
Gyors győzelem hasznát könnyű elveszteni
Lázadó lelkemnek nehéz megtartani
Az Isteni Törvényt, a Szent Harmóniát
Még nem elég buzgón szolgálom a Hazát
Örök fölfedező, halogató vagyok
A földi idővel örök versenyt futok

2. FEHÉR BOHÓC

a megtartóerő
PIERROT VÁLASZA

Arcomra forró késéssel faragja
A vigyori halál fintorát az idő
Sápadt, viaszfehér bőröm pergamenjét
Holdfakó testemnek hófehér köntösét
Ráncok hálójával lassan televési
Hóka jelmezem is a halált igézi
Sírást és nevetést ügyesen vegyítő
Mosolyom mélyére mindenki
a saját képmását vetíti
Balgatag vadságát, szelíd bölcsességét
Az én varázserőm hatalmának hiszi
Látnoknak képzelnek, de csak tükör vagyok
Mégis mindenkinek életerőt adok
Harlequin barátom, örök fölfedező
Én, a fehér bohóc, a megtartóerő
Kettőnk nélkül csonka a létkomédia
Bármelyikünk hiányzik, szünetel Thália

Payer Imre

FÁT ÜLTETEK MÉGIS

*Sárgásfehér napfény ömlik
alléra, kikötőre.
Üde és láthatatlan közeg.
Talán káprázat a nyár –
Minden zugot betölt.
Mögötte egy isten feszült arca.*

*Csónak a mólón. Délceg vitorlák.
Nincs kérdés. Nincs felelet.*

*Feltárult szememre égbolt zuhan.
Forró csend a part.
Ha mint stiletót
szúrnám a szót – megváltozhatnék?
Vagy magamban ejtenék,
alattomos vágásokat?
Dermedt árnyék, te, közelgő
lomha szárnyú felleg,
remegő ragyogás,
én fát ültetek ide, mégis!*

TÁRSALGÓ FÉNYNOTESZ

Mihály kocogott: „Főúr, fizetek!”
S mentünk, nézni detektívfilmeket.
(Szabó Lőrinc)

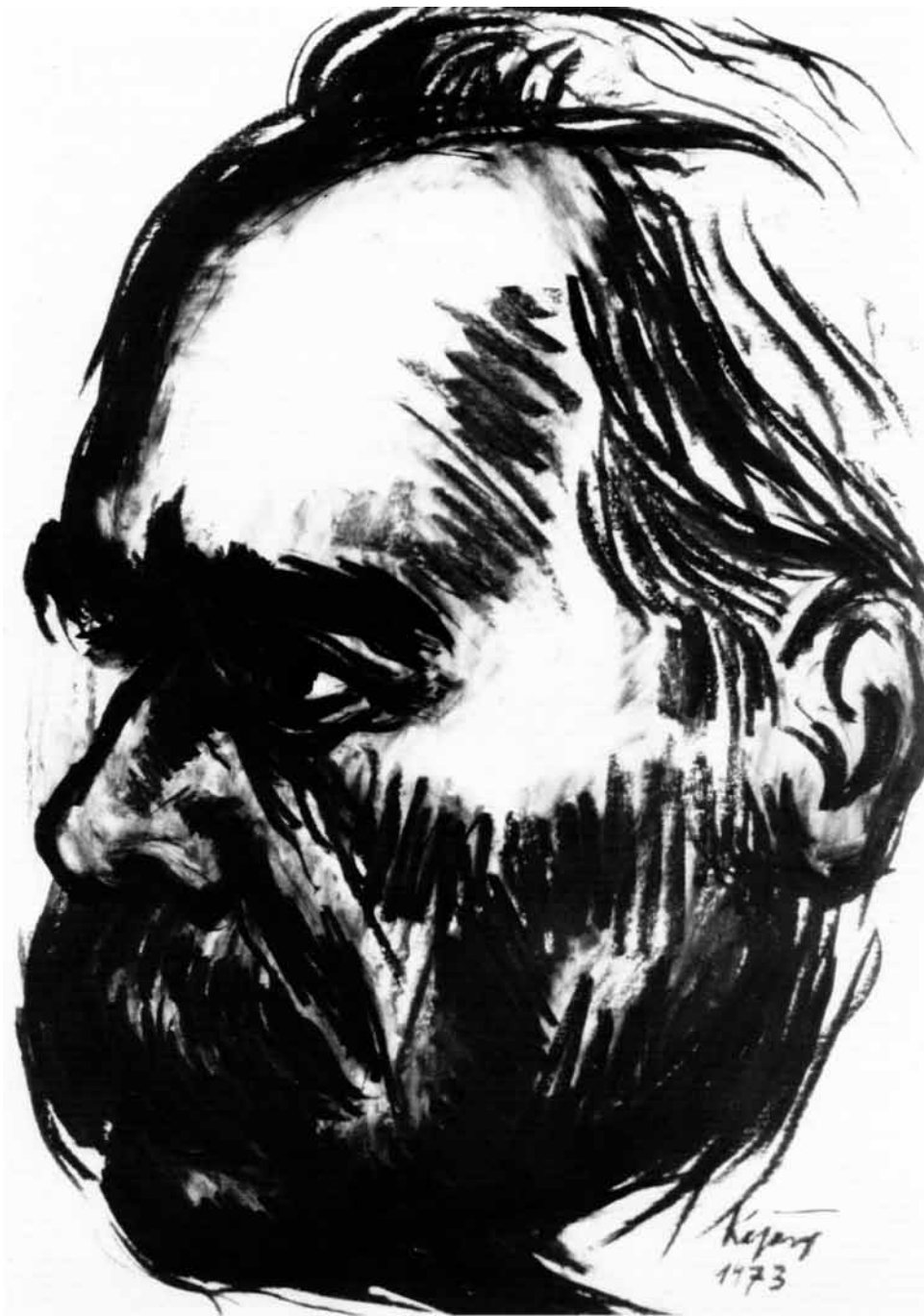
*Te vagy az, mondd csak?! – Ahogyan belépsz,
tükreiben a látvány exitál:
»állatkéz« nyúl ki elé és a félsz
megszalaszt minden fényvitét. Simán
kegyelemdőfést adsz nekik; ha épp
távoztak volna el (a Nap után),
most jobban futnak, már engem se véd
rajuk; rádiumsugár lő kupán.
Fekszem csak szürke ólomgömb alatt,
– szuterén klinika bestokizott –,
Franzstadtban elködlő emberanyag.
S akin emlékként rágsz, nincs meg legott.
Trauma, bőven. Lám, e képvnat
szakadó sodrú élet! Elhalad.
Tarkód megbiccen, hajad kócba hull;
ez a fej nem más, egy vágómodul.*

*Az új művészet »grállovagja« mind
a detektív. Hová orruk bejut,
ott villámlás szigonyátkot vetít
(könyörtelen beáll a clock out!)
bűn mögött géppuskázó lábaik
elé, mögé. Hő végperc aranyul:
szambáznak és taposnak is picit,
de levegőn lépnek; létük kifújt,
mielőtt megkezdődött volna. Link...
Te játszod köztük a »csúnya fiút«.
Én meg fekszem az ólomgömb alatt,
amelynek sugárlása kicsinál;
múlás keríti, ki nem lép, halad.
S rágod szívét bár, nincsen »kicsi lány«.
Trauma ez, noha nem újdonat;
rég szakadt képsor életem alatt.
Tarkó?: megbiccen, haj?: homlokba hull,
a burád nem más, mint vágómodul.*

*Te vagy, valóban. Elnézem fejed:
rezeg s bólogat; látszó dolgokat
tör szét, moccanó sziluett nyes el
megannyi tényszecskát. – Abroncskobak,
ami szorítja agyad. Úgy lehet
vad és kemény: engem bénítva csak;
nagy benne észlelet és képzelet.
Belegondolva, ikrás roggyanat
pulzáló vásznon (ember nem tehet
erről, mert tárgy: vizuál' az adat). –
Sötét a nézőtér, s csókos lehet
szeg meg a csengő koszlott moziban...
Én elfekszem, az ólomgömb adott.
Ingok, volt délceg. Feszés, bárha ráng
elnyúló magányi pillanatom:
»Kit eldobtam, hozzád tért bumeráng?«
Trauma mindez; már halál fogad.
Megszakad a film. Életem alatt.
Tarkód elbiccen, hosszú hajad, ujj!,
Homlokodra dől; vagy vágómodul.*

*

*Torzonborz állat, sötét medve vagy.
Ahogy meglepsz most, a fény ki-kihagy.
Engem halál fogad, te, ülve itt,
nyeled tovább a gömb sugárjait.
Ni, tarkó biccen, haj meg szemre hull:
véglegest elvág a vágómodul.*



Bárdos József

ANÉMA HATTYÚ

– Bort, Schaubek! De valami jobbat! – mondta kemény hangon Berzsenyi.

– Máris, Dani úr! Már akkor bekészítettem a szobájába, amikor megláttam, hogy a szekér befordult az udvarra. Jófajta chardonney. A Szőlőjövésék könyve szerint ez a legjobb évjárat az utóbbi húsz évben.

A fogadás szép, ritka, metszett üveg poharat tett az asztalra, aztán kezébe vette a palackot, ügyesen kihúzta belőle a parafadugót, vigyázva, ne rázza fel az üveg tartalmát, és töltött egy keveset az aransárga italból. A vendég beleszagolt, belekóstolt, helybenhagyólag bólintott:

– Töltse tele, Schaubek!

A fogadás szó nélkül teljesítette a kérést. Nézte, ahogy a vendég magába dönti a nemes italt. Jóformán meg se ízlelte. Pedig ez a chardonney megérdemli az odafigyelést. Az ilyet tölgyfa hordóban érelik, a pörkölt tölgy aromái is ott vannak abban a palackban. Ha igaz, Napóleon hat hordóval vitetett belőle bécsi rezidenciájára, amikor erre járt a seregével. De üzlet ide, francia császár oda, csak jobb, hogy vége a háborúknak. A zavaros idők nem kedveznek sem a borászoknak, sem a soproni fogadósoknak. A pénz elértektelekedik, az utazók elkerülik a vidéket.

– Harapnék is valamit.

– Szóltam az asszonynak. Mindjárt itt lesz. Egy kis főtt csülökkel, hagymával, kenyérral – mondta a fogadás.

Újra megtöltötte a kiürült poharat, közben figyelte a vendéget. Sokat elmond, hogyan bánik valaki egy ilyen itallal. Van, aki percekig csak körüludvarolja, mint egy nemes hölgyet. Nézegeti, forgatja, az illatával töltekezik. Van, aki előbb belekóstol, de azután is csak apró kis kortyokban fogyasztja, jól körüljárva a szájában. Nemcsak hozzáértés, de műveltség, lelkiállapot, hangulat, ez mind benne van abban, ahogy iszik egy ember. A tapasztalat megtanította a fogadóst, hogy kevésből is értsen. Húsz év után már könnyen megy. Szokta is mondogatni a fiának (egyszer majd ő veszi át a fogadót): A jó vendég aranyat ér. És mitől lesz jó a vendég? Hát attól, hogy vendégnek tekintjük. Mintha csak baráti látogatásra érkezett volna. Ismerni kell a szokásait, a kívánságait. Még a ki nem mondható vágyait is. Szólás nélkül is meg kell látni, ha bor

kell neki, ha asszony, vagy ha csak az, hogy kibeszélhesse magát. Akkor aztán visszajár. Idehozza a pénzét.

A gyerek persze majd beletanul. Van még ideje, későn született. Egyelőre még neki magának kell kiismernie magát a vendégeken. Most épp Dani úron.

Nem könnyű eset. Mindig augusztus elején állít be, mikor aratás, cséplés már véget ér, de szüretet már megy is haza. Egy vagy két hetet szokott itt tölteni. Nem szórja, de olyankor nem is számolja a pénzt. Kicsit kirúg a hámból. Szüksége lehet rá: amilyen kistermetű, annyira nagytermészetű. Azt beszélnek, fiatalon hat-hét kötekedőt képes volt kidobni az ivóból, ha fölbosszantották. De zárkózott, magának való ember. Olyan, akár a puskaporos hordó: sosem tudni, mitől kap szikrát, hogy robbanjon.

Most meg ideállít április végén? Mikor a tavaszi munka dandárja van?

– Nagy a baj? – kérdezte óvatosan, miközben harmadszor is újratöltött.

– Eltemettük – csapta le a vendég a poharat, amely el is pattant az ütődéstől.

A vendéglős, mintha nem is drága holmiról volna szó, olyan közömbösen söpörte le az üvegcserepeket a karján tartott asztalkendővel, és (honnan varázsolta elő, ki tudja?) új poharat tett a régi helyére, teletöltötte, csak aztán szólalt meg:

– Mi mást tehetünk, mi, itt maradók? Eltemetjük, megsiratjuk a halottainkat.

Megérkezett az ennivaló. A vendég maga elé húzta a tálát, kezébe vette a kést, nyesett a főtt csülökből.

– Azt hiszi – szólalt meg, amikor már a tál ürülni kezdett –, akad még egy gróf ezen a nyomorúságos magyar földön, aki futva siet egy magyar költő elé?

Schaubek rájött, hogy vendége az öreg Festetics grófra gondolhat: nagy híre volt minapi temetésének. Nem akármilyen látványosság lehetett. Azt beszélnek, hármas koporsóba fektették, mint egykor állítólag ama hun királyt valahol a Tisza mentén.

– Senki sem él örökké – mondta diplomatikusan a fogadás, aki nem tudott, de nem is nagyon akart elmélyedni a témában. Érezte, érzékeny pontja lehet ez a vendégnek.

Honnan is tudhatta volna a jó fogadás, hogy amikor, jó két évvel korábban ama helikoni ünnepre utazván a költő megérkezett Keszthelyre, tél volt, a palota előtt, az udvaron valami fogadóbizottmány-féle várta a meghívottakat. Kezükben árkus papírosok, rajta a lista az érkezendőkről. Leszáll a szekérről, mondja,

ki ő, s hogy ide hivatalos. Mire azok se bü, se bá, de az egyik lakáruhás kófic elrohan, egyenest be a palotába a főkapun. Kérdi a most érkezett, hogy, mi van, mi történt, de a többi csak hümmög, a vállát vonogatja, hogy csak várjon.

Állt a vendég a palota előtti téren. Fölnézett. A hatalmas kastély lenyűgözte. Nemcsak méretével (bár, azt hallotta, a 101 terem van benne, és ez önmagában is elég beszédes), de azzal a nagyon modern külsővel is, amely a valamikori tökéletesen szimmetrikus, neobarokk torony által uralt barokk kastély kibővítése, újabb szárnyakkal való kiegészítése folytán állt elő: valamiféle különös átmenetet alkotva a hagyományos és a regényesen új között.

A költő fejében efféle gondolatok keringtek, miközben topogott a hóban, február volt, emlékezzünk, kemény fagyok jártak akkoriban. Már éppen ott tartott, hogy visszaül a szekérre, őt, egy Berzsényit, akinek az ősei még a XVI. században kapták a nemességüket, senki emberfia ne merészelje megvárakoztatni az ajtaja előtt, amikor meglátta, hogy egy ősz öregember fut feléjük, se kalap, se köpönyeg rajta, s már messziről integet. Mikor meg odaér, s már levegője is volna, rákezdi:

– Isten hozta Keszthelyen Helikon múzsáinak legkedveltebbjét! Meghagytam, azonnal értesítsenek, ha megérkezett. Isten hozta, Berzsényi uram! Ha már tavaly megtisztelt költeményeinek új kiadásával, ugye nevezhetem barátomnak? Én volnék a házigazda ezen az ünnepen. Jöjjön, helyezkedjék el, aztán megmutatom az új könyvtárszárnyat.

Így ismerkedett meg a vendég György gróffal.

De hát honnan is tudhatta volna ezt a fogadás? Mint ahogy azt sem tudhatta, hogy ama emlegetett barátság ellenére Berzsényi többé nem ment el Keszthelyre, hiába a szíves invitálás, a kegyes jóindulat.

Pedig olyan biztatón indult a dolog.

– Csak gyújtson rá nyugodtan – biztatta vendégét a gróf, amikor elhelyezkedtek a nagy földgömb melletti asztalkánál. – De ha megengedi, én megmaradok a burnótomnál.

A költő megtönte pipáját, még egyszer körülpilantott, mint aki valami bünt készül elkövetni. De a hatalmas könyvtárteremben csak ketten voltak, a mennyezetfreskó alakjai türelmesen néztek le rájuk. Így hát elvette az asztalon álló egyik gyertyatartót, és rágyújtott.

– Van erről egy mulatságos történet – mondta

közben a gróf, figyelve vendége mesterkedéseit. – Az ördög feltalálja a burnótot, hogy majd az emberek szippantanak belőle, káromkodnak tőle, és akkor el-kárhoznak: viheti őket a pokolba. Na, oda is jut a dolog, hogy az első ember kipróbálja az új találmányt: csavarja az orrát, tartaná vissza, de csak nem megy, nagyot tüsszent végül. Ijedtében gyorsan felfohász-kodik: „Uram, segélj!” Hát így. Akkor az ördög feltalálja a pipát. Na, erre is gyorsan rákaptak az emberek. Egyszer aztán az egyik nagy ügyetlenül le találta ejteni az új szerszámot, s persze a pipa tüstént eltörött. „A Krisztusát neki!”, káromkodta el magát. Megörült az ördög: végre vihetett valakit a maga országába.

A költő elnevette magát:

– Szóval, aki pipázik, azt elviszi az ördög? Akkor mégse mondhatni, hogy az ördögnek se kell a magyar költő.

A gróf folytatta:

– Pokolba az ördögökkel! Nem azért invitáltam ide tekegyelmedet, hogy arról diskuráljunk, kit visz el elébb az ördög. Nekem jó húsz év főrom van, tudom. Épp ezért szeretném, ha a dolgok jobban haladnának. A Georgikon tán már megáll a lábán. De a helikoni ünnep nem kevésbé volna fontos. Mert hát a nyelv s a nyelvet művelő irodalom egyik legfőbb dísze a nemzeteknek, s úgy vélem, nekünk, akiket több tehetőséggel áldott meg az ég, tennünk kell érette. Ezért is pártoltam az ötletet, hogy a Georgikon vizsgálatait efféle irodalmi ünnepel kössük egybe. A király születésnapja jó alkalom: így az udvar sem néz ránk rossz szemmel.

– Nagyszerű ez a gondolat. Ha ez sikerül, gróf úr elmondhatja Horáccal: Exegi monumentum...

– De vajon ércnél maradandóbbat-e? Ha az Úr adna még tíz évet... Mindegy. Ma este a színházé a szó, a holnap meg a verseké, orációké. Jó volna, ha a nemzet kultúrája szólalna meg itt.

– Nemigen lehet ma a Tiszán- s Dunántúl hangjait összefogni. Pedig itt a Balaton partján, Keszthelyen én egy magyar Weimárt óhajtanék látni.

– Nekem épp ez volna a tervem. Hogy úr és jobbágy, gazdag és szegény, katolikus, református vagy evangélikus, Kelet és Nyugat végre egy nemzetté összebéküljön. Azért is hívtam meg tekegyelmedet, a somogyi Kazinczyt is.

– S miért nem az igazit?

– Gondolja, eljött volna? Aligha.

– A Mondolat háborúja után nem lehet csudálkozni rajta.

– És én mégis megpróbálom összebékíteni a táborokat. Segítsen, hogy sikerülhessen.

– Rajtam nem múlik, gróf úr, de lássa be, én nem olyan vagyok, mint a széphalmi vezér.

– Barátom – most a gróf nevette el magát –, bevalom, másként képzeltem el tekegyelmedet. Az ódák mögé valami herkulesi termetet vizionáltam. De ami a vezérséget illeti, többnyire azok fúrják előre magukat, kik legtörpébbek, s azok vágnak uralkodásra, kik magukon sem tudnak uralkodni.

Egy fogadósnak nem kell ilyesmiket tudnia. Így aztán Schaubek, miután megígérte vendégének, hogy eljuttatja levelét Kis János nagytiszteletű úrhoz, szó nélkül leszedte az asztalt, s magára hagyta vendégét a gondolataival.

Kis másnap délután meg is érkezett.

– Kétségbe vagyok esve – magyarázta neki a költő, miután átestek a vizionálás felett érzett öröm első szavain. Évek óta alig találkoztak: Sopron jó mesze esik Niklától. De most is úgy vágtak bele a szóba, mintha csak tegnap váltak volna el. – Pedig, mondtam már tenéked, nem volt nekem való az a bécsi cipellős világ. Elég volt egyszer! Akkor is két napig úgy éreztem magam, mintha jégen járnék. És az a sok lakáj: a szemükből csak úgy sütött a megvetés.

– Túl érzékeny vagy, barátom – próbálkozott a nagytiszteletű úr. – Hát hiszen minden elismerést megkaptál: a gróf barátságát, a helikoni ünnep díját, újabb meghívásokat!

– Ne is emlegesd azokat a kétszáz forintokat. Felajánlottam a georgikonisták pályázatára, de azok ott úgy el voltak telve magukkal, hogy meg se hallották. Végül átvettem a pénzt.

– Nagyon jól tetted. Elvégre afféle kitüntetés volt.

– Én is úgy tekintettem, azért nem is gondoltam rá pénzként. De hát ezek ezt képtelenek megérteni.

– Kikről beszélsz?

– Ezekről a kikent-kifent ifjoncokról. Ők jól megértik egymást. Gondolod, nem hallottam meg, ahogy összesúgtak a hátam mögött? Nem mintha nagyra tartott mestered pesti triásza egy hajszállal különb volna! Máig is bánom, hogy Pesten találkoztam velük. Ültem ott, s nem értettem, mi keresnivalóm van nekem közöttük. Heherészték, fecsegték összevissza mindenfélét. Én meg csak hallgattam. Az járt a fejemben, hogy nincs egy gondolat, egy érzés, ami közös volna bennünk. Úgy néztek rám, mint valami ösbölnyre. Éppen, mint Keszthelyen. Arra gondoltam,

minek erőlködnek? Hercules sem ágaskodna a pigmeusok között.

– Csak nem akard a Mondolat számárlovagjait Kazinczy ifjú követőivel egy napon említeni?

– Kik ezek a követők? Mitől jobb a Felelet a Mondolatnál? Az a Kölcsey is. Tett le már valaha egy ép verset az asztalra? Amit én eddig láttam tőle, az a semminél is rosszabb nyavalygás volt.

– Kazinczy sokat vár tőle – mondta meggyőződéssel Kis.

– Hát már megkapta, gondolom. Mert annál gonoszabbat, mint amit rólam összefirkált, nemigen kívánhatott.

– Csak nem gondolod, hogy Kazinczy...

– Ne félj! Hátba támadják ezek előbb-utóbb őt is.

– Sötéten látsz, barátom.

– Tudod mit írt nekem a széphalmi vezér? Hogy ő úgy látja, Kölcsey nagyon elismerően ír rólam abban a recenzióban. Hát ha ez az elismerés, akkor már inkább a semmi!

– Elmúlt, majd jön jobb megint.

– Bizonyára – bólintott Berzsényi, bár a hangja egyáltalán nem ezt mondta. – Így van ez: egyszer fönn, egyszer lenn. Februárban Festetics gróf, ősszel meg Kölcsey.

– És azóta? A gróf fölkérései? A királyi köszöntővers? – próbálta jobb kedvre hangolni barátját Kis.

– Annak vége – legyintett a költő. – Festetics oda.

– Jó ember volt – mondta Kis. – Csak az a nagy Habsburg-hűsége zavart. Bár, azt mondják, fiatalon rebellis volt, sokszor meggyűlt a baja az udvarral.

– Nem lehet-e, hogy bölcsesség tisztelni a királyt? – kérdezte Berzsényi.

Régi vita volt ez közöttük. Legutóbb akkor jött szóba, amikor Berzsényi latolgatta, elfogadja-e a meghívást a helikoni ünnepre.

– De miért épp a király, egy Habsburg születésnapján? – morgolódt a nagytiszteletű úr.

– Vajon ki volt jobb királya ennek az országnak? Ama II. Endre, aki alatt szétzüllött a nemzet, vagy Mária Terézia, aki fölvilágosultan uralkodván dicsőséget szerzett a magyarnak?

– Igen ám, de a megszentelt magyar szabadság?! –

– Nem jobb-e – kérdezett vissza Berzsényi –, nem jobb-e szabadságunknak s javainknak egy részét a közjónak feláldozni, hogy a többi békével használhassuk, mint a vadság s zabolátlanság miatt az egészet elveszteniünk vagy legalább használni nem

tudnunk? Hidd meg, a földön tiszta boldogságot, hi-
bátlanságot keresni nem érdemes.

- Nehéz dolog ez – mondta elborongva Kis János.
- Úgy gondold? Figyeld csak, mit mond mestered:

*„Az új miért jobb, mint a régi?”
S a régi mért jobb, mint az új?
A rossz, bár régi, rossz marad.
Az új, ha új is, jó, ha jó.
Világos és csudálkozol.*

– Ebben igaza van Kazinczynak. És így van ez a ki-
rályokkal is – folytatta Berzsenyi. – Ha jól uralkodik,
ha boldog a népe, jó király, ha Habsburgnak született
is. S ha tönkre megye alatta az ország, rossz király, csör-
gedezhet az ereiben bármi szent vér.

– Lesz valaha, hogy így látja majd ez a nemzet? – tet-
te fel a kérdést Kis, és nemigen várt választ rá barátjától.
De az kivételesen nagyon belelendült:

– Jaj annak a nemzetnek, amely évtizedeket, netán
évszázadokat ki akar törölni a saját történelméből.
Hiszen lett légyen az apáink nemzedéke bármi bűnös,
általuk lettünk azok, akik vagyunk.

De mindez régen volt, három éve már. S most, Fes-
tetics György halála után nagyon másként látszottak
a dolgok.

– Nem kell itt többé már a poézis – mondta búsan
Berzsenyi, s bólintott a fogadós felé, aki, miután fel-
bontotta a most hozott, újabb palack bort, s töltött
vendégeinek, szó nélkül kihátrált a szobából.

– Hát az igaz, nemigen ismerek más nagyurat, aki-
ről elhinném, hogy a fáradt Csokonai lábáról maga
húzza le a poros csizmát, s csak aztán mutatkozik be
neki – helyeselt Kis János.

– Hagyd el. Nem mintha el volnék ragadtatva azok-
tól a Lillának címzett érzékeny daloktól, de az a sze-
gény költő is megkapta a magáét Kölcseytől.

– Engem se nagyon kímélt, tudhatod. Csokonai tán
szerencsésebb minálunk: ő már megholt, nem olvas-
hatta a róla írt recenziót.

– Megértem én, változik a világ – mondta Berzsenyi.
– De ezek az ifjak már nem az irodalomnak élnek: csak
az irodalomból. Te meg én azért írtunk, mert a nyelv-
vet, az irodalom, a nemzet ügyét fontosnak tartottuk.
Ezek megélhetési költők. Már csak a pénzre figyelnek.
Magukat hivatásosnak nevezik. Holott csak bértoll-
nokok, semmi egyebek. Írnak, ha megfizeti őket egy

lap, egy kiadó. S azt írják, amit éppen megfizet valaki.

- A poézis szent!
- Igen? Olvasd csak el, komám uram, ezt körmöl-
tem tegnap este. Még nem tudom, mi lesz belőle. De
legalább megérted, mi dolgozik itt belül!

Egy nyesett szélű papírlapot tolt Kis János elé. Az
feltette az okulárját, és hangosan deklamálva olvas-
ni kezdte:

*A szépet érző emberek ajkain
Szívből szívbe gyönyört zenge s vidám erényt
Poézisiünk; Ma néma hattyu,
S hallgat örökre hideg vizekben.*

– Nagyon szép. Csak ez a lezáratlan második sor...
fölöttébb szokatlan.

– Még dolgoznom kell rajta – húzta vissza a papírt
dacos rosszkedvvel Berzsenyi. – Ha egyáltalán dolgo-
zok még valaha.

– Berzsenyi uram, tényleg nagyon neki vagy
keseredve.

– Én hittem abban, hogy Keszthely a harmónia vá-
rosa lesz. Az egyetértésé. Nem Kisfaludyt néztem, a
magát arisztokratának játszó beképzelt kisurat, ha-
nem Hymfi költőjét. S ama szennyes gúnyiratok szer-
zőiben is igyekeztem a jövő költőit látni. Reméltem,
hogy Takács Judit éteri alakja mellett megszelídül a
legvadabb ellenségeskedés, s ha György gróf akarja,
hát megszületik a magyar Weimar.

– Olvastam versedet a Tudományos Gyűjtemény-
ben – mondta Kis.

– Na igen. De nincs már kinek, nincs már miért írni.
Pedig, lásd be, addig itt meg nem mozdul a föld, míg az
Esterházyk, Baradlayk, Festeticsek meg nem mozdít-
ják. De, úgy tetszik, György gróffal vége az álmoknak
is.

– Nem úgy van az. Hidd el – mondta Kis, és erős
meggyőződés szólt szavaiból –, ezt a helikoni ünne-
pet kétszáz év múltán is emlegetik majd. S benne té-
ged, s a többieket.

– Hiúság hiúsága, ahogy a prédikátor mondja – fe-
lelte rá Berzsenyi.

Aztán még sokáig ültek együtt, pipafüstöt eregetve
a fogadó lassan besötétedő emeleti szobájában.

TÍZ IGAZ EMBER

Mióta ez a Jani gyerek beköltözött a kert végi kis házba, úgy érzi, hogy kicsúszott a kezéből a gyeplő. Már nem ő irányítja a család szekerét, hanem az események irányítják őt. Az asszony, meg a lány. Azt hiszik, hogy ők ketten okosabbak nála. Mert a női megézés, meg az anyai ösztön, meg efféle marhaságok... Pedig hát a világot emberemlékezet óta a könyörtelen logika vezérli, nem az érzelmek diktálta kompromisszumok. Nem is hagyná ő magát az orránál fogva vezetni, csak hát ez a különös betegség, ami évek óta a rabságában tartja, amire a doktor is csak hümmögni tud...

Itt ez a nagy kert. Több mint két hold, tele gyümölcsfával. Azért vette annak idején, húsz évvel ezelőtt, mert már akkor lehetett látni, hogy a világ egyre könyörtelenebbé válik. Bármikor kitörhet egy világháború, bekövetkezhet valamiféle természeti katasztrófa, ami föléget, elpusztít mindent. Csak a pusztta föld marad, meg néhány apró jele az életnek, amiből majd újra serked minden. Például ez a kis zöld sziget itt a város szélén.

Az asszony, a felesége kinevette, amikor elmondta neki, hogy különös álmot látott az éjjel. Maga az Isten mutatta meg neki ezt a darab földet, hogy ezt vegye meg, mert neki szánta. Neki, meg az utódainak. Pont úgy szólt hozzá, mint egykor Noéhoz, vagy később Ábrahámhoz.

– A neveden szólított, hogy Józsi, fogd, ezt neked adom? – ingatta a fejét az asszony. – Véletlenül nem Pistát vagy Gabit mondott? Mert ekkor aztán foghatod két marokra... Tudod, apukám, elég sokat ittál az este, elképzelhető, hogy rosszul hallottad a nevet.

No, akkor nem sokon múlt, hogy nyakon nem legyintette a Sárít. Meg azon, hogy gyorsan behúzta maga mögött az ajtót. Rendben van, akkor is tudta, hogy nem hisz Istenben, amikor elvette feleségül. Az ő dolga. Falusi párttitkárként kezdte az apja a pályafutását, a lányát is pogánynak nevelte. De azért vele csak elment a templomba. Ő akkor éppen növendék őrmester volt, tisztí iskolás. A Sári meg vezetőségi tag a gyári KISZ-bizottságban. Este nyolc órakor osontak be a templomba a hátsó ajtón a két tanúval. Ő komolyan gondolta, a Sári meg jó balhénak. Az apja majdnem ki is tagadta, amikor két év múlva megmondták

neki. Vele meg öt évig nem állt szóba. Azután is sokáig csak a nagy ünnepeken találkoztak. Ő nem kényszeríti rá a hitét senkire, de aki ezért kineveti, vagy netán gúnyolódni mer rajta, annak szétveri azt a mocskos pofáját.

Szóval megvette ezt a darab földet. Parlagon állt évek óta, aránylag olcsón hozzájutott. Morgott a Sári, hogy messze van az iskola, ahová a két gyerek járt, meg a munkahely, meg minden. Az após meg azzal fenyegetőzött, hogy egy fillért se ad hozzá, pedig éppen két ház ára kamatozik a bankban. Úgy rájuk csapta az ajtót, hogy lehullott mellette a vakolat. Akkortájt kapta meg a nagyapai örökségét, épp ki is tudta fizetni belőle.

Azon is huzakodtak vagy két esztendeig a nagynénjével, a Julissal. Mert ő gondozta a nagyapját, amikor leesett lábról. Még a mosdóvizet is fölszámolta volna. Mert hogy a vagyon, az ősi vagyon... Egyik lába már a sírban, de még mindig a vagyonba kapaszkodik...

Suttyó legényke volt még ötvenhatban, alig tízéves gyerek. Az apai nagyapjáéknál laktak, az alsó házban egy tiszántúli kis faluban. Négyszázan ha lakták azt a falut. A nagypapa módos gazdának számított. Több mint húsz hold földje, gangos, hosszú háza volt. Az apja örökölte volna a gazdaságot. Így történt ez nemzedékek óta. Csakhogy azon az őszön különös dolgok történtek. Felbolydult a falu. Még iskolába se kellett menni. Egy nap civil fegyveresek érkeztek több teherautóval. Zászlókat lengettek, kiabáltak, hogy éljen a forradalom, meg ilyesmiket.

A tanácsháza előtti téren pakolták meg a teherautókat. A szomszéd falvakból is oda hozták a gazdák kocsiderék számra a krumplit, lisztet, gabonát, kinek mije volt. Küldték Pestre a forradalmároknak. A fegyveresek főnöke ki is akarta fizetni az árát, de egyetlen gazda se fogadta el a pénzt. Mint afféle fiatal gazda, az apja is segédkezett a rakodásnál. Majd' két méter magas, vállas legény volt. Úgy vitte a nyolcvankilós búzás zsákot, mint a tollpíhét. A végén valamiféle útba igazítást kértek a pestiek. Többen is ugrottak, hogy mennek velük segíteni. Az apja is. Őt választották. Kérlete az öregapja szép szóval, a nagymama sipítózva, az anyja sírva-ríva, hogy ne menjen velük, de ő csak nevetett rajtuk. Nem kell őt féltetni... Fölugrott a platóra, onnan integetett és visszakiabált, hogy:

– Élesítse meg az ekevasat a kovácsnál, apám! Egy héten belül itthon vagyok, aztán fölszántjuk az erdő alatti földet.

Várták. Hogyne várták volna. Az asszonyok minden ebédnél, vacsoránál megterítették neki is. Eltelt egy hét, nem jött. Eltelt még egy hét, akkor se jött. Közben jöttek a hírek azoktól, akiknek volt rádiójuk. Mondták, hogy visszajöttek az oroszok. Rommá lőték Pestet. Mindenki menekül, akit még bír a lába.

A nagymama este gyertyát gyújtott. Kitétte az ablakba és mellé állt imádkozni. A nagypapa meg elkapta előle, és kidobta a gyertyát az udvarra.

– Nem! – mondta szikrázó szemekkel. – Ne hívd be a házba a halált! Az én fiam él, és hazasegíti az Isten.

Az anyja az arca elé kapta a kötényt, és kiszaladt az istállóba zokogni, hogy ne lássák a többiek. Ő meg csak állt ott a simára döngölt tisztaszoba közepén, és nem értette, mi történik körülötte. Végül a nagypapa gyengéden megsimogatta a feje búbját, és azt mondta: –... gyere, kis gazda, bezárjuk a disznókat. Lehet, hogy az éjjel már fagyni fog.

A harmadik hét végén megjött az apja. Teherautón hozták, koporsóban. A tanácselnök azt mondta, csendben temessék el. Csend volt, nagy csend, de ott volt az egész falu talpig feketében. Szent Mihály lován vitte négy barátja. A vállukon, egészen a sírig. Az a pap búcsúztatta, aki keresztele, meg összeeskette az anyjával. Sírva mondta el felette a miatyánkot.

Otthon is csend volt, síri csend. Mindenki tette a dolgát befelé zokogva. Aztán egy nap odaállt az anyja az öreg elé, és így szólt:

– Hát akkor döntsön, apám, mi legyen velem! Maradhatunk-e itt a fiammal vagy hazamenjek anyámékhoz?

– Lányom! – fogta meg a kezét az öreg. – Te még szép vagy, fiatal vagy, könnyen találhatsz új párt magadnak. Nem akarom, hogy itt hervadj el köztünk, a mi bánatunkat viselve. Hanem ez a Józsi gyerek, az unokánk, hadd maradjon itt a mi vigaszunknak, meg támaszunknak a Bandi fiunk helyett. Ő legyen az örökösünk, a fiatal gazda.

Úgy is lett. Az anyja visszaköltözött a szüleihez, ő meg maradt. A gyászév leteltével férjhez is ment az anyja egy szomszéd falubeli gazdához, akinek gyerekszülésben halt meg a felesége. Jó ember volt ő is. Gyakran meglátogatták, vittek neki ezt-azt ajándékba. Soha nem kérte rá az az ember, hogy apjának szólítsa. Talán az öregek miatt, meg tisztelte is a halott apját. Jó volt az úgy. Úgy volt jó mindenkinek. Aztán született három gyerekük és ritkábban jöttek. Később már csak ő látogatta meg őket karácsony táján.

Eltelt néhány év. A nagypapa mindenre megtanította, amire egy jó gazdának szüksége lehet. Szántani, vetni, kaszálni, kapálni, az állatokkal bánni, sőt még a vásárokbá is magával vitte, hogy ő legyen az alkusz ember. Ő adott és vett, az öreg csak a háttérből figyelte. Hanem egy nap hozzájuk is megérkeztek az agitátorok. A környező falvakban már mindenütt megalkultak a szövetkezetek, csak náluk nem akartak megtörni a gazdák. Az ő nagypapa volt a legkeményebb dió. Jöttek hozzá hétköznap, ünnepnap, reggeli állapoteteskor, éjjeli holdfényben, csak nem írta alá a belépési nyilatkozatot. Behívták a tanácshoz, ott varakoztatták az előszobában napestig, miközben otthon meg várta a munka. Végül egy nap beültették egy nagy, fekete autóba és elvitték kirándulni a hegyekbe. Egy hét múlva jött haza kialvatlan, vörös szemekkel, földagadt arccal. Másnap magához vette a ház, meg a földek összes papírját az állatai passzusával együtt és bement a tanácselnökhöz. Áthívatta a párttitkárt is.

– Rendben van – mondta. – Itt van a föld, a ház, az állatok, a gazdaság, amibe beleöttem az egész életemet. Add ide azt a rohadt papírt, aláírom. Legyen minden a tiétek. Csakhogy van egy nagy bökkenő. Én ezt a földet már odaígérttem az unokámnak. Tudjátok, a Jóska gyerek, a Bandi fiam után, akit eltemettünk ötvenhatban. Én aláírom a belépési nyilatkozatot, ti meg aláírtok nekem egy kötelezvényt arról, hogy diplomás embert csináltok az unokámból.

Már hogyne írták volna alá a legnagyobb készséggel, hiszen mindhárman tudták, hogy az senkit sem mire nem kötelez. Aztán idővel mégis úgy alakult, hogy a Józsi gyerek téveszöszöntődiás lett a gimnáziumban, amiért pártbizottsági elismerő oklevelet kapott a téveszelnök. Érettségi után feltették neki a kérdést, hogy agráregyetemre akar-e menni, vagy a tiszti iskolára? Háromnapos gondolkodás után a tiszti iskolát választotta.

Szép szál, vállas emberré serdült ő is, akár az apja, nem viselte meg a kiképzés. Csak azt viselte nehéz szívvel, hogy kétszáz kilométerre került a szülőfalujától, a nagyszüleitől, meg a barátaitól. No, de barátok itt is akadtak. Főleg olyankor, amikor a hazulról jött csomagba némi pénz is került, és meghívhatta őket a kantinba, vagy a városszéli kocsmába egy-egy pofa sörre. Mint a legtöbb kaszárnya körül, ott se volt hiány lányokban. Való igaz, hogy egyik se volt valamiféle zárdaszűz, de a szórakozáshoz, meg a nagy ivászatokhoz pont megfeleleltek. Meg ahhoz is, hogy a növendék elvtársak hajba kapjanak miattuk, és ripityára törjék a

kocsma berendezését. Olykor egymás orrát is betörték. Ilyenkor aztán jött a készültség, és fogdában töltötték az éjszakát. Másnap kihallgatás, laktanyafogás, kimenő-, meg eltávozásmegvonás...

Ezeket a század politikai tisztje is elnézően molygott. Hadd próbálgassák az erejüket, annál kezeesebbek lesznek a gyakorlótéren. De Békés József növendék személyi lapjára ennél súlyosabb bűn is került. Nevezetesen az, hogy ha hazamegy szabadságra, átöltözik civil ruhába, és templomba jár. Mielőtt újra szabadságra engedték volna, odatelefonáltak a községi párttitkárnak, hogy ugyan, tartaná már a félszemét ezen a Józsi gyereken... És mit ad Isten, megérkezett a hivatalos jelentés, hogy Békés József növendék eltárs szabadsága ideje alatt kétszer is megjelent a helyi református templomban, és egy alkalommal úrvacsorát is vett.

Nem mondták ám neki az előjárói, hogy egy szocializmust építő katonatisztnak nem illik ilyen tennie, hiszen ez le volt írva a tankönyvben. Csupán az történt, hogy a vizsgán kettést kapott marxizmusból. Aztán meg sáros volt a bakancsa, és vakrozsdát találtak a géppisztolya csövén. Attól kezdve minden reggel ő mosta föl a folyosót és minden alkalommal hibát talált benne az ügyeletes. Káromkodott is magában, mint egy kocsis, és találgatta, hogy ugyan ki lehet az ellensége, aki bemártotta őt a parancsnoknál. Aztán rándított egyet a vállán, és úgy gondolta, hogy ezt a félét már akár fél lábón is kibírja, ami még a tisztvi vizsgáig hátra van.

Akkor már nem érdekelték a diszkóbeli lotyók, hónapok óta együtt járt Sárival. A kantinba se ment a régi haverokkal, mert attól tartott, hogy ha kiderül, közülük dobta föl valamelyik, ott, a helyszínen megfojtja a gyalázatost. Ennek meg mi értelme lenne? Fél év múlva úgy is kihelyezik őket a csapattestükhöz, és ki tudja, látják-e még egymást az életben.

Az utolsó évben elterjedt a hír, hogy aki megnősül, szolgálati lakást kap a leendő állomáshelyén. Aki nem, az mehet a tisztvi szállásra társbérletnek valamelyik horkolós haverjához. Mindenki nősülni akart. Ő is mondta Sárinak, hogy össze kéne házasodniuk. Igen ám, de a lány apja akkor éppen a városi pártbizottságon dolgozott, s nem egy frissen avatott hadnagyocskának szánta a lányát, aki majd elviszi valami isten háta mögötti laktanya tisztvi lakásába port törölgetni. Így esett, hogy a fiatalok Rómeót és Júliát követve egy falusi pap előtt mondták ki a boldogító igent. Aztán Sári visszament a szüleihez, Józsi meg a laktanyába.

– Te tényleg gondolkodás nélkül elmentél volna apával valami ismeretlen vidékre vadidegen emberek közé? – kérdezte tőle a lánya egy alkalommal, amikor a barackfák árnyékában ülve lekvárfőzéshez magozták ki a gyümölcsöt.

– El én – mondta Sári mély meggyőződéssel. – Olyan szerelmes voltam bele, mint a nagyagyú. Magas volt, csinos, mint egy filmszínész. Göndör fekete haj, csillogó szemek... Úgy állt rajta a tisztvi uniformis, mint egy görög istenen. A világ végére is elmentem volna vele. Nagyapád persze hallani se akart róla. Kiütést kapott már a neve hallatára is. Elhatározta, hogy gyorsan férjhez ad egy tanácsi tintanyalóhoz. Diplomás ember volt, az a hír járta róla, hogy hamarosan beviszik valamelyik minisztériumba. Nyálás, piperkőc alak volt, a hideg is kirázott, ha hozzám ért. Nagyapád meg fúrton fúrta meghívta vacsorára, aztán meg minduntalan magunkra hagytak bennünket. Nem is gondoltam én akkor, hogy a Jóskát ezért nem engedik ki a laktanyából. Hanem egyik este összefutottak a kapunk előtt. Épp kikísértem a vendéget, apád meg jött kerítésparancsnoki engedéllyel. Így mondták, amikor kiszöktek a laktanyából. Mondta neki a Jóska, de csak úgy halkán, szép szóval, hogy hanyagolja a látogatásait, mert a tisztvi vizsga után feleségül vesz. Ő meg elkezdett nagyhangon lamentálni, hogy abból pedig semmi sem lesz, mert neki ígért az apám. Láta, hogy ezzel semmire se megy, kiabálni kezdett, hogy megtámadták, és elkezdte lökdösni a Jóskát. Ennek se kellett több, csak két pofont kent le neki, de attól egy héti betegállományban volt.

– Te meg ott álltál mellettük?

– Miért, szerinted hol kellett volna állnom? Csak azért sírtam egész éjjel, nehogy a Jóskának valami baja legyen belőle. Aztán persze lett, hogyne lett volna, de előbb kézen fogott, elmentünk a paphoz és összeadott bennünket. A tanácshoz nem mehettünk, mert öregapád megölte volna az anyakönyvvezetőt, ha összead minket. Így is elég nagy purparlét csinált. Apádat lecsukták a fogdába, aztán meg hadbírótság elé citálták. Én meg persze itthon bögttem. Szerencsére a nagyapja fogadott egy jó ügyvédet. Neki köszönhetjük, hogy nem csukták le, csak fölfüggesztették az iskolából. Lefokozták honvédnek, és a tisztvi vizsga előtt két hónappal kirúgták a tisztvi iskolából.

– Hazament kapálni a térszbe?

– Nem. Apád sokkal büszkébb ember volt annál, hogy a fülét-farkát behúzza hazasomfordáljon. Volt nekem egy ismerősöm a megyei állatfelvásárló

KISZ-bizottságán. Paraszt gyerek volt, értett az állatokhoz, állatfelvásárló lett. Kapott egy szolgálati Panónia motort, azzal járta a falvakat. Hizlalási szerződést kötött, meg intézte a bevagonírozást. Disznókat, marhákat szállítottak a vágóhídra, meg exportra is. Akkor nagyon sok disznót küldtek a Szovjetunióba.

– A nagypapa meg csak úgy nézte?

– Hogyne... Ismerheted, milyen fafejű ő is. Addig-addig cseszegetett, szidta apádat, mint a bokrot, míg egy nap meguntam a dumát és odaköltöztem a Jóskához az albérletébe.

Így kezdődött Békés Jóska és Hegyi Sári közös élete. Fiatalok voltak, szerelmesek és vidámak. Füttyültek a világ bajára, mint a sárgarigó. Őszig csak úgy éltek vadasban, mint az erdő madarai. Szüret tájékán megnézték a naptárt, ráböktek az egyik szombatra, és azt mondták, hogy az lesz az esküvőjük napja. Mármint a polgári esküvőjüké. Másnap elmentek az anyakönyvvezetőhöz és beiratkoztak. Szerencsájuk volt, mert arra a napra még nem jelentkezett senki, maguk választhatták ki az időpontot is. Délután két órára tették az esküvőt. Sári elment a szüleihez és meghívta őket az esküvőjére. Az anyja igencsak szabódott, hogy bármint történt is a dolog, csak ott lenne a helyük a lányuk oldalán. Az apja viszont kötötte az ebet a karóhoz; ő pedig meg se ismeri a lányát, amíg ezzel a lefokozott őrmesterrel barátkozik. Ezzel a balfékkal, aki ilyen csúfot űzött a családjából. Megtörtént az esküvő nélkülük.

Sokat dolgozott a Jóska. Gyakran előfordult, hogy hajnalban kelt, késő éjjel keveredett haza. Olyan is volt, főleg a nagy őszi hízóleadások idején, hogy hétfőn elment, aztán csak szombaton este ért haza. Meg is kereste azt a pénzt, amit másik két-három munkásember. No meg a vágóhídról hazafelé jövet mindig került a hátizsákjába egy kis bélszín, vese, velő, miégymás. Végtére is a nyomtató lónak nem lehet bekötni a száját...

Sári is jó gazdasszonynak bizonyult, megbecsülte a forintot. Házasságuk harmadik évében vettek is egy kis házat a város szélén. Öreg ház volt, de kő alapra építették. Két szoba, konyha, mellékhelyiségek. Az első nyáron lecserélték a málló vakolatot, meg rendbe hozták a tetőt. A következő évben egy új szobát, meg fürdőszobát ragasztottak hozzá, mert úgy volt, hogy jön a gyerek. Aztán mégse jött, csak három év múlva.

Az asszony vasárnap délelőttönként meglátogatta a szüleit, Jóska meg elment a templomba. Jó volt ez így. Sári még mindig a KISZ-bizottságon dolgozott,

furcsán néztek volna rá, ha egyszeriben elkezd templomba járni. Különben is katolikus volt. Jóskával meg még mindig nem álltak szóba az apósáék. Már csak azért is elment a templomba, hogy bosszantsa őket. Segített rendbe hozni a parókiát, meg olykor a tisztelendőné asszonynak is szerzett egy kis libamáját. A hentesnél abban az időben nem is árultak olyat. Legföljebb egy-egy ismerős kofától lehetett szerezni a piacon pult alól. A következő évben presbiterré választotta a gyülekezet.

Egyik évben rávette a Sári, hogy menjenek el szilveszterkor a városi kultúrházban rendezett nagy óv-búcsúztató bálba. Mindenki ott volt, aki valakinek számított a városban. A szülei is. Arra gondolt, hogy fehér asztal mellett majd csak megenyhül egymás iránt a két férfi. Ettek, ittak, táncoltak, jól érezték magukat. Már a poharát is összekocintotta após a vejjével. A söntésbe valahonnan kerítettek egy cigányt egy szál kopott hegedűvel. A második nagyfróccs után muszáj volt elénekelni, hogy „akácós út, ha végig megyek rajtad én...” Csak úgy zengett belé az épület. A bálteremben ettől még vígan ropták a többiek a tangót, meg a rock and rollt. Olykor egymás lábán, de hát kit érdekel ez ilyenkor? Az a fontos, hogy együtt vagyunk, jól érezzük magunkat, elvtársak! Aztán egy bizonyos alkoholemennyiség elfogyasztása után egyes elvtársak nemcsak magukat akarták jól érezni, hanem a táncpartnerüket is. Mint például az agitpropos Kiss Jancsi, aki éppen Sárival táncolt. Meg kell hagyni, szemre való fiatalasszony volt a Sári kerekded, gusztusos formákkal. Nem csoda, ha a Jancsi keze gyakorta lejjebb csúszott a derekáról. Néha még az a bizonyos tánc közbeni belépés is mélyebbre sikerült a kelletnél. Az asszony megpróbált elhúzódni tőle, de a spicces férfi erősebbnek bizonyult. Meglátta ezt Békés Jóska és szikrázni kezdett a szeme. A vállára tette a kezét és odaszisszent.

– Szabad?

– Nem szabad, most én táncolok! Kopj le! – mondta a másik meg se nézve, kinek beszél, és lesöpörte a kezét a válláról.

Sári ekkor már kibontakozott a kényszerű ölelésből és hátrább lépett. Éppen időben, mert az ura ökle már elindult az agitpropos Jóska állá irányába. Talált, sülyyed. A barátai szedték föl a parkettáról. De annak a tuloknak ez se volt elég. Kivonult a söntésbe a have-rokka, és a nagy elvtársi sérelemre leküldtek még néhány féldecit. Aztán beüzent a Jóskának, hogy „gyere ki!” Hárman várták az udvaron elvtársi közösségben,

tajt részegen. Jóska kiment, és tíz percen belül ott hevert mind a három a járda mellett betört orral, vérző pofával. Épp akkor jött ki levegőzni a városi rendőrkapitány is. Jót mosolygott rajtuk, és azt tanácsolta Jósának, hogy ne jelentse föl őket, mert valamelyik elszakította az ünneplő, fehér inge elejét.

Nem így a templomban a gyülekezeti gondnok, a Beke Tóni. Az istentiszteletről kifelé jövet odaállt a presbiter elé, és elkezdett lamentálni, hogy mi végre viselkedik ilyen minősíthetetlen módon nagyközönség előtt? Ez méltatlan egy istenfélő emberhez. Arról nem is beszélve, hogy milyen példát mutat a serdületlen konfirmandusoknak.

– No, ebből elég – fogta meg a karját a másik. – A környéken se voltál, honnét tudod, mi történt? Különben is, kid neked az az agitprop Kiss Józsi?

– Az unokaöcsém, de ennek semmi köze a dologhoz.

– Így már egészen más – mondta bólogatva. – Megértem az elfogulatlan állásfoglalásodat, gondnok elvtárs.

Egy év múlva megszületett a fia, a Bandi. Rá két évre a Piroska. Az apósáékkal is rendeződni látszott a viszony. Már azt se bánták, hogy megkereszteltette a gyerekeit. Amikor meg már nagyobbak, értelmesebbek lettek, kézen fogta őket, és vasárnaponként együtt mentek a templomba.

Ahogy teltek-múltak az évek, egyre fárastóbbá vált a motorozás, és egyre jobban unta a disznókat, meg a marhákat. Az apósának volt néhány jó ismerőse az MHSZ-nél, beprotezsálta gépkocsioktatónak. Hivatásos jogosítványa volt minden gépjárműre. Még a tiszti iskolán szerezte. Akár tankot is vezethetett volna. Elküldték egy hathetes, bentlakásos tanfolyamra, és ő lett a gépjárműoktatók csoportvezetője. Szolgálati Zsigulit kapott, és minden estét otthon tölthetett a családjával. Éppen ideje volt ennek a váltásnak, mert esős, nyirkos időben már egyre jobban érezte a reuma jeleit a derekában és a lábaiban.

Aztán szinte egyik napról a másikra felborult minden. Megnyíltak a vasfüggönynek becézett nyugati határok, kivonultak öröklakásaikból a szovjet katonák, és megszűnt az MHSZ. Az egyetlen és mindenható párt helyett sok kicsi alakult, és rögtön azzal kezdték a szereplésüket, hogy elkezdtek lejáratni egymást. Józsi körbejárta valamennyit, aztán úgy döntött, hogy mégis pártonkívüli marad.

Sári is betegeskedni kezdett. Az orvos azt mondta, hogy csontritkulása van. Csak lassítani lehet a betegség súlyosbodását. A főnöke meg azt, hogy neki

megbízható munkaerőre van szüksége. Ha nem bírja a strapát, százalékoltsa le magát. Úgy is lett. Ötvenezer forintba került, de legalább az a kis rokkantnyugdíj biztosnak látszik. Fél év múlva csődbe ment a gyár, munkanélküli lett a fél város.

– Most mi lesz velünk, meg a két nevetlen gyerekkel? – sopánkodott Sári. – Se munkahely, se egészség... Ki segít rajtunk?

– Hát Lenin elvtárs nem, az biztos! – bólogatott Józsi, és elmondta, mit álmódott az éjjel. Az Istenben, meg a földben soha sem csalódik az ember.

Megvette azt a városszéli földet ott az erdő alatt. Aztán még a következő években, amikor szép bevételre tett szert, néhány másik darabot is a feloszlott téészek földjeiből. Később ezek árából fizette Sári az orvosokat. No, de maradjunk a helybeli teleknél. Kipucoolta, beültette gyümölcsfával. Tyúkokat vett, jól tojó fajtát. Kacsát meg disznót nevelt. A város szélén megengedte az önkormányzat. A kert végében felépítette azt a kis házat, és eladta a városit. Egy évig abban laktak, míg föl nem épült a nagy ház. Kupeckodott. Adott, vett, kereskedett. Annyi haszna volt belőle, hogy szűkösen megélt a család.

Az apósa alól is kicsúszott a biztos pártbizottsági szék. A végkielégítés is egyre kopott, viszont még éltek a régi jó kapcsolatok.

– Tudod mit, Józsi? – állított be egyik este a vejéhez. – Kft.-t alapítunk. Ketten, te, meg én. Fuvarozó céget. Már meg is csináltam a papírokat, csak alá kell írnod. Én hozom az üzletet, te meg bonyolítod.

– Mivel? Ezzel a szakadt Ladával?

– A fenét! Vettem neked egy két és fél tonnás teherautót. Holnap reggel átveheted a Bakó Feritől. Tudod, ő volt a gépgyár termelési igazgatója. Ők is csináltak egy kft.-t. A gyárat megvették a franciák. Egyelőre raktárnak használják. A gépeket odaadták ócskavas áron, de két héten belül ki kell üríteni az összes épületet. Kiürítjük. Tudod mit ér egy iparosnak egy ilyen gép? Nagyon sok alkatrész még zsírban áll a raktárban. Kész aranybánya. Van két kajakos rakodó munkásod is. A többi a te dolgod.

Elindultak. Szinte éjjel-nappal úton voltak a teherautók. Azért a többes szám, mert fél év múlva vettek még másik két kocsit is. Megbízható embereket szerződtettek hozzájuk, és beindult a bolt. Az volt a jelszavuk: „ne kérdezz, csak csináld!” Az após tudta mit, a Józsi tudta hogyan, a többiek meg tették a dolgukat. Mindenki zsebre tette a tisztas hasznát. Az egykori szovjet laktanyát is ők takarították ki. Az egyik

rakodó gyerek talált egy ládát a raktár alatti pincében. Tele volt bezsírozott, vadonatúj géppisztolyokkal. Jóska belesápadt, amikor felnyitotta a láda fedelét.

– Srácok, én ezt nem is láttam! – csukta le a ládát. Azt a százezret, amit két hét múlva a zsebébe dugtak, hogy ez az ő része az üzletből, vasárnap elvitte a templomba, és belerakta a perselybe.

Nem ez volt az egyetlen ilyen eset, hogy nagyobb összeget tett a perselybe. Beke Tóni, a gondnok mégis minden presbiteri gyűlésen arról panaszkodott, hogy kevés a pénz a templom karbantartásához, meg nem győzik fizetni a rezsit. Egyik alkalommal, amikor megszámolta a perselypénzt, odasündörgött hozzá, és megkérdezte, mennyi.

– Nem sok, alig huszonkétezer – súgta vissza a gondnok.

– Akkor számold meg újra, Tóni!

– Én-e? Hát mit képzelsz te...?

– Azt, hogy én magam tettem bele húszat.

Ettől kezdve kerülték egymást. Aztán amikor az öreg pap megbetegedett, és nyugdíjazták, egy fiatal lelkészöt választottak meg helyette. Újjá alakult a presbitérium is. Jóskát abban az időben nagyon elfoglalták az üzleti ügyei. Sokszor a vasárnapot is a volánnál töltötte. Csak utólag tudta meg, hogy kiszavazták a testületből.

Lélekölő dolog nap mint nap koszos gépeket, ismeretlen eredetű, poros zsákokat cipelni, aztán kialvatlan, vörös szemekkel figyelni az utat, nehogy kiegészítse valamelyik kanyart. No, meg előbb-utóbb tyúkszem nő tőle az ember ülepére is. Aztán már akkorára nő ez a bizonyos tyúkszem, hogy muszáj megmutatni az orvosnak. Mondják az öregek, hogy egyszer kezd el az ember orvoshoz járni, aztán már soha nem tudja abbahagyni. Ő is így járt. Elküldte a doki mindenféle vizsgálatra, míg megszületett a diagnózis: prosztatarák, sürgősen operálandó.

A műtét után napokig feküdt az őrzőben műszerekre, lélegeztetőgépre kötve. Elöl-hátul csövek lógtak ki belőle, és lábujjhegyen jártak körülötte az orvosok, ápolónők. Azokban a napokban egy lyukas garast se adtak volna az életéért. Csak az asszony, a Sári ült mellette rendületlenül a könnyeit nyelve, és osztotta a pénzt az orvosoknak, ápolónőknek, mütös legényeknek, hogy bármi áron, de állítsák talpra az ő emberét.

Fél évbe telt, meg egy újabb műtétbe került, mire kikelhetett az ágyból. Két botra támaszkodva, remegő lábbal, de elindult a kórterem kockakövéen. Amikor már az asztal mellett is meg tudott ülni a széken,

mondta, hogy küldjék be hozzá az embereit, mondják el, mit végeztek ez idő alatt a kft.-ben. Nem a feleségtől, meg az apósától, tőlük akarta hallani, hányadán állnak a dolgok. Teltek, múltak a napok, mindig volt valamiféle kifogás. Sürgős fuvar, lerobbant autó, aztán a látogatási tilalom az influenzajárvány miatt. Végül az apósa hümmögve, a torkát köszörülve leült mellé és átölelte a vállát.

– Az a helyzet, Jóska – mondta tőle szokatlanul meleg, barátságos hangon –, hogy fölszámoljuk a kft.-t. Az utóbbi időben nem úgy alakultak a dolgok, ahogy elképzeltük. Pistát, a rakodódat, két hete eltemettük. Csontrákja volt szegénynek. Nem lehetett rajta segíteni. A Ferit gyomorfekélyel kezelte az orvos. Lehet, hogy őt is meg kell operálni. A biztosítóval is pereskedünk. No, de ezen ne idegeskedj, ezt én elintézem.

– De hát mit csináltunk rosszul? Én...

– Semmit, Jóska, semmit. Rossz korban születünk, ennyi az egész. Hanem a Bandi gyerek jövőre végez az egyetemen. Érdeklődtem a régi kollégáknál, de egyik se biztat állásügyben. Úgy gondoltam, hogy kimehetne Párizsba. Ott folytatná a tanulmányait. Mégis csak másképp fest egy francia doktori cím.

– Rendben van, apa, de a Piri...

– Ne izgasd magad, erre is gondoltam. A Bandi unokám párizsi tartózkodását én állom. A Pirka veletek marad, és ami a tiétek, legyen majd az övé. Boltot akar nyitni. Nyiss neki boltot! Annyi még maradt a kft.-ből.

– Ott az a nagy kert, a garázs...

– Nem veszi azt el tőled senki. Add ki bérbe a garázst! Megélhatsz a bérleti díjából. A kerthez meg fogadj föl napszámost. Bőven kitermeli az árát. Tele van a város munkanélküliekkel. Még a lábad nyomát is megcsókolják, ha munkát adsz nekik.

Hallgatta, hallgatta, még bólintott is rá, de magában csak mosolygott az öreg elképzelésein. Az ő családját ne akarja irányítani senki! Az ő kertjében ő lesz az úr, amíg a karját föl tudja emelni. A földjét se tapossa idegen, amíg neki saját szerszáma van.

Nem is volt baj az akarattal, míg föl nem kellett állnia. Hanem azok a fránya lábak nem akartak engedelmesskedni. Inogtak, remegtek alatta, mintha nem is az övéi lettek volna. A doktor azt mondta, érszűkület. Jobb, ha most leszálalkoltatja magát. Kisebb tortúrával átesik a minősítésen. Ha rendesen szedi a gyógyszert, talán nem is kell a jobb lábát amputálni.

A hivatásos jogosítványát bevonták. Az úrvezetőit nagy könyörgésre meghagyták, de évente meg kell

újítani, és meg kellett ígérnie, hogy csak akkor vezet, ha jól érzi magát. Különben átadja a volánt a Sárinak, vagy a lányának.

No hiszen – gondolta – most jön majd az asszonyuralom. Összeszorította a fogát és nem panaszkodott. Ha a csillagos eget látta maga előtt, akkor is azt mondta nekik, hogy jól van. Nehogy már asszony vezesse az ő kocsiját!

A Bandi gyereknek bejött az a párizsi egyetem. Megvédte a doktori címét, és rögtön kapott állást is. Nyáron hazajött két hétre, de annak is a nagyobbik felét a Balatonon töltötte, meg a nagypapjánál. Egyszer rákérdezett, hogy mikor jön majd haza. Végére is ide tartozik, és itthon is kell a jó szakember. Először úgy tett, mintha nem is hallaná a kérdést. Aztán visszakérdezett, hogy hová, milyen feltételekkel és mennyiért. Ő meg csak némán bólintott és másra terelte a szót. Rá egy évre megnősült. Francia lányt vett feleségül. Ezek szerint az ő unokája meg se tud majd szólalni magyarul...

Piri megkapta a vegyes boltját. Árulja benne a kenyeret, a kolbászt, meg a mosóport. A fene bánja, ha ez tetszik neki, csinálja. De a bolthoz kell egy árubeszerző, meg egy segéd is, aki fölrakja a polcra az árut. Férfinak való munka az, afféle fogd meg meló. Rendszerben van, fogdossa azt a melót, de ne a Piri fenekét! Micsoda árukapcsolás ez? Amikor fölemlítette a lánynak, még neki állt följebb, hogy felnőtt ember ő, annak adja a micsodáját, akinek akarja. És még a Sári is a Piri pártjára állt, mondván, hogy ha így folytatja, elkerget mellőle minden férfit, a végén aggszűz lesz a lányából. A segéd úrnak is a fülébe jutott a dolog. Föl is mondott még aznap este. Mehetek másik segédet keresni.

Azóta nem szól bele a dolgukba. Azt csinálnak, amit akarnak. Ő meg a tévé előtt ülve eszi a mérget. A legutóbbi segédnek már a kertvégi kisházat is kiadták. Mert hogy az a szegény Jani gyerek húsz kilométerről jár be naponta hóban, sárban, a busz meg vagy jön, vagy nem. Jó, egye fene, beköltözött, majd pótolják valahogy a kiesett bérleti díjat. Aztán egyik este kérdezi az asszonyt, hol a lány? Már egy hete alig látta otthon. Azt mondja, átköltözött a Janihoz a kisházba. Micsoda? Csak úgy, vadasba? Nem így képzelte ő a lánya esküvőjét! Se hófehér ruha, se menyasszonyi fátyol, se nászút, se fityfene...

– Meg vagytok ti veszve? – üvöltött rá a Sárirra. – Kuplerájt csináltok a házamból?!

– Jól van, ne üvölsél már, vénember! Úton van a gyerek, mit csináljanak? Vetessék el, nehogy szó érje a

ház elejét? Bementek a városházára, bejegyeztették az élettársi kapcsolatot és összebútoroztak.

– És mikorra várják a gyereket?

– Márciusra.

Békés Jóska egy hétig nem szólt se a feleségéhez, se a lányához. Aztán fogta a botját és beballagott a parókiára. Épp ott találta a gondnokot is.

– Te, Tónikám! – kezdte félszeg szóval. – Befizetném az egyházi adót magam, meg a lány után. Aztán meg a tisztelendőnővel is beszélnem kellene.

– Az nem adó, hanem gyülekezeti hozzájárulás. Kettőtöknek huszonnégyezer. A lelkésznőt meg nagytiszteletű asszonynak kell szólítani.

– Férjhez ment? Nem is hallottam róla...

– Miért ment volna férjhez? Ez a titulusa.

Közben beérkezett az irodába a fiatal lelkész is. Jóska rögtön hozzá fordult.

– Tetszik tudni, nagy öröm ért bennünket – fülentette. – Márciusban megszületik a kis unokánk. Az első unoka... Csak bejelentem, hogy itt szeretném megkereszteltetni.

– Hmm... – gondolkodott el a lelkész, s közben a gondnok arcát figyelte. – A lánya után, ugye? Mikor is esküdtek?

– Soha – vágta rá foghegyről Beke Tóni.

– Az a helyzet, tetszik tudni, hogy még nem volt meg az esküvő. Élettársi kapcsolatban élnek. Manapság ez a divat a fiataloknál.

– Ja, hát azt nem. Mi csak házasságból származó gyerekeket keresztelünk. A püspöki konferencia állásfoglalása szerint...

– De tetszik tudni, ahol én születtem, ott az volt a szokás, hogy a születés után lehetőleg már másnap megkereszteltették a gyereket, hogy ha netán mégis meghalna, vagy valami... szóval, hogy keresztyén módon temethessék el.

– Sajnálom... – mondta a lelkész, és kiment a szobából.

– Hallottad, nem? – nézett föl a papírjai közül a gondnok. – Nem kereszteljük meg az unokádat.

– Figyelj csak, Tóni! Felkészültem ám én a te profátlanságodra is – mondta Békés Jóska, és előhúzott a szatyrából egy Bibliát. Felcsapta a megjelölt résznél és olvasni kezdte: „A Jézus Krisztus születése pedig így volt: Mária, az Ő anyja eljegyeztetvén Józsefnek, mielőtt egybekeltek volna, viselősnek találtaték a Szent Szellemtől.” Folytassam?

– Fölösleges. Mi is ismerjük Máté evangéliumát. Mi köze ennek a te unokádhoz?

– Ezek szerint ti Jézus Krisztust se keresztelnétek meg? A statisztika bizonyítja, hogy a fiatalok nagy része élettársi kapcsolatban él. Sőt olyan is szül gyereket, aki nem akar férjhez menni.

– Nem a mi gondunk. Aki ide jön, összeesketi a nagytiszteletű asszony.

– Igen. És bekönyveled az esketési díjat. Gratulálok! Látom, már az irodában is fölszereltted a perselyt, nehogy valaki adakozás nélkül távozzon.

– Erre nem is válaszolok.

– Nem is vártam választ. Azt tudom, hogy a

Júdás harminc ezüstöt kapott. Te mennyiért árulod az Istent?

– Elmenj innét, mert kidobatlak a botoddal együtt! És vedd tudomásul, hogy ebben a városban senki nem fogja megkeresztelni a te pogány unokádat.

Békés Jóska becsukta a Bibliáját, visszacsúsztotta a szatyrába, aztán komótosan, köszönés nélkül elindult az ajtó felé. A vaskapu előtt megállt, fölnézett az égre és halkán mormolta maga elé:

– Látod, Uram, ezért nem találtam én nemhogy ötven, de tíz igaz embert sem ebben a városban.



VÉKONY JÁNOS

– A NÁNDORFEHÉRVÁRI HÍRVIVŐ

(Egy rejtőző Krúdy-hős?)

Vékony János az 1717-es nándorfehérvári hírvivő (kettős kém) érdekes élettörténete Krúdy kuruc novelláiba illik. Érdekes személyiség, egyben talán egy rejtőző Krúdy-novella, -rajz hőse is lehet. Alakja beillik azokba a korai (1892-től az 1910-es évekig írt) rajzokba, melyeknek ihletői a Jókai- és Mikszáth-írások. Vékony János kalandos életútját követve kirajzolódik a hajdani kuruc katona, később a török és császári kettős kém. Tehát nem volt akárki az Ebergényi-lovasezred tisztje!

Jókai a *Magyar nemzet története regényes rajzokban* sorozatában idézi az életútját. Az alakja 1711-ben tűnik fel a kuruc csapatok megtépett maradványában. Egy kis csoport vezetőjeként jelenik meg. Ők azok, akik nem adták meg magukat. Jókai szavaival: „a maguk fegyvereit visszakerítve [...] éjben és ködben távoznak. Senki sem vette számba az eltűnésüket, erdő, berek nyomukat betakarta”. Inkább török szolgálatot kerestek, így maradtak meg kurucnak. „Még élt a fejedelem, s ők meg akarták őrizni a neki tett hűséget, ha kell, török kenyéren is. [...] Hát Vékony János és társai ezt is megszokták, s hívei maradtak annak az elrongyolott zászlónak, amit egykor Bécs kapujáig elhordozának.”

Vékony János a Nagy Iván írta *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal* című életrajgyűjteményéből is ismert. A szerző a nemesi családtörténetben leírja eredményes segítségadását. Mondjuk ki: a kettős kém kényes szerepét Nándorfehérvár visszavételénél 1717-ben. Előbb kegyelmet, majd tiszti rangot kapott az Ebergényi-huszároknál. Később, 1725-ben kismemesi birtokadományt Tiszalökön és Bujban. Birtokot kapott abban a szatmári kismemesi községben, melynek lakóiról Krúdy annyiszor írt ifjúkori novelláiban. Jókai pedig hőssé emelte, a katonáival török szolgálatba állt kapitánnyá formálta alakját...

Nagymajtény óta öt év telt el. 1716-ban már Temesvárt is feladták a törökök. Katonáik szabadon elvonulhattak. Az ott szolgáló hajdani kurucokat a császári tisztek fel akarták koncoltatni. Ezt Károlyi Sándor, a hajdani kuruc vezér akadályozta meg: *Ha már a Mahomet-hitű töröknek meghagyjuk az életét, a saját*

magunk fáját ne fogyasszuk. Hadd menjenek ezek is, ha nekik tetszik, akár a pokol pitvaráig is.”

Vékony János Jókai szavaival imígyen köszönte meg az életet: „No kegyelmes uram: jó Károlyi Sándor vezér uram, én ugyan elmegyek a pokol pitvaráig; de csakis a kapubálványig – onnan visszatérek, s megszolgálom Kegyelmednek ezt a jó atyafiságos tettét.”

Meg is szolgálta a kegyelmet Nándorfehérvár ostrománál. Ez a rejtélyes, Krúdy tollára illő katona megszolgált az ajándékba kapott életét. Ezért is segített Nándorfehérvárnál a keresztény ostromló hadaknak, Pálffy Jánosnak és a fővezérnek, Savoyai Eugen hercegnek. Mit közölhetett az ostromlókcal Vékony János, akkor éppen török szolgálatban álló kém? Akkor a naptárak 1717 júniusát írták, amikor Jókai szerint: „Vékony János pedig, amint a keresztény tábor sáncain át tudott osonni, egyenesen Pálffy János hadvezér sátrát kereste föl. Annak átadá Chalil pasa levelét Mustafához. Könyv nélkül is tudta annak a tartalmát, hogyha megszorítják, elnyelve a hártýára írott levelet, élő szóval is tovább adhassa azt. A levélben összeműködő rohamra szólítá fel a várkormányzót.”

A törökök úgy vélték, szerdán nem lehet támadni, mert az szerencsétlen nap, csütörtökön sem, mert az a próféta feleségének halálának napja, „hanem a harmadik, az péntek a keresztények baljóslatú napja, ennek reggelén legyen a kettős támadás”.

Savoyai Eugen megértette mindkét pasa üzenetét, mert úgy döntött: „no, hát nekem nem szerencsétlen nap a szerda, előzzük meg a török jó szándékát, hogy holnap korán reggel derék küzdelmet vívjunk mind a két ellenséggel”.

Ebben a diadallal záruló csatában találkoztak össze Pálffy János huszárjai Vékony Jánossal „és az ő kuruc századával”. Jókai egy század kuruccal is „megajándékozta” Vékony Jánosunkat. Nem ellenségként találkoztak a csatában, mert „vér nem válik vízzé”, Jókai szava szerint. A harc keménységét bizonyította, hogy Vékony János egy belétört dárdahegyet is hozott magával, ami a testében tört el. Ez egy szpáhi kelevéz hegye volt. Ez „a testben eltört dárdahegy” a Buda ostromakor megsebesült török főtiszt esetére emlékeztet, arra a török főtisztre, aki később Csonka bég néven császári főtisztjeként harcolt tovább.

Martin Zeiler: *A magyar királyság új leírása* (1664) hadi krónikájában is olvashatunk egy Baksa Márk nevű magyar kapitányról. Látunk a könyvben egy ábrázolást is, ahogy a fejébe fúródott egy lándzsahegy. De Isten kegyelméből életben maradt, majd tovább

hőstetteket vitt végre. Csonka bég és vagy húsz évvel korábban Baksa Márk hadi sebesülése Vékony János is megeshetett. Jókai hőse, Vékony János erejét bizonyította a nagy sebből történő gyógyulással. Azzal folytatta a történetet, hogy a fővezér „*ott a csatatéren kapitánnyá nevezte ki a vitéz kuruc hadnagyot, aki így fizetett a temesvári jó szóért*”.

A valóság persze nem volt olyan romantikus, mint ahogy ezt Jókai leírta. Georg Piltz 1991-ben kiadott Savoyai életrajzában olvasható, hogy Vékony János már 1716-tól kettős kémkedést folytatott, osztrák szolgálatot is vállalt. Érthető, hiszen haza akart térni – ez volt az ehhez vezető út. Úgy élt a hajdani kuruc lovas, ahogy lehetősége volt. Bizonyára elszánt katona lehetett, átcúszott a Nándorfehérvárt körbevevő hadi vonalon, hogy török megbízói üzenetét Pálffy Jánossal is tudassa. Ebben azt jelenthette, hogy a felmentő had Mehemet pasával már Nistől sokkal gyorsabban tör előre, mint azt várhatták. A számuk pedig háromszázezer főt tesz ki. Megijedtek erre a hírre a régi hadmodort képviselő császári főtisztek. Ezért azt követelték, hogy a Savoyai indítson ellentámadást. Eugen herceg azonban tudta, hogy most helyben kell maradnia. A morgoló öreg katonákat pedig átvezényelte a hadi hídon Zimonyba. Ott ugyanis nem okozhattak zavart.

Egy Zimonyból átlőtt ágyúgolyó 1717. augusztus 14-én őt igazolta, a lövedék eltalálta a törökök legnagyobb löporraktárát. A robbanás szétvetette a Száva és a Kalimegdan közötti vízivárost, és háromezer török katona halálát okozta. Eugen herceg tudta, hogy most jött el az ő ideje. Összehívta a hadra fogható főtiszteit, és bejelentette, hogy másnap hajnalban megindítja az ostromot.

Hatalmas ködben kezdte meg a támadást. Adódott egy válságos hadi helyzet is, amikor a hadereje egy részét bekerítették. De a katonái keresztülvágták magukat az ellenségnek! Ezzel visszafoglalták Nándorfehérvárt a keresztény hadak. Vékony János személyesen vett részt a harcban Pálffy János lovas katonáival. Aligha a kuruc lovas katonáktól körülvéve, ahogy ezt Jókai leírta. Az is hihető, hogy a harcok végén kétszáz aranyat, jelentős összeget kapott szolgálatáért.

De tisztí rangra csak egy évvel később, a ráckevei barokk kastélyából terjesztette fel őt a herceg a Legfelsőbb Hadi Tanácsnak. 1718. június 3-án kérte a császári seregben szolgáló közlegény tisztí rangra emelését azért, mert Vékony a nándorfehérvári ostromnál igen hasznos szolgálatot tett hazájának.

A tisztí felterjesztés egy példánya kéziratát a ráckevei Tamássy Andor helytörténész találta meg a királyi uradalmi levéltár maradék iratai között. Így találkozott egymással a legendává szépült történet a hétköznapi valósággal.

Nándorfehérvár visszafoglalásakor született híres katonadalban Vékony János személyét is megörökítette a névtelen – valószínűleg bajor– énekszerző. Belekerült az énekbe Vékony János személye is, nem családnévvvel, hanem leegyszerűsítve a kém megjelöléssel.

Így említi a *Prinz Eugen der edle Ritter* kezdetű katonadal:

*„Printz Eugen der edle Ritter
Wollt dem Kaiser wieder kriegen
Stadt und Festung Belgerad”*

Így hangzik nyersfordításban:

*„Eugenius herceg a nemes lovas
Vissza akarta ismét nyerni a császárnak
Belgerad várát s városát”*

Az ének második versszaka a Zimonyból Belgrádig átvezető, jól felépített hadi hidat dicsőíti. Azért építették fel,

*„Hogy minden törököt elűzzenek
őket kigúnyolva és bosszúságukra”*

*„alle Türken zu verjagen
Ihnen zum Spott und Verdrussz”*

A harmadik versszak már Vékony János történetileg fontos hadi szolgálatát dicséri:

*„Am einundzwanzigsten August soeben
Kam ein Spion bei Sturm und Regen
Schwur's dem Prinzen und zeigt ihm an
Dass die Türken foutragieren
Soviel als man konnt verspüren
An die dreihunderttausend Mann”*

*„Augusztus 21-én éppen
Jött egy kém viharban és esőben
Megesküdött a hercegnek és jelentette
Hogy a törökök előretörnek
Amennyire megfigyelhetette
Háromszázezer emberükkel”*

A névtelen nótaszerző az időpont megjelölésekor egy hónapot tévedett. A katonanóta írója az előző július hónapot keverte össze augusztus 21-ével. Vékony János Pálffy Jánosnak jelentett előbb, majd erről szerzett tudomást Eugen herceg, a főparancsnok. Nem pontosak a híres katonadal számadatai sem – de ez a nem is lényeges. Mehemet pasa felmentő seregében ugyanis körülbelül 160 ezer harcos gyűlt össze.

A *Printz Eugen* híres katonadal első feljegyzett szövegét az 1719-ben lejegyzett *Musikalische Rüstkammer auf der Harffe* (Zenei fegyvertár hárfával) című kéziratból ismerjük. A kéziratot Lipcsében őrzik, ma is gyakran éneklik a németek.

Közben elmúlt két esztendő, ezért kisebb-nagyobb részletek elmosódtak az ostrom történetét dicsőítő énekből. Ne feledjük el azt sem az 1456-os nándorfehérvári győzelem ünneplésekor, hogy 1717-augusztusában, 261 évvel ezelőtt visszafoglalták a várat. Ez vezetett el a pozsareváci békéhez. A győzelem kivívásában Vékony Jánosnak is tisztességes szerep jutott. Savoyai Eugen is így vélte ezt, különben aligha kapott volna egy év múlva, 1718-ban a kuruc kém számára tisztírt rangot az Ebergényi-huszároknál.

A *Magyarország családai* – a magyar nemesség kézikönyve Vékony címszava is összegyűjtötte a hazatért kuruc-kettős kém érdemeit. Érdemes idéznünk Nagy Iván megfogalmazásában Vékony János armalista nemes történetét:

„*Vékony család*. Alapítója Vékony János S.-Patakról származott. A Rákóczy-forradalomban részt vevén, ezzel együtt 1711-ben emigrált és Török országban lovas tiszt lett. Az 1717. évi belgrádi ostrom alkalmával Musztafa basához levéllel mint futár küldetvén, a levelet Eugen hz. táborába gr. Pálffy Jánosnak kézbesíté, és így a török haditervet elárulván, Eugen diadalmát elősegíté. Ezért kapitányságra emeltetett és III. Károly királytól 1725-ben Szabolcs megyei Buly és T. Lök helységben részbirtokra királyi adományt nyert. Nőül vette Krajnik János egyetlen leányát Juliannát. Eltemettetett Tarczalon.” Forrásul Szirmai. *C. Zemplin not(itia). top(ographia)* 118. 119.120.145. lapjait adta meg a kézikönyv családait összegyűjtő Nagy Iván.

Búj, másutt Buly, Buji alakban előforduló kisnemesi faluközösség nevét olvasva felkaptam a fejemet. Annál is inkább, mivel a fiatal Krúdy maga is gyakran emlegeti a tudós nógrádi történészt. Ifjúsága iskoláját, Podolint Lovodin alakra módosító novellájában is előbújnak a Nagy Ivánra hivatkozó sorok.: „Az

pedig tisztán heraldikai falzum Nagy Ivánban, hogy a göcsényi Horváthok a tizenkettedik század közepén kihaltak, mikor itt volt Horváth János, a gyógyszerész” – írja maliciózus derűvel.

A becsületes Gombos, rajz meghatározással megjelölt novellában (1904) azt kérdezi: „*Vajon hová lett az a sok nemesember, akiről Nagy Iván is beszél?*” A novellában idézett Szöllösi Mihály, Szabolcs megye várnagya is csak a híres mellénye pitykegombjai segítségével tudta kiszámolni, hogy hol van Tar?

Tar – kérdezem tünődve, emögött a Nógrád megyei falunév mögött is szerintem Krúdy kedvelt faluja, Buly – bújhat meg... Itt élt a számos lomha Gaál, Gaál Napóleon, meg a többiek, meg a világszép Gaál kisasszonyok. Gyakran visszatér a Zathureczky-név is, meg számos kisnemesi armalista compossessor (birtokos), de a Vékony névhez vezető nyomok bizony elvékonyodnak. Pedig a mocsarak közt rejtőző Bulyról tud Fényes Elek is 1851-ben: „*magyar falu Szabolcs vmben, a Tisza partjához 1/2, út. p(osta)Tokajtól 2 mfnyire. [...] Határa 6000 h., melyből 4000 h. szántó, 1700 h. rétség [...] a vízáradás sokszor rongálja a határt, mely különben minden gabonanemet jól megterem.*”

Ez a „Tar” „A becsületes Gombos” története emlékeztet Bújra – ahonnan az odaváló Gombosok jártak „lökötések megejtésére” – mert a becsületes Gombos helyettük is leülte.

„*Tehát Tar... Armalista falu volt. Nemesember volt benne a disznópásztor is. És minden embert Gombosnak hívtak benne. Volt fekete Gombos, sánta Gombos, török szakad Gombos... Mintha egy nagyszámú familia telepedett volna meg a tiszai kiöntések között, amelyek a falut minden oldalról körülzárták. Tavaszkor, őszkor be volt zárva a falu. Ide nem jöhetett be senki, se csendbiztos, se pandúr. S ez volt a falu erőssége. Télen [...] akárki beléphetett a faluba. Be is járták a falut csendbiztosok, szolgabírák: négy vármegye valamennyi elveszet csikáját itt keresték a nemes Gombosokon [...] De hát hadd keressék, amíg meg nem unják. A nemesség nem vonta be semmi különösebb patinával az egykori nemeseket: éppen úgy akadt köztük csizmadia, kupec meg lőkötő, mint a parasztok között. A parasztot lehúzták, a nemest a vármegye tömlőcébe zárták*”

Tar a csak nemes lakóival, a Gombosokkal azonos a mi Bujunkkal. Írták ezt Bulynak is a kurtanemes férfakkal és a világszép Gaál kisasszonyokkal.

Rátaláltam egy „kuruckodó” novellára is : ez a *Marosi örökösei* (1905). Marosi Márton őrnagy Rákóczi két hársfájának birtoklásáért porolt az egész búj

nemesi közbirtokos haddal. Egyedüli birtokosa akart lenni annak a két hársfának, mely alatt egykor Rákóczi Ferenc üldögélt. „Végre az egyik hársfát kidöntötte egy vihar. Annál ádázabban folyt a per, a megmaradt fa miatt, végre is az őrnagy meghalt.

Vagyonát ki másra hagyta volna, mint a három szépséges Gaál kisasszonyra, a szőke Gaál Máriára, Gaál Annára és Gaál Saroltára. A föltétel az volt, hogy a lányoknak sohasem szabad férjhez menni, hanem igenis folytatni a pört körömszakadtáig a hársfa miatt, amely alatt állítólag Rákóczi üldögélt.

Bolond végrendelet volt. Hagyhatta volna mindjárt a vagyonát a fiskálisokra; mit akart a szegény Gaál kisasszonyoktól Marosi őrnagy? Igaz, igaz, ötvenezer forint szép summa, talán még többet ér, mint valami rossz férj, de hát a pör mire való kölöncnek ehhez az örökséghez?” Gaál Sarolta „Járta a bíróságokat, tárgyalt, alkudozott, és egy szép napon megnyerte a pört. Övé lett a híres hársfa és járandóságai. Hiába, egy széplánynak minden könnyebb, mint egy vén mogorva férfinak” – így zárja le gunyoros végkövetkeztetéssel Krúdy a hársfapört. (A fehérlábú Gaálné: 2. kötet)

De hol vannak a szabolcsi-szatmári Rákóczi-katonák? Őket is megtaláltam egy szép, és azt hiszem, ritkán forgatott, ifjaknak írt Krúdy-kötetben: az *Utazás a Tiszán* című ifjúsági regényben. Megbecsülésel, tisztelgő hangon ír a szabolcsi Rákóczi-hívekről!

A Lampel kiadásban megjelent kis kötetnek száz éve, 1910 óta nincs újabb kiadása.

„A szatmári nemesek mind Rákóczihoz csatlakoztak, és leghűségesebb hívei voltak. A vármegye területén esett meg a szomorú kimenetelű romhányi csata, ahol a kuruc lobogót kudarc érte. Itt, a majtényi síkon kötötték meg az emlékezetes békét a kurucok a labancokkal és Olcsva-Apátiban látta Rákóczi fejedelem utoljára tisztjeit. Itt elbúcsúzott tőlük. A halált száz alakban ismerő, rettenthetetlen kapitányok, hadnagyszemében kibugygyant a könny, a zászlók meghajoltak még egyszer a fejedelem előtt, ő pedig ment a messzi bujdosásba. A szatmári nemesség dicsőségének is vége lett a kuruc katonákkal. A hosszú harcok alatt megfogytak, megtörték, elpusztultak. [...] Elmúlt a régi dicsőség.” (A romhányi csata egyébként Nógrád megyében volt!)

Búcsúzzunk el Vékony János hírvivőtől, aki visszatért a pokol kapujából. Elment a pokol pitvaráig, de a kapubálványtól visszatért. Ha írt róla Krúdy – mint a tollára kívánczó kuruc pokoljáróról –, akkor az a Vékony János kuruc novella vagy rajz valahol ott rejtőzhet a néhány száz korai novellája között, melyeket több mint ötven évvel ezelőtt nem adott ki 1959-ben az anyagbőségéből válogató Barta András és Perepatits Antal. A legújabb, ötven kötetre tervezett nagy életműkiadásban majd csak előbukkan ez is!

FRÖCCSÖN VETT ANEKDOTÁK

Beköszöntő

Az anekdota bokréta az irodalom kalapján. Amellett, hogy önálló műfajként is létjogosultsága van, helyet keres és talál magának a legnagyobbak alkotásiban. Jókai és Mikszáth nemcsak bőven éltek vele, de önálló köteteket adtak ki a gyűjtött anekdotákból. Ha jobban szemügyre vesszük Krúdy varázslatos, csapongó, váratlan asszociációkkal teli történeteit, itt is sűrűn találkozhatunk ezzel. Még azt is meg merném kockáztatni, hogy Örkény, amikor a legmodernebb műfajt, az egyperceseket megteremtette, ezt az örökséget is felhasználta.

Volt idő – amikor nagyon modernnek akartunk lenni – irodalmunk főítészei kimondták a halálos ítéletet az uram-bátyámi korszak csökevényének tartott anekdotázására. Merthogy ők a nyugati példa szerint sztoriztak. Csak tudnám, hogy mi a kettő között a különbség.

Még szerencse, hogy a derűt, bölcsességet hordozó kicsiny, kerekded történetek nemcsak hagyományozódnak, de az emberi természetből adódóan is keletkezhetnek. Én egy anekdotás természetű familiából származom, és egy kis palóc faluban nevelkedve hamar rákaptam az anekdoták ízére. Legalább kétszáz olyan történetet jegyeztem le, amelyeknél azt hittem, hogy korábban nyomdafestéket nem kapott saját gyűjtés.

Valamikor az 1950-es évek végén a Magyar Távíratí Irodánál, ahol akkor dolgoztam, átrendezték az ültetési rendet, odajött hozzám egy idős kolléga, a már hetvenéves Németh Jenő bácsi, hogy nem szorítanak neki is helyet. Őt nem csak kegyelemből tartották, hanem, mert vállalta, hogy minden hajnalban elkészíti a piaci jelentést. Szerette és értette is ezt a munkát. Nála minden gyümölcsnek, zöldségnek nemesi előneve volt. Pándi meggy, szatymazi barack, milotai dió és így tovább.

Jenő bácsi beköltözvén, hozott egy rozoga bíborvörös fotelt, amely nagyon furcsán hatott a modern naphegyi környezetben. Eleinte ritkán láttuk, mert csak a csípős szivarfüst jelezte, hogy elvégezte kora reggeli munkáját. De lassacskán összebarátkoztunk. Mivel jó történetei voltak, megegyeztünk, hogy darabonként egy liter nagyfröccsért megveszem az anekdotáit. És

az akkor még valóban diófás udvarú Diófa vendéglőben meg is kötöttük az üzletünket.

Volt köztük jobb, volt köztük gyengébb. De amúgy mellékesen kibontakozott belőlük egy életút is. Elküldöm most az egész gyűjteményt. Csipegessen* belőle a szerkesztő úr, ha jónak látja. Talán sikerül bizonyítanom, hogy ha a humor forrásait keressük, nem felelkezhetünk el az anekdotákról.

**Csipegettem. A szerk.*

A kezdet

Én még az 1800-as évek végén maturáltam Kassán. Tudod fiacskám, már akkor is mindig nagyon megünnepeltük március 15-ét. Ám volt nekünk egy pecsovic igazgatónk, Mórán Ferencnek hívták, meg volt egy másik pecsovic tanár is, de annak már elfelejtettem a nevét. Ez a Mórán igazgató, hogy a felsőbb vezetők előtt érdemeket szerezzen, az utolsó pillanatban lefújta az ünnepséget.

Mi diákok nagyon elkeseredtünk, volt olyan is közöttünk, aki sírt. Mindenki azt találgatta, hogyan lehetne bosszút állni. Nekem támadt egy gondolatom. Nem szóltam róla senkinek. Fogtam egy kutyanyelvet és szép kézírással (mert tudod, fiacskám, akkor még nem volt írógép) megcsináltam az én tudósításmat a meg nem történt eseményről. Beleírtam, hogy a Nemzeti dalt az a bizonyos pecsovic tanár (ejnye még mindig nem jut eszembe a neve) adta elő nagy sikerrel, Mórán igazgató pedig a Kossuth-nótát énekelte. Amikor elkészült a tudósítás, bevitettem a szerkesztőségbe. Egy szakállas ember ült a szobában, az volt a szerkesztő. Kérdezte, mit hoztál, fiacskám? Mondtam: A tudósítást a fiúgimnázium március 15-ei ünnepségéről.

– Ejnye, de jól tetted, hogy hoztad. Már a többi helyekről mindenünnen megérkezett az anyag.

El is olvasta mindjárt ott előttem, és megdicsért: nagyon ügyes. Aztán felkelt, a szoba hátsó részébe ment. Beadta a kéziratot egy üveglapon át a nyomdászoknak.

Dicséret

Most Újházi Edéről lesz szó, a Nemzeti Színház híres művészeről. Még ma is mindenki tudja róla, hogy milyen goromba ember volt. Őelőtte tekintély nem volt, megmárt mindenkit, aki a közelébe került.

– Mit akarsz, te marha?! – ez volt a szavajárása. Még Kassán voltam fiatal újságíró, amikor bejelentették, hogy vendégszerepelni jön a városba. A színházban

nagy riadalom támadt, féltek a színészek, akiknek vele kellett volna játszaniuk, arra pedig, hogy ügyelő legyen, senki sem akart vállalkozni.

Volt Kassán egy színész, Olasz Györgynek hívták, aki hatalmas szál ember volt. Ráadásul szinte ijesztő orgánummal rendelkezett, rezegtek az ablakok. Ezt komolyan mondom neked, fiacskám, mert én nem egyszer töltöttem vele az időmet. Petúr bán volt a legremekebb szerepe, és erre a feladatra meg is hívták a budapesti Nemzeti Színházba is.

Végül ez az Olasz György vállalta az ügyelői tisztet, ám előre megmondta, hogy ha Újházi vele gombra lesz, és lemarházza, akkor ő nagy botrányt csinál. Mindegy, mégis megbízták, mert nem volt más vállalkozó. A várt összecsapás nem maradt el. Olasz György, amikor kellett, beszólt a mester öltözőjébe, hogy az ő jelenete következik.

– Jól van, te marha! – szólt vissza, csak úgy a vállá fölött Újházi.

Olasz György mindjárt ordítani kezdett, mint egy megsebzett bika. Az egész társulat összeszaladt, és jó is, hogy megjöttek, mert Olasz már tettelegességre készült. Mindenki nagyon félt, hogy a veszekedéstől felingerelt Újházi nem lesz-e indiszponált a színpadon. A nagy színész azonban most is remekül játszott, és tomboló tapsvihár közepette lépett ismét a kulisszák mögé.

Olasz György, aki közben végignézte az alakítását, bekülni akart, s nagyon barátságosan odaszólt.

– Jó voltál... te marha!

A szomorú társaság

Egyszer, amikor a Balaton kávéházban üldögéltem, feltűnt nekem egy nagyon szomorú társaság a széles márványasztal mellett. Úgy ültek ott, mintha valakit gyászolnának. Magamhoz intettem a főpincért, és megkérdeztem, hogy kik ezek.

Azt felelte, hogy egy vicclap szerkesztői.

Addig sündörögtem, amíg közük nem kerültem. Kiderült, hogy Az Űstököst csinálja a társaság. A Jókai Mór által alapított vicclap akkor egy bohém ügyvéd kezébe került, aki, ha nem vigyáztak rá, egy-kettőre elpusztította az előző lapszám jövedelmét. Ilyenkor nem fizetett honoráriumot sem az újságíróknak, sem a rajzolóknak. Nem csoda, hogy tizenöt munkatársa fanyalagva vett részt a kávéházban tartott szerkesztőségi értekezleten.

Hát ennek a lapnak később fiacskám a segédszerkesztője lettem. Mint illetékes jelenthetem ki, sokszor

szégyelltem, hogy a fejlécen ott van alapítóként Jókai neve. Emlékezték az első – a szomszéd asztaltól látott – szerkesztőségi értekezletre, Mogorva Tamás néven írtam a lapba.

Kölcsön

Molnár Ferenc és Heltai Jenő együtt szerkesztették a Fidibuszt. A legjobb írók dolgoztak ebbe a lapba, ide adták el gáláns kalandjaik történetét, amit a napilapok nem közölhettek. Nagyon sok irodalmi csemegét lehetne kibányászni ebből az újságból.

Én nem mondhatom, hogy írtam ebbe a lapba, de egy ötletem Molnár Ferenc kidolgozásában jelent meg. A mese az volt, hogy egy szigorú mamának volt négy kisgyereke, és a mama vett nekik négy kis éjjeli edényt, vagy ahogyan azt Molnár megköltötte, csipricsuprit. Aztán a nap bizonyos órájában ráültette mind a négy gyereket, hogy produkáljanak valamit. Amelyik gyerek nem tudott produkálni, az hashajtót kapott. A gyerekek végül is megunván a gyógszert és a mami szigort, megállapodtak abban, hogy szükség esetén kisegítik egymást egy kis kölcsönrel.

Nagyon kedves versike volt, Mühlbeck Károly csinálta meg hozzá az illusztrációt. Húsz koronát kaptam érte, és sohasem felejttem el, hogy amikor kifelé jöttünk a szerkesztőségéből, Mühlbeck, aki már meg volt terhelve előleggel, azt mondta:

– Hallod, Jenő, te is kisegíthetnél ma, mert nem sikerült semmit sem produkálni.

El is vitt tőlem tíz koronát, mert ő erre értette.

Zöldvendéglő

Molnár Ferenc nyáron nagyon szívesen töltötte az idejét a hűvösvölgyi és a zugligeti zöldvendéglőkben. Délután rendszerint itt lehetett találni, írók és újságírók társaságában. Egy alkalommal leültünk egy hosszú terített asztalhoz, és éppen a vacsorát vártuk, ami frissen készült.

Itt fiacskám, ki kell térni arra, hogy milyenek voltak a régi zöldvendéglők. Nem egy ilyen kis kocsmában az asztalok között szaladgáltak a csirkék meg a tyúkók. A vendég csak rámutatott arra, melyik megtetszett, hogy ezt vágják le nekem. Olyan, hogy eső, nem létezett. Mi közöm nekem az esőhöz. A zöldvendéglő-tulajdonos tartott esernyőket, esőköpenyt, háberlokkokat és, ha jött egy ilyen idő, kis betétért kölcsönadta a törzsvendégeknek. Gyomorgörcs? Az előfordult, hogy valakinek ilyen görcse támadt. Hiszen ott volt mindjárt az orvosság is, azt is tartották a vendéglősök.

Ha hűvös este lett, a vendégek pokrócot kaptak és a fiatal asszonyok vállára kendőt terítettek. Az ember nyugodtan elment a zöldvendéglőbe, úgy gondoskodtak róla, mint otthon.

Szóval, ahogy körülültük az asztalt, vártuk a vacsorát, Molnár Ferenc szórakoztatott bennünket. Kivette egy kenyér belét és nagyon ügyes kis figurákat gyúrt belőle. Csirkét, tyúkot, kutyát, meg efféléket. De mondhatom, remekül tudott szobrászkodni.

Míg mi ott beszélgettünk az asztal fölött, a lábunknál ugrándoztak a csirkék. Molnár Ferenc félcipőben meg nyilas zokniban volt, és egy kakas kinézte magának, folyton csipkedte a lábát. Végül is megunta, felemelte az abroszt és leszolt:

– Te, vigyázz! Mert mindjárt megrendellek.

Műparasztok

A Pesti Hírlaptól kaptam megbízást, hogy csináljak riportot Gárdonyival Egerben. Elmentem hozzá, és nagyon szívesen fogadott. Már az első beszélgetésnél az asztalra tett egy kis borocskát, aztán elmentünk még ide-oda. Végül szép pipatóriumából az egyik pipáját nekem tömte meg, saját szűz dohányával, pedig azt mondják, ezt csak nagyon ritka esetben tette meg.

Nem sokkal később a New York kávéházban láttam viszont. Egy sarokasztalnál ült. Egyik hosszú szárú pipáját magával hozta, és olyan komótosan pipázgatott, mint otthon az íróasztalnál. Megismert és intett, hogy telepedjek melléje. Beszélgettünk. Elmondta, hogy a Bor című színművét próbálják a Nemzeti Színházban. Nagyon rosszkedvű volt, elégedetlen az előkészületekkel. Beszélgetés közben az óráját nézegette, s egyszer csak eltüntette a pipát meg a zacskót, és felállt.

– Akarsz látni műparasztokat? Ha igen, gyere velem próbára.

Később tudtam meg, hogy a színészek, rendezők valósággal félték tőle, mert ha népieskedést látott, rögtön felpattant, és keményen rájuk veszekedett. Nem szeretett Katufrék sógort látni a színpadon.

A névjegyem

1908-ban vettem egy kis házat a Németvölgyi út mellett, a Szendi utcában. Az első saját otthonomban minden barátomat igyekeztem vendégül látni. Egyszer kint járt nálam Gáspár Antal, a híres karikaturista is.

Ez a huncut ember a látogatás után bement a nyomdába és csináltatott nekem névjegyget. Azt írta rá:

Németh Jenő újságíró, saját ház és saját völgy.

Aztán fűnek fának küldözgette a saját nevében. Sokáig tréfáltak a saját völgyemért.

Megint kölcsön

Bródy Sándor a világ legnagyobb bohémja volt. Ott ült mindig a New Yorkban. A mellényzsebe tele volt százasokkal, mert akkor ment neki a *Tanítónő* meg a többi híres darabja.

Körülötte rendszerint sok fiatal író, költő meg újságíró tanyázott, mert nagyon szerette őket. Ha megszorultak, rendszerint Sándor bácsitól kértek kölcsön.

Egyszer egy ilyen fiatal költő... várj csak, ki is volt, fontos a neve, mert az illetőből később igen nagy költő lett ... ja, igen, Szabó Lőrinc. Oda állt elé:

– Sándor bácsi, tessék nekem adni öt koronát kölcsön.

Bródy Sándor, aki minden hasonló kérést nagyon megértően fogadott, most hirtelen rikácsolni kezdett:

– Nem kapsz, mert te a múltkor is megadtad!

Meghívás

Szomaházi István, az 1910-es évek népszerű tárcaírója, akit főleg a női olvasók szerettek, nagyon zsu-gori ember volt. Mivel egy ideig egy szobában volt az íróasztalunk a Pest Hírlapnál, összebarátkoztunk, és meghívott a lakására is. Az invitáció pedig így történt:

– Jenőkém, hosszabb időre gyere el hozzám, legjobb, ha mindjárt uzsonna után jössz, és maradj nálunk egész vacsoráig.

A mandzsetta

Ennek a történetnek nincsen csattanója, sem az elején, sem a közepén, sem a végén. Mégis jól jegyezd meg fiacskám, ha a szakmában vinni akarod valamire.

Egyszer, amikor a Hollóban már lehúzták a redőnyt, valami kis kocsmába cipelt el Ady Endre. Borzasztó kiállhatatlan ember volt, és akit szeretett, ahhoz nagyon kedves tudott lenni. Leültünk az egyik asztalhoz, s mivel ő nem szerette a fölösleges beszédet, hát hallgatagon könyököltünk a pohár mellett. Egyszer csak észrevettem, hogy Ady erősen figyel valamire. A szomszéd asztalnál munkások beszélgettek, azoknak a szavát leste. Valami nagyon érdekeset hallhatott, mer egyszerre csak előkapta a ceruzáját és jegyezni kezdett. Nem ám papírra, füzetbe, vagy noteszbe, a széles fehér mandzsettájára írta fel az emlékeztető szavakat. Amikor kérdően ránéztem, csak ennyit mondott:

– Így csinálják a puskát a diákok is.

A cápa

Bejárt a Japán kávéházba egy Lendvai István nevű költő is. Egész jó költeményeket csinált, de az újságíráshoz kezdetben élheterlen volt. Ez is Lengyel Menyhértet nyaggatta folyton, hogy Menyus bácsi, mit írjak?

Lengyel Menyhért nem fukarkodott szokásos tanácsaival, kínálgatta, hogy főbe lőtte magát egy herceg Monte Carlóban, megjelent a fiúmei cápa, meg hogy leomlott a Vaskapu egy része. Már előre neveltük, melyik zuglapban bukkannak fel az öreg témák. Hanem ez a Lendvai kifogott rajtunk. Az egyik bulvárlapnak a következő hírt adta el:

„Orsováról jelentik: a kaviárrhalások óriási meglepetésére elhaladt előttük egy fiatal cápa. A cápa felfelé jön a Dunán.”

Na lett ebből óriási ribillió, fiacskám A strandolók, hiába volt kánikula, nem mertek a Dunára menni. Az evezősök is abbahagyták kedvelt sportjukat. Rengetegen tanyáztak viszont a Duna-parton, lesték, várták, hogy jön-e a cápa. Olyan felfordulás támadt, hogy ostromolni kezdték a lapot, hogy közöljön valami újabb hírt is a cápáról.

A szerkesztő szólt Lendvainak: nyugtasd meg a népet, mert óriási konstellációt csináltál. Az egész Budapest várja a cápát.

Erre mi történt? Lendvai úgy oldotta meg a dolgot, hogy újabb tudósítást küldött „Orsováról”. Azt írta benne, hogy a cápa már Mohács felé tartott, ám egyszer csak minden különösebb ok nélkül visszafordult és eltűnt az Al-Duna habjaiban.

Pornográfia

Nem tudom, hallottad-e a nevé: volt egy nagyon haladó újságíró, Szász Zoltánnak hívták. (A kritikus Szász Károlynak volt az unokaöccse). Ez egy olyan nagy tudású ember volt, hogy csak úgy bámulták. Ráadásul bátran, szókimondón írt. Egyszer például tizennégy napra lezárták, mert megsértette Horthy Miklós kormányzót.

Egyszer a Pesti Hírlapban cikksorozatot indított ez a Szász Zoltán a pornográfia ellen. Ostorozta a zugirodalmat és a képeket. De nem elégedett meg ennyivel. Volt egy kis túlzás abban, amit csinált.

Gondoltuk, hogy megtréfáljuk, el is csaltuk fiacskám egy modern festő kiállítására. Majd eszembe fog jutni a neve, húzzon csak most egy vonalat. Volt ezen a kiállításon egy gyönyörű aktkép, olyan, hogy az ember mozgásba jött tőle. Ezt majd fejezd ki finomabban.

Hát, ehhez a képhez tereltük mi oda Szász Zoltánt, és vártuk, mit szól majd.

Egy darabig csak nézte-nézte, aztán egyszerre felkiáltott:

– Fújj, de szép!

37. Szabó úr

Szabó Dezső már negyvenéves volt, amikor elkezdett írni. De nem nagyon szimpatikus ember volt a szerkesztők előtt. A modora miatt haragudtak rá, mert erőszakos volt, mérges volt. Mellőzték az írásait, és ő emiatt volt elkeseredve.

Aztán mégis nekifogott *Az elsodort falu* című regényének. Kiadót is talált, és óriási feltűnést keltett vele. Több mint tízezer példányban fogyott el, ami akkor még igen nagy szó volt, fiacskám.

A könyv megjelenése után vagy két hónappal azt mondta nekem a Pest Hírlap irodalmi rovatvezetője:

– Menj el Jenő Szabó Dezsőhöz, kérjél tőle interjút: min dolgozik, mik a tervei.

– Rendben van – mondtam én. Nem vettem észre, hogy a hátam mögött összevetnek a munkatársak. Nem tudtam, hogy Szabó Dezső minden újságíró elzavart, aki cikkügyben felkereste.

Elmentem hozzá, a Rákóczi téri lakására. A házvezetőnője azt mondta, hogy az író úr nincs idehaza, bent van a Mienk kávéházban. Magával vitte az írókönyvét is, és csak akkor tessék zavarni, ha nagyon fontos az ügy.

Lementem a kávéházba, és megkérdeztem a főpincért: hol dolgozik Szabó Dezső?

– Ott a hátsó sarokasztalnál, de ne tessék zavarni, mert hét baj lehet belőle.

Énnekem ez a feladatomban – gondoltam, és bátor lépéssel megközelítettem az asztalt. Amikor odaértem, megálltam és lehajoltam.

Dühösen pillantott fel:

– Mi tetszik?

Erre bemutatkoztam:

– Németh Jenő újságíró vagyok a Pest Hírlaptól.

Rám kiáltott:

– Mit akarsz?

Mondtam:

– Igen tisztelt mester...

Itt megint közbeordított:

– Nem vagyok mester!

– Igen tisztelt író úr...

– Nem vagyok író úr!

– Igen tisztelt Szabó úr!

– Az vagyok. Mit akarsz?

Elmondtam, hogy a Pesti Hírlap főszerkesztője kér interjút. Vagy öt percig nem szólt egy szót sem, csak a ceruzájával ütögette a márványasztalt.

– Van papírod, ceruzád? – kérdezte végre. – Írd, amit mondok!

Szabályszerű nyilatkozatot diktált le, s a végén megint rám förmedt:

– Mutasd, mit csináltál!

Odaadtam neki. Tüzetesen átvizsgálta. Még meg is dicsért, mondván, egész jól tudsz írni, Jenő.

Aztán előállt a nagy aduval:

– Én ezt alá is írom, de kikötöm, hogy ha hozni akarja a lapod, akkor teljesítse a feltételeimet.

– Tessék, továbbítani fogom a kívánságokat.

– Az első: a Pest Hírlap változtatás nélkül a vasárnapi számában, a harmadik oldalon, garamond betűvel szedve hozza ezt a nyilatkozatot. A második: a lap fizet nekem érte száz pengő honoráriumot.

– Rendben van, így fogom előterjeszteni.

Amikor bevitettem a nyilatkozatot és kiderült, hogy sikerült megszerezni, óriási hatást keltett. Nézegettek a jegyzetfüzetemben Szabó Dezső aláírását, hogy valódi-e. Természetesen a feltételeket teljesítettük, a kívánt formában jelent meg a nyilatkozat.

Tudod, fiacskám, én nem vagyok ijedős ember, nem csodálom, hogy a többi újságírók féltek az ilyen kényes feladattól, mert engem is úgy fogadott Szabó úr... Nagyon gorombán tudott nézni, és hatalmasokat kiáltott.

Záróra

Jenő bácsi lassan kifogyott az anekdotákból. Észre kellett vennem, hogy a fröccsös összejövetelek megtartása érdekében alighanem a korabeli újságokból merítget. Az élet másfelé sodort, de a búcsúzásunk is emlékezetes marad.

Jenő bácsi a váratlanul kapott nagyobb honoráriumokból két alkalommal is csináltatott ötven-ötven puplinget, Molnár Ferenc el is nevezte ingománnak, az az ingmániásnak.

Alighanem, egy ilyen, még mindig, jó állapotban lévő ing volt rajta akkor. Kicsit lötyögős volt az öregúr nyaka körül.

Jenő bácsi különben a szokottnál jóval elegánsabb volt és el is mondta miért ünnep számára ez a nap.

– Tudod fiacskám, amikor megnősültem, hamar rájöttem, hogy nem illünk egymáshoz. Csakhogy a feleségem állapotos lett, és úgy éreztem, nem lenne tisztességes, ha magára hagynám. Kislányom született, és abban az időben számított, milyen családi körülmények között nő fel egy leány. A mi lányunk férjhez ment, és ő is nagyon hamar állapotos lett, és akkor az a gazember férje otthagya, kiment Amerikába. A mi lányunk pedig nem sokkal az után, hogy kis unokánkat megszülte, fiatalon meghalt. Ránk maradt a közös felelősség, hogy unokánkat tisztességgel felneveljük. És az én unokám a mai napon megkapta az orvosi diplomát, most már elválhatok.

Hát ilyen ember volt az én bohém újságíró barátom.

RENDSZER UTÁN

Hűségeskü

Az első világháborút követő trianoni döntés nemcsak Magyarország és környező országok határait változtatta meg, hanem érdekes módon, a román történelem múltbeli történéseit is, legalább is másként értelmezték azokat az uralkodó fajjá vált utódok. A tankönyvekben a közepes képességű moldvai, havasalföldi vajdák vitéz és legyőzhetetlen királyokká léptek elő. Akármilyenek voltak, a megszépítő messzeség és a tudatos történelemhamisítás nagyra emelte őket. Ezek a történelemkészítő *tudósok* nem tettek kivételt a román írókkal sem, az általuk írott tankönyvek szerint ezek szintén világhírűek voltak valamennyien.

Az 1919-es hatalomátvétel után a román kormány a magyar illetőségű közalkalmazottakat hűségesküre kötelezte. A vonakodóknak egyszerűen felmondtak, megfosztva ezzel őket nyugdíjjogosultságuktól. A hűségesküre jelentkezőket román nyelvből, irodalomból és történelemből vizsgáztatták. Az egyik ismerős magyar tanítónőt tökéletes román nyelvtudása miatt beosztották az egyik kolozsvári vizsgáztató bizottságba. Többek között egy románul elég jól beszélő, nyugdíjazás előtt álló tisztviselő vizsgáján kellett jelen lennie. Az idős ember nagyon izgult, családja megélhetése függött vizsgája sikerétől. A beosztott tanítónő próbálta nyugtatni, megígérte, hogy süg majd, ha elakad. A bácsi megköszönte a jóindulatot és azt mondta:

– Köszönöm kisasszony, arra kérem, csak annyit segítsen, hogy mondja meg, hogy az illető, akiről beszélnem kell király-e vagy író, a többit bízza rám.

Ideológia

Romániában a kommunista párt második világháború utáni hatalomátvételét követően azonnal megkezdte a népesség *ideológiai nevelését*. Minden vonalon: az óvodától az egyetemi oktatásig kötelező volt a PÁRT és KORMÁNY vezetőinek éltetése. Minden tanterem falán ott lógott a *négy szőrös*: Marx, Engels, Lenin és Sztálin hatalmasra nagyított fényképe. Alatta a román kormány, és kommunista párt éppen aktuális vezetőségének hasonló nagyságú arcképei. Nem tudom, magamtól találtam ki a négy szőrös kifejezést vagy hallottam valamelyik felnőttől, de nagyon találó volt, meg szórakoztató is számunkra, tudniillik az arcképek sorrendjét mi, gyerekek a csökkenő mennyiségű arcszörzet alapján osztályoztuk: minél régebben született, annál szőrösebb volt. Marxnak, a legidősebb kommunistának hatalmas haj- és szakállbozontjától alig látszott a szeme, Engels szakálla már nem folyt egybe a hajzatával, valamivel mérsékeltebb mennyiségű, és rendezettebb volt. Leninnek kis kecskeszakálla, az akkoriban még élő és uralkodó Sztálinnak csak bajusza volt.

Az ideológiai nevelés hatékonyságát, minőségét természetesen ellenőrizték. Napirenden voltak a tanfelügyelői látogatások, az óvodákban, iskolákban a pedagógusok sorsát a gyerekeknek a tanfelügyelők kérdéseire adott válasza döntötte el.

Öcsém óvó nénije, egy tanfelügyelői látogatás után riadtan figyelmeztette szüleinket öcsém induló *politikai karrierjére*. Természetesen ennek az óvodának falán is ott voltak a dicső emberek fényképei, alattuk a kommunista párt, és a román kormány vezetősége, melynek ekkor volt egy nőtagja is, Pauker Anna, a később kegyvesztetté vált képviselő. A tanfelügyelő, Sztálinra mutatva megkérdezte a gyerekektől:

- Gyerekek, tudjátok, ki ez? – Vállalkozó szellemű öcsém azonnal jelentkezett.
- Az Sztálin elvtárs geberális – bonyolódott a generális kifejezésbe.
- És meg tudod mondani, ez ki? – kérdezett tovább a tanfelügyelő, Pauker Annára mutatva.
- Persze – jött a magabiztos felelet –, Sztálin elvtárs felesége.

Mátyás Mátyás

A Kolozsváron élő és működő híres nőgyógyász, és endokrinológus, Mátyás Mátyás a háború után is dolgozhatott. Magánklinikáit államosították: a kolozsváriból lett az állami gyermekkórház, a kolozsiból a szívremulás gyermekek utókezelő klinikája. Mivel nagy tanárihiány volt, azt is megengedték, hogy tanítson az orvosi egyetemen.

Egy alkalommal a Basedow-kórról tartott előadást. A betegség ismertetése után elmagyarázta, milyen körülmények indokolják annak kialakulását:

– A betegség kialakulása az üldözött, bizonytalan sorsú, ideges alkatú emberek között gyakori – majd így folytatta: – Kedves kollegák, hogy példával is illusztráljam, kik között alakult ki a leggyakrabban a Basedow-kór, 1919 előtt a legveszélyeztetettebb csoport a románok voltak, 1919 után a magyarok, 1940 után a zsidók, most meg mindenki.

Egy másik alkalommal, midőn előadásának végeztével eszébe jutott a dékán figyelmeztetése, hogy minden foglalkozás után a hallgatók ideológiai fejlődése érdekében valamilyen pozitív buzdítással kell befejezni az órát, ezt mondta:

– Kedves kollegák, mint tudják, pártunk és kormányunk nagy hangsúlyt fektet az önök ideológiai nevelésére. Kérem, felállva és együtt éltessük a dicsőséges Szovjetuniót: Hip-hip-hurrá!

(A Szovjetuniót, a román kormányt és a pártvezetőket tapssal kísért ütemes él-jen, él-jen kiáltással illetélt éltetni. A hip-hip-hurrá az Amerikai Egyesült Államokban volt szokásos éljenzési forma, a keleti blokk államai lakóinak, ha csak nem akartak *imperialista bérencként* börtönbe kerülni, nem volt tanácsos ezt használni.)

Jelmondatok

A kommunista párt és vezetőinek éltetésére rendezett felvonulásokon, népgyűléseken nem csak a *dolgozó népek*, hanem a háziasszonyoknak, családanyáknak is részt kellett venniük. Utcafelelősök gondoskodtak arról, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg a különböző gyűléseken. Minden városi kerületnek megvolt a maga propagandafelelőse, ezek jelmondatokat tanítottak be, minél hangosabb és lelkesebb kiabálásra buzdították csoportjukat. Érdeklükben volt, hogy csoportjuk kitűnjön, a körzeti pártgyűléseken a lagymatagul kiabáló csoportok vezetőit megrótták, a lelkesekét kitüntették. Erdélyben 1945-től 1955-ig a gyűléseken magyarul is lehetett beszélni, a jelmondatok is magyarul szóltak. Választásra készült az ország, Kolozs megye jelöltjei Pauker Anna, Veress László és Luka György voltak. A felvonuló tömeg egyre vidámabban és lelkesebben, hangosabban skandálta a neveket:

– Pau-ker An-na, Ve-ress, Lu-ka. Pau-ker An-na, Ve-ress, Lu-ka.....

Az egyik pártaktivista rájött, mi okozza a tömeg vidámságát, szólt a csoportjának, hagyják abba a nevek skandálását, és gyorsan változtatott a jelmondat szövegről. A tömeg eleinte kissé bizonytalanul, de aztán egyre bátrabban kiabálta a pikánságából egyáltalán nem vesztett szöveget:

– Pau-ker An-na, Lu-ka, Ve-ress, Pau-ker An-na, Lu-ka, Ve-ress...

Gróza Péter

1945 és 1954 között Romániában Petru Groza, az erdélyi magyarok számára csak egyszerűen Gróza Péter volt az állam elnöke. Az inkább a magyar lakosság körében népszerű elnök gyakran látogatott Kolozsvárra. Nyílt titok volt, hogy nem éppen államérdekből, hanem magánemberként vonzódott Kolozsvárhoz, illetve egy kolozsvári női lakoshoz. Magánlátogatásait próbálták minél titkosabbá tenni, hivatalos látogatása alkalmával viszont neki is megrendezték a nagygyűlést. A város főterére kivezényelték az eléggé vegyes összetételű tömeget, előírás szerint a csoportok egymással versenyezve skandálták a jelmondatokat. Anyósom és szomszédasszonyai is jelen voltak a gyűlésen, ha nem is nagy lelkesedéssel, de kiabálták az előírt jelmondatot:

Gróza Péter egy a néppel, Gróza Péter egy a néppel!

Csak hogy nem mindenki kiabálta ugyanazt. Az anyósom mellett álló asszony valahogy másként mondta. A

Gróza Péter talált, de a többi nem. Anyósom megkérdezte:

– Maga mit kiabál?

– Én azt, amit a többi: Gróza Péter negyven méter, Gróza Péter negyven méter...

– De kedves asszonyom, hát maga nem gondolkozik, hogy amit kiabál, annak semmi értelme? – vont a kérdőre a precíz anyósom a nénit.

– Ki a fene gondolkodik! Mondom, aztán kész.

Államosítás után

A Román Kommunista Párt hatalomra lépése után, 1947-tel kezdődően rendre meghozta az államosítási törvényeket. Államosította a magántulajdonban lévő gyárakat, ipari létesítményeket, majd a kereskedelmi hálózatot is. Annyi engedményt talán adtak a városi kiskereskedőknek, hogy bár üzletüket kisajátították, azért ott maradhattak elárúsítónak, immár fizetett állami alkalmazottként. Nem voltak ilyen szerencsések a falusi, úgynevezett vegyeskereskedések tulajdonosai. Ha véletlenül olyan szorgalmas emberek voltak, hogy netán még kis birtokcskát is műveltek, azonnal rájuk süttették a kulák bélyeget, boltjukat elkobozták, és annak még a tájkára sem mehettek.

Az elkobzott vegyeskereskedések vezetőinek csakis kommunista szempontból megbízható elvtársakat, jó párttagokat neveztek ki, ami a legtöbb esetben azt jelentette, hogy a falu legszegényebb vagy legtehetségtelenebb emberére vagy házaspárjára bízta a feladatot.

A móc vidék egyik közösségében sehogyan sem sikerült vállalkozót találni. Végül nagy nehezen meggyőztek egy kommunista szempontból ugyan megbízható, de a feladattól eléggé szabódó házaspárt.

– Elvtársak, nem értünk mi hozzá, nem merjük vállalni. Mi lesz, ha történik valami?

– Vállalják csak el nyugodtan, ne törődjenek semmivel, a párt majd vigyáz magukra!

Ebben a hatásos, komoly ígéretben bízva a majdnem analfabéta házaspár elvállalta az üzlet vezetését. Elküldték őket egy egyhetes kiképzésre, ahol megtanították őket elsősorban arra, hogy mennyi a kommunista párt tagsági díja, mi befizetésének pontos dátuma. Meg azt, hogyan kell ébernek lenni. Hogyan figyeljenek arra, ki mit beszél, meg természetesen arra is, hogyan reagálják le a boltba betérők az eseményeket, híreket, politizálnak-e. És egyéb ilyen fontos és az üzlet vezetéséhez nélkülözhetetlen tudnivalókat. A kurzuson mintegy mellékesen azt is megmagyarázták, milyenfajta árut hogyan kell tárolni. Csak egyet nem mondtak meg nekik: azt, hogy az igényelt árut a vevő azonnal ki kell, hogy fizesse.

A vásárlók rutinosabbak voltak az elárúsítóknál, eszükbe sem jutott olyasmi, hogy ne fizessenek. Sokáig nem is történt semmi baj, míg egy napon az egyik vevő bosszúsan tapasztalta, hogy többet vásárolt, mint amennyire futotta a nála levő pénzből. Mérgesen taglalta feledékenységének következményeit: haza kell mennie pénzért, meg újra vissza kell jönnie, mikor annyi, de annyi dolga van! No meg a kényszerű, fölösleges gyaloglás sem nagyon tetszett neki.

– Ne gyötörje magát – szólt az egyik elárúsító –, odaadjuk hitelbe, majd behozza a pénzt, ha erre jár.

Egy szemfüles vevő azonnal kipróbálta, neki adnak-e hitelt. Adtak. Neki is és mindenkinek, aki csak akarta. A jó hír hamar elterjedt a faluban, boldog-boldogtalan igyekezett kihasználni a lehetőséget, és vásárolt, ha kellett, ha nem. A házaspár örvendezett, hogy milyen jól megy az üzlet, alig töltötték fel a raktárt, máris mehettek újabb áruért. A nagy baj abból keletkezett, hogy a boltosoknak eszébe sem jutott, hogy felírják, ki mit vásárolt, és mennyivel tartozik.

A legelső ellenőrzésnél a bolt hiánya már csillagászati összegre rúgott. Az ellenőrök faggatózására a két jóhiszemű jámbor lélek azzal védekezett:

– Mi nem vagyunk hibásak! Mi nem tehetünk semmiről! Az elvtársak azt ígérték, a párt majd vigyáz reánk!

KAJÁRI AJTAJAI

A vásárhelyi emeleti műteremajtó döngve csapódott be mögöttem. Hangja még ott rezgett a lakásban, de belülről hallottam, és nem kívülről – ami már nagy eredménynek számított. Kajárihoz ugyanis nem lehetett egyszerűen bejutni, védte őt az ajtónévtábla, amelyen ez állt: „Kohán György és Kajári Gyula”. Kohán ugyan több mint tizenöt éve halott volt már akkor, de neve még mindig kinn függött az ajtón – talán tiszteletből, talán célzatosságból, de mindenféleképp ugyanabból az okból, ami miatt az Invalidusok templomában Napóleon sírján a feliratot mélyre tették, hogy fejét kelljen hajtania annak, aki meg akarja nézni. A különbség csak annyi volt Vásárhelyen, hogy a nevek egy magasságban voltak az arccal – szembe kellett nézni velük. Pontosan kifejezték mindkét művész habitusát, személyiségét: ilyenek voltak.

Előfordult, ismeretségünk harcosabb szakaszában, hogy félórát is várok az ajtó előtt, kérve a szinte biztosan másik oldalon hallgató Kajárit: fontos dolgunk lenne, meg kéne beszélünk. De hajthatatlan volt, mindig, a tárgyalások kapuja nem nyílt meg. Megnyitotta az idő.

Sokat tűnődöm, hogyan lehetne megidézni szellemét manapság, amikor fényvékre vagyunk attól a mintától, amit társadalmilag és művészileg követni akart? Valószínűleg sehogy. Ugyanaz a papírlap, amin most a betűket rovom, minden bizonnyal nem lenne barátságban azzal, amelyet az ő rajzai jelöltek meg indulatának fekete kontúrvonalával. Hogyan is magyaráznám meg a valóvilágos, mcdonaldos, hollywoodi szellemi konyháról ide-lökött kosztos élő kortársnak Kajári Gyula való világát: a gazdája által megvert, megalázott suhanc kínját, aki a trágyadomb melegében akarta volna gyógyítani sebes lábát – s egy életre szóló testi fogyatékos lett belőle?

Ősi irdatlan szegénységét, alapvetően jó rajzkészségét, fortyogó indulatait vitte a főiskolára – ez utóbbtól sosem vált meg valójában. És még valamit, amit ma szintén nem lehet felinstallálni a kortársi agy számítógépére: olyan fokú közösségi érzést, amit csak a közösségből kizárt egyén kohójának fújtatója izzít egyre hevesebben. Tűzet, amely elemésztett művészetet, barátságot, s elemésztette magát az alkotót is.

Ez volt a fekete kréta tüze. A nagy szerelem, a vastagbelű, szénhez hasonló, de annál olajosabb tapintású, drámát írni tudó kréta tüze. A rajzszénben van némi barna is, ami lehetőséget ad a lírai ábrázolásra, hiszen a feketétől a barnáig egész skáláját találja az árnyalatoknak – akár csak az emberi léleknek, amely a külvilágra számtalan módon rezonál. A krétában nincs egy szemernyi sem, csak a napszámban megtört derék temető felé hajló alázata – munka, amit a történelem rak a modell hátára, és munka, amellyel a valóságnak ezt a viszonyrendszerét a grafikusnak papírra kell áttenni. Két dimenzióba a négydimenziós életet – már ha az időt valóban a negyedik dimenzióknak vesszük.

– Mit csinálsz, Gyula? – kérdeztem a csukott ajtó biztonságában. Morgott valamit, fordultában meglökte a nagy asztalt, ahol barna csomagolópapírok hátán vagy húsz rajz feküdt. Rekkenő nyarak fekete tűzében izzottak a gabonaföldek, varjú káromgott az elhagyott temetőkeresztben, vastag farú izmos női akt fordított hátát a szemlélőnek. Mert ezek voltak a témái: drámák fekete-fehérben.

Nem csoda: egész életében ezt látta maga körül: a szülők nélküli gyermekkor után a társak drámáját a főiskolán – politikai és művészi értelemben egyaránt. Mondták, hogy modellrajzórán vad dühvel gyúrta össze a papírlapot, ha nem sikerült kicsiholnia a papírból, amit akart. A drámát, ami akkor még artikulálatlanul tört föl belőle a múltból – amire nem tudta rácsapni az ajtót, amikor kinyitotta a főiskola kapuját. Tarsolyában hozta, hátizsákként cipelte, akár csak kisbéres létének fizikai és szellemi jegyeit, s ha egyiket is megszólta valaki, hajlandó volt ököllel megvédeni. Eltelt egy kis idő, amíg fekete-fehér világnézete leülepedett rajzaiban, s szemérmes göggel meg merte mutatni azokat mesterének, Ék Sándornak.

Ék ugyanolyan fortyogó személyiség volt, mint Kajári. Egymásra találtak, és a mester megtanította arra, amire csak egy főiskola taníthatja meg a művészpálántát: a szakmára. Mert Kajárinak volt mit tanulnia: a Herendi Porcelángyárban elsajátított manuális készségét be kellett ágyazni a grafika sokrétű és magas szintű tudásanyagába. A művészlét ajtaja félig-meddig már nyitva volt, de teljesen csak a diploma megszerzése után tárult ki előtte. Mert művész volt akkor is, amikor még nem vezette biztonsággal a fekete krétát a rajzlapon, csak makogott az

írón a kezében, gyűlt a papír a kosárban. Művész volt, mert annak született, múltba néző, jövőre figyelő vátesz. De meg kellett tanulnia, hogyan lesz a tagolatlan szándékból művészi tett, a fortyogó indulatokból feketén izzó rajz a papírlapon. Hogyan lesz mindebből művészi hitvallás, s a közéleti ember önként vállalt hivatása. Mert nemcsak művész, közéleti ember is volt, s mindkét minőségében fanatikusan követelte a társadalomtól, hogy hozza létre azt, amit a „fényes szellők” generációjának megígért, de ő sosem kapott meg: szerető és nevelő szellemi közösséget, egymásért való kiállást.

Újabb ajtó: Hódmezővásárhely. A Kohán-lakás erkélyéről szigorú tekintettel mérte fel szűkebb életterének kulturális és szociális viszonyait. Tenni akart valamit a kultúráért, amibe belecsöppent. A környék parasztvilágában ismerős tárgyakra lelt – ő volt az első gyűjtő, aki a városi múzeumba terelte a romjaiban is beszédes kerámiákat, használati eszközöket. „Publikum előtt a helyük” – mondta, és így is gondolta. Mégis magára maradt. Előre látta a vásárhelyiség drámáját is a hetvenes-nyolcvanas években. Megérezte, hogy a közösségi tűz kialszik majd a város művészeti életében. Igaza volt: pörölt, veszekedett, barátságokon lépett át, csak hogy megmaradjon egy álom, ami aztán mégis csak elveszett: a Vásárhelyi művésztelepből nem lett Vásárhelyi iskola a magyar festészet palettáján.

– Mit csinálsz Gyula? – kérdeztem újra, és feleltem egy rajzot az asztalról. *Kodály-portré* nézett vissza a papírról. Portré? Sokkal inkább helyzetkép a magyarság pillanatnyi állapotáról. Egyszerű volt, akár a népdal. A vonalak határozottan ragadták meg az arc karakterét, kormosan lendülő ívük keményen választotta el a zenész arcát a fehér alaptól. Kinyilatkoztatás volt, tényközlés, hogy magyar vagyok, akár ez a zenész itt a papíron, aki előtt fejet hajtok.

Modellek? E tekintetben Kajári Sinkával rokon, s mindkettőjünkben az a nagyszerű, hogy művi hozzáállás nélkül, a maguk természetes valójában állították publikum elé a nemzet teherhordó rétegének jellegzetes alakjait. Nem vásárnapi viseletben, cifra nyomorúságban. Munkavégzés közben. Olyan egyszerűen, mintha csak értelmező szótár lapjain magyaráznánk a „népi” és a „népiesch” közötti különbséget. És a történelmi különbségeket is egyformán látták: Kajárinál pontosan lehet tudni, mit jelent a név: Werbőczy, pedig csak a Dózsa maradáka-inak nyomorúsága sajdul fel a papírra vetett öregasszony alakjában – akiért Sinka is hajlandó lett volna új felkelést kiobbantani 1948-as verseiben...

Martin Heidegger mondta azt a davosi vitában Ernst Cassierenek, hogy nem a filozófia szüli az ideológiát, hanem fordítva, az ideológia a filozófiát. Igaza volt, s bár a nagy német gondolkodó nem tartozott a bölcsélettel is kacérkodó Kajári kedvencei közé, mint pl. Nietzsche, de grafikai életműve jó példája a heideggeri aforizmának. Azért, mert alapjában a létezés elsődlegességéből indul ki, és csakis arról beszél, ami valójában van. Az *igazságról*, ha igazságnak nevezzük a valóságnak való megfelelést. Ebből a szempontból Kajári igazsága mindig is magasabb rendű volt a kor politikai valóságánál, mert tisztos és megélt valóságtartalom állt mögötte, nem pedig érdek. Hitel. Ebből a hiteles valóságélményből alakította ki aztán művészi világnézetét, folyamatosan tágítva annak határait, amíg az összetartozó elemek egységes egészzé nem álltak össze. Olyan szellemi tartománnyá, amelyben mindennek és mindenkinek megvan a maga helye. És ebben a folyamatban törvényszerűen el kellett jönnie egy pontnak, ahol az osztályviszonyok politikai mázától megfosztott közösségi élmény létszerűen talál magára a nemzet fogalmában. A megismerő művészi akarat felfedezi önnön létjogosultságát, amikor felteszi magának a kérdést: hogyan fér meg egymással a művészettörténelem málló falára kent *Égető Mihály* paraszthalakja és a legnagyobb magyar, a gróf, Széchenyi portréja? Csakis úgy, hogy a művészi világnézetnek mindketten tagjai, az egyik történelmi nemzethordozóként, a másik pedig gondolathordozóként, s a tagok a hozzájárulás mértékében részesülnek a nemzet javaiból. Micsoda szellemi nagyság Kajári részéről, hogy át tudta lépni a saját árnyékát, korlátait! És valahol itt kell felhívunk a figyelmet szellemi genezisében az önművelés szerepére, amely nemcsak TIT-szintű pótcselekvés volt, hanem valódi éhség a világ megismerésére, ami motiválta művészé érlelődésének minden mozzanatát, ismertette fel vele az igazságot: *történelmi szükségszerűség fúzi össze a nemzetfenntartó és azért dolgozni tudó egyedeket*. Íme az üzenete, művészi valósága bármelyik Kajári-rajznak, ami falra vagy mappába került.

Nem volt ember, aki megjósolta volna, hogy ez a drámai látásmód egyszer zöld ágra vergődhet más művészeti ágak, így a kerámia hordozó felületein. A kerámia az iparművészetnek azon művészeti ága, melynek produktumain a társadalmi indíttatású mondanivaló nemigen vert gyökeret. Eddig. Mert Kajári a vásárhelyi majolika-gyárban megpróbálkozott a lehetetlennel. Bár, tenném hozzá, a népi kerámiák világában a díszítő motívumok

mindig is hordoztak magukban egyfajta társadalmi vonzatot, ha mást nem, a nép egyszerű fiának ízlésvilágát, manuális készségét. Kajári lényegében átvette ezt az áttételes társadalmiságot akkor, amikor saját modelljeit, saját mintáit, illetve a vásárhelyi kerámiákra jellemző szín- és formavilágot saját képi világához igazítva a funkcionális kerámiába saját művészi hevületének termékeit applikálta. A tányérok öblös alján megjelentek az ismerős alakok: öregasszonyok, munkában elhasználódott férfiak, s a vásárhelyiségre oly jellemző drámai elemek: varjak, kútágások. Ezzel azonban megváltozott a kerámia funkciója is: a tányérből nem lehetett már enni (bár a más fedőréteg engedte volna), viszont díszítő kerámiának tökéletesen megfelelt. Ezen funkcióeltolódás lényegében nem volt más, mint annak felismerése, hogy a népművészet történelmi kora lejárt, értékeinek átmentésében a magas művészet azonban még segédkezhet. Íme Kajári nagy felfedezése, a lehetőség, melyet a jelen kor művészetének adni tudott. Új funkciót a kerámiának, új felületet a grafikának.

– Mit csinálsz, Gyula? – kérdeztem immár harmadszor. Felemelte fejét, a szemembe nézett, és azt mondta: – Ez nem az én világom. Inkább a partvonalon kívül maradok: dolgozom, és ha összejön tizenöt-húsz rajz, becsomagolom őket, aztán felrakom a polcra. Majd az utókor eldönti, hogy jók-e vagy rosszak.

A nyolcvanas évek valóban nem volt az ő világa. A társadalmat történelmi önmagával szembeesítő, múltból építkező közösségi művészete saját utat jelölt ki számára, amely egy kommercializálódó, önző, nonfigurativitás felé hajló világ vizuális megnyilvánulásai számára már idegenek voltak. Világnézetének bányája azonban még tele volt feltárandó értékekkel, és a fekete kréta lehetőségei még nem fogytak el. Dolgozott Vásárhelyen, s onnan elköltöztén Sümegen. Életműve kikerülhetetlen teljesítménye lett hazai rajzművészetünknek.

A műteremajtó végleg becsukódott Vásárhelyen és Sümegen egyaránt. De Kajári Gyula szülőházának ajtaja Ősiben nyitva áll mindenki előtt, s figyelmeztet: a barna papírba csomagolt utókor messze van, a feladat viszont ránk hárul, hogy szellemi-művészi nagyságát méltó helyre tegyük. Oda, ahová mindig is tartozott – a nemzeti művészet panteonjába.



TERMŐRE FORDULÓ SZAVAK

(Fűzfa Balázs: Mentés másként)

Mivel a jelek mesterével van dolgunk (mondhatnánk „a jelesember” szól hozzánk), igyekszünk aprólékosan szemügyre venni könyvét. Már a borító felkelti a figyelmet: ment/, a végén billen az ’és’, dől a bárka, de ott a mentőöv... a háttérben egy nagy fehér hajó váza, ifjú Fűzfa Balázs kilencéves kori, Titanic című rajza. (A borítóterv Scheffer Miklós, a Fűzfa-kiadványok régi-hű alkotótársának munkája.) Az irodalom/olvasás/tanítás kapcsán a szerző már többször felhozta a Titanic zenekar-hasonlatot, már számtalanszor elmondta didaktikusan. Még nem elég, mondja csak tovább. De ő nemcsak mondja, teszi is. Talán sikerül a (meg)mentés... Lássuk, hogyan fog hozzá?

A kötetbe gyűjtött írások – az együttgondolkodónak – bőséges támpontokkal szolgálnak, de biztos, ami biztos, a szerző koszorút von köréjük: a fülszövegben az ars poetica, az előszó „helyett” durr, bele, in medias res, s máris a problémakör kellős közepén állunk; nem kertel, az irodalom tantárgy általa észlelt halála felett kongatja meg a harangot. Azért, mert „2011. szeptember 1-jétől Magyarországon az előrehozott *szakiskolai képzésben* nincs irodalom tantárgy [kiemelés tőlem – Sz. T. Gy]. Aztán kifejti. A hátsó borítón még egy példával ereszti útjára az olvasót. Tehát: elől a borítón egy mentőöv (fontos jelkép, biztonságtechnikai szolgáltatók is ezt használják), a kötetben – mint mentőcsónak – a muníció, s végén a „katartikus élmény” – sikerült! Meg van ez tervezve, a kötet is, a szakmai élet is, szép, és működik. Ezt „termések” bizonyítják: négy irodalomtankönyv, hét tanulmánykötet, a rend kedvéért még A 12 legszebb magyar vers sorozat, számtalan rendezvény, konferenciák szervezése, előadások. És tanít. Többszereplős alkot.

Ezen a ponton a recenziens bevallja, régebbi, a szakmából indított, azzal épült baráti kapcsolatot tart a szerzővel, közelről kíséri figyelemmel tevékenységét, munkásságának olykor (vető) részese. Tehát, tankönyvei nagy hatással voltak rám, elsőik között írtam róluk, más írásait is figyeltem, például a *Trieszt felé* című tanulmánykötetét elemzően ajánlottam a köz nevelőinek. Ezek együtt meggyőztek, hogy egy állandó kutatásban lévő tanár-emberről van szó, aki azért kutat, hogy bizonyosságot szerezzen dolgokról, a dolgok értelméről. Miközben saját magának teljesebbé, világosabbá lesz egy-egy irodalmi mű világa, összefogja, összerakja hát, értékelhető közvetítésben felkínálja az iskolának. Művészien értelmez, szépen ír. Amikor az utolsó tankönyve (*irodalom 09.*) megjelent, azt kérdezte: mit csinálok ezután? Mert tankönyvet írni jó. Újabb kötete jelzi, megtalálja a feladatokat, nem menekülnek előle. Munkái egyre érettebbek, termésbe fordultak. A Séd nyomda kiadványa „bírná a gyűrődést”, jól segítve ezzel a megmunkálást. Az anyag öt nagy fejezetből áll, kérdéssel címükben. A kérdések nem költőiek, bár hatásosak, ösztönöznek: tegye fel más is, s bizonyára már az olvasó is elgondolkodott egyik-másik problémán – keressük hát együtt a válaszokat. A válaszok – a „helyettes” előszót is ideszámítva – huszonhárom írásban fogalmazódnak meg. Súlyos kérdések, nem kertelők, súlyos válaszok.

Gazdag az írói-költői paletta, a magyar (és a külföldi) irodalmat értékszállakon követi és köti össze; Arany, az „érett költő és bölcs ember”, számára azt mutatja fel, hogy „a vers olyan (szó)építmény, amelyről nagyon messzire lehet látni térben és időben egyaránt, hogy a vers az a valami, amely azt is el tudja mondani, ami nincs benne leírva. Ezt a poétikai hitet a mi irodalmunkba ő építi be először a megvalósult jelentés-konstrukció (vagyis maga a vers, a textus) grammatikai-poétikai elváráshorizontjába” (14.). Ennek nyomában van folyton Fűzfa, túrame-netben, mint feltáró-elemző, mint a természettudós, az öslénykutató. Új formákkal, új kifejezésmódokkal találkozunk, ezek érzékelése nyomán: az irodalmár irodalomhoz való új viszonya jelenik meg. Az esztétizáló (ön) szemlélet vezeti, mint a Szindbád-film alkotóit. Krúdy? Márai, Huszárík, vagy netán Joyce, Proust, Kafka: kell egy közvetítő eszköznek lenni, ami „a világértés lehetséges és egyetlen igazán revelatív eszköze, mint a Krúdy-mondat, „a megismételhetetlen gyönyörűség” (33.). Fűzfa „emlékezés-metszéspontokat” keres – Ottlíktól Pilinszkyig, Kosztolányi báljától Nagy Gáspár csendjéig. Ebben, még a széptől is gyakran összezavart világban az „egyensúlyteremtő szándékával” közelít (mert hát „ez a sok szépség mind mire való?”). A Nagy Gáspárral

teremtődött kapcsolatából kiderül, miként lehet kifejezni az eltérő beszédmódokat, és finoman állást foglalni az ízlésnek tetszőbb, a preferáltabb mellett. Akkor is, ha ez Parti Nagy Lajos, ám ettől még Nagy Gáspár jó barát marad (49–51.) És miként lehet eltérő beszédmódokat nagyra értékelve, másként értelmezve mégis együtt „főlvállalni”: a Fűzfa-tankönyvekben mindkét költészet hangsúlyos, nyitott közvetítésben tárul a tanuló elé!

Fűzfa nem győzi hangsúlyozni: többféle beszédmód van, s egy beszédmódot is lehet többféleképpen értelmezni. Messze kerülni akarja, hogy az irodalompolitika „lábra kapjon”, és a befogadóélmény helyett központi, akár irodalomtörténeti kánon határozza meg a mű értékét. S azt, hogy mit gondoljon a műről az olvasó, a tanuló. Brr. És jellemző: a példák szintézisét teremti meg, aktiválja az értéket, aktivizálja a tanulót. Elég, ha csak Nagy Gáspár emlékének adózva, az ő költői-emberi szabadságvágyának kibontását gondoljuk át, ami bravúros megoldásban jelenik meg irodalomtankönyvében. Mert kánonháború van – vádlók, vádlottak, vádak, és fordítva. Fűzfa, mint „hidember”, tudja, hogy a szakmai életút során – mentális, közlésbeli, tudományos és egyéb okokból – szükséges is a kánonváltás. Csak óv a politikai ízlésdiktátumoktól. (E téren a szakma is elvégzi a maga vágásait.) A fűzfa-i gondolkodás központi eleme: az irodalomtanítás funkciója, eszközrendszerének változása. Tényként kezeli „az irodalomtudományok kultúratudományokká tágulását” (98.), és régebből biztos benne: az irodalomtanítás a digitalizáció felé vette az útját. Az nem kérdés számára – konkrét eszköz-módszer válaszai vannak –, hogy megváltozott a nemzedékek „időérzékelési ollója”, a jelrendszerek változásával a „dekódolási olló”, a szövegfogalom változásával a „helyesírási olló”; mindez érint generációkat, nyelveket, alkotókat, műveket, ítézeteket (84–90.) Ezen területek, tényezők összehozó gondozása – ha nem is összebékítése –, illesztése a jelen feladata. Fűzfa biztat s reménykedik: „talán lesz hozzá elég bátorságunk, hogy ne csak nézzük, hanem lássuk, sőt el is 'olvassuk' az új szabásmintákat”.

Tényleg, lehet irodalom/tanítás nélkül élni? Fűzfa, nem kétségbeesetten, de reális lehetőségeket sorolva járja körül a kérdést. Fontos a szingapúri helyzet, „nincsen irodalomtanítás (pontosabban nem kötelező) – és mégis egészen jól eléledgelnek az emberek” (55.). Erre még visszatérünk, ám az is biztos, amit Fűzfa leszögez: „... az irodalom egyszerűen a mindennapi élet nélkülözhetetlen része. S hogy a közgazdaságtan, a kémia, a biológia tudománya, de még a matematika is az értelmes olvasással kezdődik!” (56.).

Mindeme nagy szépivatarban ott a bensőséges családi vonal, mely finom érzékenységgel húzódik meg a háromgenerációs szálon: Balázska, a jövő olvasójának fotójával, az édesapa, a szerző első magyartanára, fiúi ajánlással az újabb nagydolgozat. A szakmai szövet jele a példaképeknek szóló tisztelgő emlékezés egy-egy témakör bejárása kapcsán, amire jól jellemző az Aranytól Babbitson át Sipos Lajosig feszülő ív. (A recenzens előtt felbukkan egy, talán túlzó szerénységből nem idézett név: Bori, a feleség, az alkotótárs, talán „ez a könyv nélküle sem születhetett volna meg”).

Nem mehetünk el szó nélkül a kötetkompozíció műfajilag külön álló darabja mellett: *Levél Döblingből Liszt Ferenc Őfőméltóságának – 1858. november 13-án* (151.). Gyöngyszem. Egy nagy ember tisztelgése egy másik nagyság előtt. A stílus, a szöveg műretek. Széchenyi felfogásához méltó, „ő nem a születési arisztokráciát (utóbb már a dinasztikusságot sem) becsülte, hanem az erkölcsi nemességet, szellemi kiválóságot”, ezt már Bárány László bizonygatja az „ügyben” felvetett kérdésemre. (És elgondolkodtató magyarázattal is szolgált, magánhasználatra.) Ugyanis bennem ott bujkál a kérdés: valódi-e a levél? Egy jegyzet szól a levél felfedezéséről: 2011. december 11-én egy osztrák kisvárosi karácsonyi vásárán szerezte meg F. B. egy eddig ismeretlen gyűjtőtől egy cukorspárgával átkötött paksamétából, néhány euróért (!). Aztán a szöveg, játékos körülmények között elhangzott Szombat-helyen, a Nyugat-magyarországi Egyetem ének-zene tanszéke által rendezett Liszt-ünnepségen. Szóval, Széchenyi írta-e a levelet vagy egy bravúros palimpszesztet ízelgetünk? (Amely mint tudjuk a „*posztmodern* irodalom sajátosságaként tekintett intertextualista látásmód”). Fűzfa kedveli ezt. Ennyi huncutság belefér. A levél lehet valódi is. Még akkor is, ha az átírásban találunk néhány utaló jelet, vagy a számítógép ördöge játszik velünk. Csak az a cukorspárga nem megy ki a fejemből... De ennek, kéretik, járjon utána az olvasó. Forduljon a kisbárányhoz, aki „*Tatjana*” tollával levelet írt a farkashoz (148.).

Izgalmas szellemi élményt nyújt a könyv, egy gondolkodó értelmiségi természetrajzával. A szavak visszakapják jelentésüket, ismeretelméletileg egészségesek, csillognak, természetbe borulnak a jelek, a gondolati összefonódás mezőt alkot: „Fűzfa-liget”, (Kun)sziget, (Ság) hegyet, Drégely vára körül zöldellő hegysort, sziklás csúcst, még a Trieszti-öböl is idelátszik. A szerző természeti-társadalmi kalandra hív jó szóval, utazásra, segít

kalauzólást ígér. Fűzfa kocsija nem az üres éjszakába vezet, nem törött el még minden, a túlsó parton ünnepek ígérkeznek. Rajta, vigyük át a 12 magyar költő legszebb ajándékát. Ránk bízott. Nem az álmok világában járunk (mint Ottlik álmok világába menekülő főhőse). Nála nem menekülési mód a Trieszti-öbölről való álmódosítás, de kísért (lásd a *Trieszt felé* kötetet). Csak hunyd le szemed, s látod Medve hegyeken-völgyeken át ügető lovasát, aki életparancsot hoz. Csak bízd magad Fűzfára, a társas lovasra. (Vagy éppen hajósra.) A digitális galaxison eligazodik a jelek útján, megtalálja a nyomtatott szó és a kép értelmét és viszonyukat, a digitális dimenziókban összeköt, a baudelaire-i filozófiát a mára érvényesíti. (Ugyanaz másként.)

Testközelbe hozza az irodalmat, irodalmi misszionárius (mint Fellegi Ádám zongoraművész), lásd a nagy versmondások, több száz fővel, a verses kirándulások, lírazarándoklatok. A versegyüttmondás külsősége belsővé vált izgalom, kinyit, megérinti a lelket, élményhez juttat. Czakó Gábor egy cikkében (Magyar Hírlap, 2012. június 2.) ezt írja: „Az európai művészet, s így az irodalom is, a múlt század elején véget ért, elkészültek az utolsó művek.” A bűnök: művészek behódolása a politikának és/vagy az üzletnek, s ami segíthet: imádkozni, leborulni eszmének, imának, haldoklásból feltámadás. A szöveg felmondása nem leborulás, *emberi személy és szabadság* forog kockán. Fűzfa bízik a művészetben, keresi az esztétikumot. Tankönyveiben olyan műveket kínál, amelyekben erre bukkan: a világ szellemi és természeti egysége, az igazság, a szépség, a jóság, a szeretet, a szabadság – értékörző és értékmentő kínálat, szelíd eltökéltséggel. Olyasmi, amit Németh László híres metaforájához („Marathónnál is a reménytelenség győzött”) Szabó Zoltán hozzászólása: „magunkban az akarat is, a csoda lehetősége, a menekülés arasznyi útja is”. (Lásd Szabó Zoltán megidézése kapcsán Péterfi Gábor: Sereg lázálom, Magyar Nemzet, 2012. június 2.)

Fűzfa esztéta, műkritikus, irodalomtörténész, tanár, művelődésszervező, „kultúraturizmológus” – lehetne egyik is, másik is. Ő többszereplős, mindegyiket műveli. Ilyen alkat. Mindezt széles és mély irodalomelméleti háttérbázison. Eligazodik az irodalomtudomány újabb felfogásai között, nincs joga negligálni a tudományos elméleteket. Nem teheti, ez egyszerűen szakmai-erkölcsi kérdés. Felhasználja például a hermeneutikát, az értelmezés művészetét, összevet művet és elméletet, mélyre ás, ha úgy tetszik dekonstruál, hogy minél jobban megértse azt, ami tetszik neki, vagy megértse azt, valami miért nem tetszik neki. Mielőtt elutasítaná. Előítéletmentességre törekszik, nagy az esélye, e módszerrel inkább sikerül neki. Aztán persze értékkel, osztályoz, válogat és rendez. Új tudáshoz jut. Mint tanárnak ez kötelessége. Hogy feldolgozott, értelmezett (megértett), rendezett tudást adjon át: diáknak, tanárnak, érdeklődőknek. Az elméleti tudással (ha éppen „dekonstruál”), feldarabolja a szöveget, nem orozza el a művet az olvasó elől, a művet meghagyja az olvasónak, és készíti, hogy mind alaposabban járja körül, mélyedjen el benne, hátha olyat is észrevesz, amit eddig nem, s nem is sejtett: a mű, a szerző és a saját tartalékait. Játékosan tágítja a dimenziókat: „A gömbig és tovább” (137–143.), egyetértve, mintegy „tettesítve” Hankiss Elemér „emberi kalandra” hívását. (Ennek civilizációelméleti vázlatát leíró könyv: Az emberi kaland, Helikon Kiadó, 1998.) Hankiss szerint: „az emberi bátorságról szól; emberekről, akik egy félelmetes, üres vagy legalábbis közömbös univerzumon belül megteremtették a maguk világát. Az értelem, a biztonság és a szabadság világát”.

Ezen a bölcséleti szálon szükségszerűen eljutunk a szellemi kalandhoz, egy 20. századi „polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandjához”, aki *A lét és Semmi* filozófiai szintézisében (1966), s már korábban *Az undor* című regényében (1938) azt vizsgálja, „milyen viszony van a létezés és az egyén között?” (Lásd Nagy Géza, *Az egyedi egyetemes* [Jean-Paul Sartre], Akadémiai Kiadó, 1980, 11.) Amikor Sartre azt keresi, hogyan lehet „értelmet adni a létnek”, megjelenik a *cselekvés* és az *elkötelezettség* problémájának polgári megfogalmazása, a kaland és a militáns ellentétével. A kaland legáltalánosabb filozófiai meghatározása: „Az ember arra hivatott, hogy a minőség jegyében szintézissé emelje a világot és önmagát, s kiragadja mindkettőt a kontingencia, az esetleges hatalmából.” Ezt nevezik az istenek vallásának. (Az ateista Sartre szerint: „az egyén számára csak a tragikus küzdelem, kálvária, pokoljárás marad”. Lásd Nagy G., i. m., 22.) Tehet-e mást a magyar, ha tanár? Fűzfa több modellt kínál fel választásra, például Vörösmarty *A vén cigányával* az Ünnepet „... Akkor húzd meg újra lelkesedve / Isteneknek teljék benne kedve.” Fűzfa „eszméltet”, hogy eszmélhess. Ehhez „csúcstechnológiát” alkalmaz. Módszere a társadalom más területein, az autógyártásban, az informatikában, a mezőgazdaságban, az orvoslásban sőt többi, kiválóan működik, e szektorok fejlesztéstechnológia nélkül nem léphetnének előbbre. Ott bevett gyakorlat. És az irodalomtanításban?

Igen, itt komplex, interdiszciplináris vagy transzdiszciplináris szemlétről és gyakorlatról van szó. Ez utóbbi új fogalom az oktatásban. (Az első sem nagyon honosodott meg, tegyük hozzá.) Ez egyrészt jelenti a tantárgyak közötti átjárhatóságot (inkább interdiszciplináris nézőpont), a tantárgyi keretek eltörlését jelenti egy-egy műveltségi területen belül. Például azt, hogy az irodalom címszó alatt mozgásba kell hozni az irodalmat, a digitalizálás előnyeivel is, több művészeti ágat bevonva, a tanuló aktív feladatvégzésével alakítani a nyelvhasználatot. És ennek keretében lehet rávilágítani a számításba vett területek közötti összefüggésekre. Menet közben rálelünk olyan összefüggésekre is, amelyekre eddig, mondjuk az oktatástervezők nem is gondoltak: irodalom és filozófia, irodalom és ipar, irodalom és üzlet, közgazdaságtan... „Transzdiszciplináris kutatásokról beszélünk, mikor a szakértők a maguk területén a maguk módszereivel s az évszázadok során kialakult kulturális tapasztalat összekapcsolásával a humán tudományban nem valami idegent, hanem saját tudományuk gyökereit látják.” (A világnézetek különbözősége és integrációja: az értékorientáció dinamikája a modern kultúrában. Ljubava Moreva, az Oroszországi Kulturológiai Intézet szentpétervári tagozatának igazgatójának interjújából, VI. nemzetközi filozófiai-kulturológiai kongresszus <http://www.c3.hu/~prophil/profi044/moreva.html>). Tehát nem a tantárgyak közötti kapcsolat a kérdés, a tudományterületek közötti kapcsolatról van szó. Akciózó technológiában.

A recenzens, mint tanár is, megszólítva érzi magát: hát ő meg hogy gondolja: kell-e nekünk irodalom? Igen. A jelenlegi, irodalomtörténetbe merevített, a reprodukivitást szorgalmazó-gyakorló tantárgyként nem. Olyan, amelyik a digitális létmódba helyezett, a jel/irodalmat szélesen értelmezve, a tanulót ebben benne lévőnek tétélezi, mozgásba hozza, az öt körülvevő jelrendszerekkel, eszközökkel felfedezésre, s ezek által alkotásra készíti – igen. Szóval: újítsuk meg az iskolát, hogy megújíthassuk a társadalmat. És fordítva, mert így együtt lüktető mozgásban a „fenntartható fejlődés”. És itt térünk vissza a Szingapúr-effektusra. Tehát működik a társadalom, szépen és jól – hasznosan, erkölcsösen. Az iskola közvetíti az ezekhez szükséges értékeket, ha nem az irodalommal, akkor más formában, más tantárgyakkal. (Nem tudom, a szingapúri diák ismeri-e Dantét?) És ez követelményként van jelen az iskolában, a társadalomban, így él az egyénben. Ami azt jelenti, hogy az Európában őshonos irodalom mellőzése nélkül, cselekvően, teremtően létre tudják hozni azt az emberi-társadalmi állapotot, amire az európai irodalomtanítás nem képes, csak óhajtja. Ez a vágy(ó)hajtó leíró irodalom, a szövegfilozófiára alapozódva, azt működtetve. (Gyanítom, Szingapúrban etikát sem tanítanak külön, csak „teszik”. Ez a társadalom összehozóan tudja működtetni az alrendszereket, ez a társadalom modern.) Az európai – így a magyar – irodalom lételeme a szövegfilozófia, arra képződményeket hoz létre (intézményeket, központokat, hierarchizált, anyagilag támogatott egységekkel, posztokkal, címekkel). Íme, a saját, jól felfogott érdekében intézményesült szövegfilozófia, ahol az „ilyen” irodalom kéz a kézben jár más „ágazatokkal” (ilyenkor tudományterületeket szokás írni, mint a politológia, etika, esztétika). Magyarazzák a társadalmat, tehát vannak. Hogy a társadalom hogy van? „Beteg”, szól a kinyilatkoztatás diagnózisként, minden vizsgálat nélkül. (Tulajdonképpen ez jó nekik, ebből a „betegségből” egészségesen [meg]élnek.) Az európai – valóban gazdag – kultúra, a mában, egyelőre, nem tud segíteni Európán. Tehát: az irodalomról „szóló” irodalmat ne! Inkább „zenét minékünk”! (Legalább elringat). És figyelő szemünket vessük Szingapúrra! Mi más történelmi-kulturális hagyományokkal rendelkezünk, itt nem az „egy az egyben” való átvételről van szó, de bizonyos tartalmi és mozgáselemek integrálásán el kéne gondolkodni. Ezt hajtogatja Fűzfa Balázs: ne várjuk meg, amíg végkép nem lesz menthető a helyzet. Fűzfa tulajdonképpen nem is az irodalmat s tantárgyat siratja el, a fiatalokat szem előtt tartva: a világ értékeinek élményszerű átélését szorgalmazza. Amihez, lehet, már nem irodalom/tanításra van szükség, illetve lehet, nem is annak fogják hívni, de ilyen valamire szükség van.

Mert eljött az idő, hogy megint föltegyük a kérdést: mi az irodalom? Az irodalom (a bölcsészettudományok) és a természettudományok összefüggéseiben kell gondolkodnunk, olyanra tekintettel, mint a környezettudatosság, a geográfia, a fényképezés, a kémia, a műszaki témák, a matematika...) Miről szólhat az irodalom? Fűzfa szerint mindenről, ami emberi, ami az embert körülveszi. Tehát a világegyetem. Akkor azt a kérdést is fel kell tenni: hogyan tanítsuk az irodalmat? Egyáltalán: hogyan tanítsunk? Hogy ne csak reprodukív ismeretekhez juttassuk a tanulót. Úgy, Sartre nyomán is, hogy igyekszünk érzékeltetni az ember természeti-társadalmi életkerekének adott voltát, és cselekvően megmutatjuk – a szabadságban, az esztétikumban és a művészi alkotásokban megragadható – jellegzetes pillanatokot, helyzeteket, amelyek konfrontálódáshoz s választáshoz segítik az egyént. Fűzfa, kutatásaival és átéltető produktumaival, elegendő argumentummal és példával szolgál erre. A mentésre

menekülési útvonalakat vázol föl, nem íróasztal sugallta spekulatív víziókkal, hanem gyakorlatközele tervezetekkel és személyesen is végigvitt terepgyakorlatokkal. Munkásságát „áthatja az egyetemes és a magyar kultúra ismerete, tisztelete, szeretete”, amit Kósa András matematikaprofesszor is szorgalmaz Meglopott iskolák című könyvében (29). Füzfa Balázs ilyet kínál, így ment ő.

(Füzfa Balázs: *Mentés másként.*
Tanulmányok, esszék irodalomról, olvasásról, tanításról,
Pont Kiadó, Bp., 2012)



KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Gyermekgyászdalok francia módra

Az 1942-ben született Vivianne Villamont-nak, a Cartaphilus Kiadó egyik, biztos érzékkel immár világirodalmi háziszzerzővé avatott íróőjének, akit Magyarországon a könyv és film formájában is híressé lett *Kisdarázs* szerzőjeként ismerhettünk meg, van egy nagyon-nagyon szomorú specialitása. 1979-es regényében épp úgy, mint *Az ördög parfümjében* és a nemrég ugyancsak Cartaphilus-könyvként napvilágot látott *Egy feddhetetlen nőben* egyaránt központi téma a gyermekekkel szemben elkövetett abusus, visszaélés, magyarul: a gyerekkinzás. De talán egyikben sem olyan végletes és végzetes mértékben, mint az időrendben középső – franciául 1995-ben megjelent – *Egy feddhetetlen nőben*. Mert míg *Kisdarásznak* és Muguet-nek (azaz: Gyöngyvirágnak) „csak” közöny, érzéketlenség, ütlegek, apróbb-nagyobb kínzások sorozata és elhagyás az anyai jussa, addig Lucille, Párizs rút kiskacsája szó szerint saját anyja áldozatává válik; az ő ütlegeibe hal bele, amelyeket természetesen meg nem érdemelten kapott. Hogy mégis, mindeme tömény borzalmak közepette is nagyon sok olvasóra, sőt, rajongó olvasóra számíthat nálunk is a könyv, az a tragikus anya-gyermek kettőst ellensúlyozó többi szereplőnek köszönhető. Természetesen nem az ügyefogyott, gyáva, alapjában véve jólelkű, de felesége látszat-„úrinosága” által félrevezetett apának, Lepelletier úrnak, hanem e francia körpanoráma többi szereplőjének köszönhetően. Elsősorban talán a megkínzott gyermeket anyaszívvel szerető Claire-nek (aki vétlen bűnősként maga okozta saját, fogyatékos gyermeke halálát!) és a „több emelet” párizsi boldogság és bánat további, maupassant-i alapossággal megrajzolt figurájának. E társaság – egy belvárosi bérház – lelke a gall polgári lét ikonografikus alakja, a házmesternő. Aki ebben az esetben egy Madame Loriole névre hallgató, fogyókúra-kísérletek és torkoskodás, özvegyi magány, reménytelen és reményteli szerelmek közt sodródó, késő negyvenes, gömbölyded asszonyság. Posztjához, kandikálófülkéjéhez illően kíváncsi és kotnyeles, de nem rosszindulatú. Érdekes epizódszereplő a szép, de már hervadó Berthe és „bérfiúja”, a jellemtelen Charles-Henry is, de senki nem marad meg bennünk olyan elevenen, mint Lucille és az őt legalább léleklében örökbefogadó Claire kapcsolata. Ez a két magányos lény, a középkorú nő és a tizenéves kislány úgy kapaszkodik össze a szemünk láttára, hogy már nem is tudjuk eldönteni, melyikük szorul rá jobban a másik szeretetére. Az ő kapcsolatukat követve legfeljebb pillanatnyi időnk marad arra, hogy odafigyeljünk Lucille csodaszép, de egyértelműen szörnyeteg, csak egy szem fiát dédelgető anyjára, Joëlle-re és házibéli, ugyancsak bamba gavallérjára, Jean-Francois-ra. A majdnem vénkisasszony Claire csodálatos átváltozását, amely Lucille-nek, az anyja által megvetett szegény kis teremtésnek köszönhető, az alábbi, konfesszionális erejű sorok is jelzik: „Ez a kislány a szívem horizontján felbukkant napfény: felolvasttja a jeget, mely hosszú évek óta fogva tartja. Ő az én fényem és frissessége egész lényemet átjárja. Napról napra fedezem fel a nevetését, a meglepetését, a huncutságát. Vele újra tanulok élni. Ha ő örül, én is örülök, épp csak nem hajlok le bekötni a cipőmet, ha az övé kioldódott. Úgy vonok vállat, ahogy ő. Tetszett neki, amikor felhívtam rá a figyelmét. Rászoktam a kólára és az iskolai életről szóló Prévert-dalokat énekelek.”

Ilyen nagymértékű egymásrautaltság után Claire Dormentin Lucille gyermeki mártírhalála után csak egyetlen utat választhat: az öngyilkosságot.

Az *Egy feddhetetlen nő* nem igazán napsugaras, nem tavaszi-nyári, nem könnyű és nem strandmelléki olvasmány, hanem valóban tragikus „gyermekgyászdal” – prózában. De olyan dal, amely sokáig visszhangzik bennünk, amelynek nyomán még érzékenyebbé válunk a gyermeki szenvedésre. Gyerekkoromból emlékszem egy megrendítő rádiórekviemre: *Sárka lámpása* volt a címe; az e műsorban felidézett gyermeki szenvedéstörténet francia párjával találkoztam most, ötven év múltán. *Balla Katalin* szép, érzékeny fordítása minden sorában az eredeti szöveg élményét adja.

(Viviane Villamont *Egy feddhetetlen nő*,
Cartaphilus, 2011, ford. Balla Katalin)

Boszorkányüldözés – francia katolikus módra

Aki könnyű kis elalvás előtti olvasmányra vágyik, mindenképpen kerülje el Aldous Huxley esszéregényét, a Loudun ördögeit. Egyrészt a könyv 1971-es, Ken Russell-féle világhírű filmváltozatából 1989! (azaz: a nagyon kései magyarországi bemutató) óta már ismert, a szadizmus határát súroló kínvallatási jelenetek miatt, másrészt pedig azért, mert a szerző bizony akadémikus-enciklopédikus műveltséget, de legalábbis bölcsészi végzettséget tételez fel olvasóiról. Az 1952-ben, tehát már javában Huxley amerikai éveiben íródott művel kapcsolatban nem szokták McCarthy híres-hírhedt politikai boszorkányüldözéseit emlegetni, amely többek között Miller drámájának, a rokon témájú, ugyancsak a XVII. században, de a protestáns Új-Angliában játszódó *Salemi boszorkányoknak* is ihletője volt. Pedig az angol író sem hagyhatták hidegen az ötvenes évek Amerikájának felkavaró történései, az értelmiségiek színét-javát érintő kihallgatások és elbocsátások. Azonban, ihletbéli rokonság ide vagy oda, Arthur Miller világsikerű műve kisdedek szájába való tejes táplálék a Loudoun ördögeihez képest.

Nem véletlen, hogy e sebző és sebzett, helyenként szinte zavaróan gazdag rétegezésű, John Donne-tól D. H. Lawrence-ig számtalan szerzőt idéző szöveget, John Whiting színpadi változata nyomán, éppen a huszadik századi „érdes zene” atyja, Krzysztof Penderecki, az emberi szenvedéseket hangokba emelő nagy komponista írta át operává, 1968–1969-ben. Ami az 1634-es, részletesen dokumentált louduni boszorkánypert illeti, amelyhez képest az 1692-es salemi hisztéria elég késeinek számít, nem Huxley volt az első író, aki témájául választotta. A svéd Eyvind Johnson már 1949-ben már megírta *Rózsák és lángok* című regényét, Urbain Grandier, Jeanne perjelno és társaik sorsáról. Igaz, Grandier, akit filmen a robusztus Oliver Reed alakított, nagyszerűen, nem volt szentéletű pap, a szüzességi fogadalmat minden útjába kerülő nővel, csinoska gyónogató özvegygel megszegte. Megkínzása és máglyahalála azonban nem valódi bűneinek, hanem egy koncepció pernek köszönhető, közelebbről a nagyhatalmú Richelieu bíboros gyűlöletének, akinek indulatait nem csak Grandier erős, öntörvényű egyénisége ingerelte, az ő egyeduralomra törő főpapi kedélyét az egyre gyakrabban fellépő francia protestánsok, a hugenották is ingerelték.

Nekünk, magyar olvasóknak minden bizonnyal a könyv alábbi sorai vésődnek elsőként elménkbe és szívünkbe, mert aligha tudjuk feledni: Huxley műve abban az évben jelent meg, amikor nálunk Recsken és az ország sok börtönében koholt vádak alapján elítéltek ezrei haltak meg és szenvedtek: „A kommunista diktatúrákban azok, akik a Népbíróság elé kerülnek, kivétel nélkül bevallják a bűnöket, melyekkel vádolják őket – még akkor is, ha a bűnök mind képzeletbeliek. A múltban a beismerő vallomás nem volt ilyen egyértelmű dolog. Grandier (akit vádlói „varázsló”-nak neveznek!) még a kínzások közben, sőt még a máglyán is ártatlannak vallotta magát. És Grandier esete semmiképpen nem volt egyedi. Sokan, nemcsak férfiak, de nők is, ugyanilyen rendíthetetlen kitartással éltek át dolgokat. Elődeink feltalálták a kámpadot, a vasszüzet, meg a spanyolcsizmát, és áldozataikat a víz alá nyomva kínozták; de az akarat megtörésének és az emberi személy emberalatti lényre redukálásának magasabb művészetében még sok tanulnivaló maradt.” Huxley, ahogyan ezt számos kritikusa meg is állapítja, nem volt éppen emberbarát, gyöngédszavú szerző. Ezek a szikár mondatok azonban mélyesleges megértésről és részvétről tanúskodnak, minden idők meghurcoltjai, megkínzottjai, halálba űzött áldozatai iránt. Igazságtalanok vagyunk ugyan, hogy csak néhány szót szánunk a két további főszereplőre, Surin atyára, aki azt a feladatot kapja, hogy a Behemót névre hallgató ördögöt kiűzze a szép arcú, de torz testű orsolyita perjelnőből, Jeanne-ból, akit apáca létére állandó testi vágyak gyötörnek – de hagyjunk teret az olvasói kíváncsiságnak és figyelemnek.

A Loudoun ördögeit nem lehet csak egyszer elolvasni, nem tartozik az egy szuszra végigolvasható, letehetetlennek titulált bestsellerek közé. De olyan könyv, amely figyelmes forgatóját egy életen át fogva tartja, visszavisszahívja. Hogy ez a magyar változat esetében is lehetséges, az *Czigányik Zsolt* mesterien tökéletes fordításának is köszönhető.

(Aldous Huxley: *Loudun ördögei*,
Cartaphilus, 2011, ford. Czigányik Zsolt, 454 oldal)

AZ ÍRÁSTUDÓ NŐK ÁLLHATATOSSÁGA

(avagy keszthelyiek hódolata
Szendrey Júlia poetrina előtt)

A *Georgikon Kiskönyvtár* sorozatának 25. köteteként látott napvilágot 2012-ben a *Szendrey Júlia emlékkönyv*. A szép keszthelyi kiadvány nem csupán Petőfi Sándor özvegyének állít XXI. századi emléket, de a rá emlékezők tanúsága szerint önjelölt, tehetséges és vonzó alakjának finom rajzából is egy halhatatlan kedves lény áll előttünk, akit emberi s írói értékeiért sem szabad felednünk. Nem is bánom, hogy elfogultságomnak a bevezető sorokban hangot adok, s nem mérlegelek, mint annyian, ha klasszikusaink múzsáiról van szó, akiket vagy bearanyozunk, vagy pedig bekormozunk. Az utókornak ezt a fajta, nemegyszer elcsúszott ítéletét bizonyítják azok a Csinszka-portrék is, amikkel óhatatlanul nagyban befolyásoltak a monográfusok minket. Ilyen értelemben komoly felelősség nehezedik mindenkire, aki illúziót rombolna, eszményítene, vagy éppen pontos szeretne lenni, hogy képes-e a múltból nagyjaink igazi alakját ébreszteni? Hogy – Ady Endre szavaival élve – ne foghassa el a föltámadás szomorúsága mindazokat, akiknek szellemét megidézzük. Keszthelyen nem kevesebbre vállalkozott a szerkesztő páros: Tóth Éva és Lukács Gábor, valamint velük együtt a Szendrey Júliára emlékező Cséby Géza, Keszey Beáta, Kocsondi József, Petánovics Katalin, Ratzky Rita, Vári Andorné, Veres Ildikó és Wernitzer Julianna.

Az előszóban Dublecz Károly dékán a dolgok eleve nébe vág, amikor a következő mondatába fog: „*Petőfiről sokat tudunk, tanítják az iskolában, de Júliáról talán méltatlanul keveset, és azt se teljesen hitelesen.*” Pedig akik Keszthely és Tapolca utcáit rójuk, tudjuk, hogy kiknek a lábnyomában járunk. A kisdíák, majd a testben-szellemben egyre izmosodó Batsányi János erre ballagott, s indult európai hírnév felé, ám az ő feleségének költészetéről és férje mellett betöltött szerepéről is csak később jutott eszünkbe – mint valami utólagos jóvátétel –, hogy méltón megemlékezzünk. Már-már az osztrák költőnőt is a becsülés hangján emlegetjük, mennyivel inkább szükség volt e keszthelyi kiadványra, hogy Szendrey Júlia alakja is hús-vér valójában jelenjen meg előttünk. A sztereotípiák közül legtöbbet tán az a szűk látókörű ítélet ártott emlékének, amely

vulgárisan Petőfi műremekének, a Szeptember végének önbeteljesítő jóslatát olvasta a fejére. A legkönynyebb ellenállás irányából ugyanis ez a klisé rajzolódt ki róla: eldobta az özvegyi fátyolt. A szerkesztők éppen e sorokkal arra szerették volna inteni az olvasókat, hogy Petőfi feltétel nélküli szeretete azokban a múlhatatlan gyönyörűségű anapsztusokban „*még akkor is, ott is, örökre*” szólt, s szól ma is – Júliának.

Szendrey Júlia 1828. december 28-án született a keszthelyi Újmajorban. Szülőházára a Petőfi-centenárium alkalmából került emléktábla. Keszthelyen ha nem iskolába járt, akkor okvetlen házitanítója volt Júliának. Karcsú, komoly szemű, magas homlokú lánykaként tűnt ki a társai közül. Mezőberényben a gimnázium melletti Nőnevelőbe írták, s az ottani evangélikus lelkésznél kapott szobát. E településen találkozott Petőfivel, akit 1846. szeptember 8-án látott meg először. A Nagykárolyhoz közeli Erdődre való költözésükkor a családdal tartott, édesapját, Ignác tisztartó urat a Festeticsek után a Károlyi grófok alkalmazták. (Lukács Gábor és Kocsondi József adatokban gazdag tanulmányban dolgozta fel az „*egyszerű, de művelt lelkű ember*” kilencvenöt esztendő pályafutását.) Mezőberényben Juliska (ahogy Sándor szólította) már szépen zongorázik és francia olvasmányok fölött nyílik ki a világ a számára. Egyik kedves szerzője George Sand. Júlia egész esztendőn át levelezik szerelmével. A szabadságharc idején már mindenben támogatja a párját, a társát, az urát.

Baumberg Gabriella írta azt egykor a férjének, Batsányinak, hogy mindig ott lesz a hazája, ahol ő, így s ilyen nemesen felelt Júlia is, ha Sándorról volt szó: „*1849 nyarán, amikor Petőfit harcba hívja Egressy Gábor színész és Kiss Ernő katonatiszt, megkérdezte a feleségét, mit tegyen, ő azt válaszolta, akármit dönt, ő követni fogja.*” (15. p.)

A költőnők, illetve a költőházaspárok életének elsősorban hasonlósága, de még egyben s másban hangsúlyosan eltérő volta is arra kérlelt mint olvasót, hogy vessem csak egybe sorsaikat!

Keszthelyen Szendrey Júlia nevét iskola viseli, miképpen Tapolcán Batsányiét is több intézmény.

Keszthelyen Szendrey Júliának emlékszobája nyílt, miképpen Tapolcán Batsányinak és Baumberg Gabriellának.

Keszthelyen Szendrey Júlia, Tapolcán Baumberg Gabriella mellszobrát avatták fel.

Baumberg Gabriella első magyarra fordított és értelmezett verseit, férjéhez írott leveleit, valamint

Szendrey Júlia költeményeit és naplóját a XX. század első évtizedében adták közre az irodalomtörténészek s a szöveggondozó filológusok.

Batsányi Jánosnak és Gabriellának egy hosszú-szép élet jutott, Petőfi Sándornak és Júliának, szomorú, igen tragikusan rövid. (Júlia is már 39 esztendősen elhunyt.)

Baumberg Gabriella és Szendrey Júlia szerelmes verseit a híres poétákhoz először tizennégy éves koromban, Pápán olvastam. Hogy Szendrey Júlia egyáltalán maga is költéssel foglalkozott, azt egy kis karc-sú antológiából tudtam meg. Később Weöres Sándor *Három veréb hat szemmel* című gyűjtéséből, de még a hetvenes években olvastam a következőket: „*Különös jelenség, hogy a magyar irodalomtörténészek nem szeretnek tudomást venni a költőnőkről. Röviden említik Dukai Takách Juditot, Szendrey Júliát – Berzsenyi sógornője az egyik, Petőfi felesége a másik, önmagukért aligha esne szó róluk.*”

Batsányi János volt költészetünkben az első forradalmárváltó, akit Petőfi is követett. Az Apostolban szereplő madarakat ugyanúgy szemléli börtönablakából Szilveszter, ahogy kufsteini cellájából a kis énekest Batsányi. (A rab és a madár című Batsányi-vers örökíti meg ezt a képet.) Baumberg Gabriella és Szendrey Júlia egyként forradalmárváltók feleségei voltak, s ezt a féle nehéz, nem is mindig könnyű és nőies szerepet hűen betöltötték.

Mindkét költő a biztos egzisztenciát kockáztatja, sőt hagyja hátra, amikor párját megválasztotta.

Júlia Sándor halála után „*pénz nélkül marad*” (Keszey Beáta, 75. p.), Gabriella is Hallerokban (tehát fillérekben) számolhatja csak vagyonát, amiről fekete-humoros verset is rögtönöz férjének Bécsből Párizs-ba küldött levelében.)

Mindkét költő akár kegyekért is könyörgött volna a hatalmasok előtt, ha férjükről volt szó. Képzeld el – nem nehéz, ahogy Gabriellát Saurau gróf és Sedlitzky báró, Júliát pedig Haynau szolgái váratták.

A hasonló, szinte párhuzamosan futó sorsok akkor válnak, térülnek el egymástól, amikor Szendrey Júliának megadatik az anyaság. Ratzky Rita gondos tanulmányában írja: „*Szendrey Júlia értelmiségi nő volt, igényesen nevelte a gyermekeit. Sokat mesélt nekik. Írhatott színdarabot is, amit ők előadtak.*” Batsányiné Baumberg Gabriella csak azidőben tehetett hasonlóképpen, amíg férje a Spielberga rabja volt. Hogy a morva városnak, amelynek fellegrábjára Jánosát, Johannját zárták, a közelében maradhasson, Kokorsowa grófné

birtokán vállalt gyermekfelügyeletet. Nekik mesélt és vetített árnyjátékokat, míg Batsányi ki nem szabadult. Szendrey Júlia – miképpen Veres Ildikó írja – a „*Gyulai által igen hiányosnak vélt gyermekirodalmat gazdagította*”.

Szendrey Júlia Petőfinek megszüli Zoltánkát, második férjének Attilát, Árpádot, Violát és Ilonát. Petőfi műzsája csak a család ellátása, kiszolgálása után fogadhatta az ihlet perceit. Pedig (Ratzky Rita tanulmányából vett szavakkal élve) „*Ő is év végi gyermek volt...*” A világra eszmélő sentimentalista költőlánycából hamarosan (kora)érett poetrina válik. Egyrészt Petőfi ellobbanó lángélete is azzá sietette őt válni, másrészt fiuk születése. Horvát Árpáddal kötött, második házassága nélkül akár a Sándorénál lassúbb, de biztosabb halál, vagy az annál is rettenetesebb lecsúszás és méltatlan élet várt volna a feleségek feleségére. Új férje oldalán legalább tovább vívhatta küzdelmeit. Holott tudta, semmilyen stigmiáját nem gyógyíthatják be az évek, bátran, illúziók nélkül nézett szét múltja, jelene és jövője síkjain:

*De kijutott nekem
Ezen a világon;
Csak már vége lenne,
Egyre azt kívánom.*

*Mit annak az élet,
Kinek nincs jövője,
Kinek a jelen csak
A múlt szemfedője!*

A könyvben szereplő tanulmányok mind írói, mind emberi tulajdonságai közül rámutatnak a legpozitívabbakra, amelyek segítségével élet-, s nem pedig halálvágy uralta a létezéshez való viszonyát pályája során. Melyek ezek?

A gyermekszerető, így a jövőben hívő értelmiségi asszony egy olyan képességét említeném, amellyel nem mindenki rendelkezik, ám amely számtalan fölösleges harctól és más, már értelmes csaták megvívásától vonhat el komoly energiákat. Ez a tulajdonság nélkülözhetetlen a mindenkor erőt követelő jellem egyenességének őrzéséhez, s nem más, mint a humorérzék. (Batsányinak finom iróniája vagy vitriolos gúnyja volt, ám Baumberg Gabriellának Szendrey Júliához hasonló humora. A költő az éjjeli edényben több szellemet vélt felfedezni, mint az üres fejű ficsúrok kalapjában.)

Ratzky Rita Júlia humorát a nagy dán meseszerző humorához méri, hasonlíthatja. Hiszen olyan szépen rezonál tovább minden klasszikus mese derűje és nevetése Szendrey magyarításában. Júlia műfordítása ismertette meg a valahai gyermekeket a Kecskelábi főfőhadiparancsnokságiörmmester alakjával, Hemzsegi-Nyüzsögivel, de a szép szerelemben való rendíthetetlen hittel is, amit a féllábú „szilárd cinkatona” testesít meg. (Szendrey e mesefordításban Rab Zsuzsa előfutára!)

Júlia műfordításai (Dickens-elbeszéléseket is ültetett át anyanyelvünkre) irodalomtörténetünkben ugyanúgy sosem hiányozhatnak, mint naplóoldalai és lírai strófái. S nem csupán a férje iránti kegyelet jóvoltából. Ratzky kiváló elemzést készített, mégpedig szigorúan retorikai szempontok alapján Szendrey Júlia mives szövegformálásairól. Bizony. Látnivaló, az ékesszólás művészetének technikáját is tökéletesen megtanulta. A mindeneket eldöntő kérdésfelvetésre (szabadság vagy árvaság?) adandó helyes választ így hozza nőtársai tudtára, miképpen Vörösmarty is a halál helyett az életet, vagy mint Petőfi, aki a rabság helyett szintén a szabadságot szuggerálta hallgatóiba.

Júliát költőnként nem annyira lángelmével megáldott férjéhez vagy Arany Jánoshoz kell hasonlítanunk és mérnünk, hanem inkább a Cséby Géza által bemutatott, Keszthelyhez kötődő verselő asszonyokhoz. Dukai Takács Judit, Kazinczy Klára vagy Vajda Marietta költészete Szendrey Júliáéval együtt nem csupán egy régió több évszázados kultúrájába enged betekintést, ám szívközelbe hozza az itt élők familiáris érzéseit is, nem csupán a történelemkönyvekből ismert események száraz-hűvös regiszterét kapjuk, ha soraikba beleolvasunk. S egyáltalán – van valami a költészetben, amit csak a nők tudnak Szapphó óta. A poéta-férfiak által olyannyira irigyelt képesség, amelynek segítségével a legapróbb lélekrezdülések megfoghatóvá s ábrázolhatóvá tették a női írástudók. Az ilyen s a hasonló sorokra gondolok, amikor azt verselik meg a költőnk, milyen roppant feszültségek, sőt ellentmondások léteznek a valódi benső lelkiállapot és mutatott külső vonások között, akár más esetében a szándékos hazugságról, akár – saját életénél maradva – a tehetetlen szomorúságról van szó, mikor harsányvidám maskarát öltenek a szomorú és fáradt szívek:

Intelem bálozó nővéreikhez

*Lányka, szavamra figyelmezz!
Ha férfi hajolna füledhez,
Tudd: Aki forró szavakat súg,
Nemcsak a táncteremben hazug,
Az arc bajuszos maszk, a kabát jelmez.*

Búcsúvétel a bálteremtől

*Bálterem zszibong, itt az estély.
Föl is kerül az álorca.
Pajzs, lándzsa, sisakunkon rostély –
Lásd maskaránk' utolszorra.*

*Megtéveszt itt a smink és a fény.
Földül csak, mi örömmre csáb.
Ám csúf maszkok mögé láttam én,
Hogy mégis él az ifjúság.*

*Itt keringett velem is hajdan
Hányszor a tánc! Fáradt vagyok.
A jelmez megnehezült rajtam.
Hordtam, hogy jól mulassatok.*

*Röpke öröm, nem lelünk vigaszt.
Hol itt van, hol már messze fut.
Meghámlik minden mosolygó maszk.
Immár istenhozzád – Redut!*

(Baumberg Gabriella versei. NIP fordításai)

Ne higj nekem...

*Ne higj nekem, ha mosolygok,
Álarcz ez csak arczomon,
Mit felöltök, ha a valót
Eltakarni akarom.*

*Ne higj nekem, ha dallásra
Látod nyilni ajkamat,
Gondolatot föld e dal, mit
Kimondanom nem szabad.*

*Ne higj nekem, hogyha hallasz
Fől kacagni engemet,
Magsiratnál, hogyha látnád
Egy ily perczen lelkemet.*

(Szendrey Júlia)

Milyen jó lett volna, ha a második házassága előtt Júlia legalább a fenti sorokat író Gabriellával barátnői szavakat válthatott volna! (Gabriella akkor hunyt el, amikor Júlia alig múlt tízesztendő.)

Mindkettejük szívében a melankólia ugyanazon szomorú bohóca lakozhatott.

Júlia verse annyival modernebb Gabrielláénál, hogy nála nem szükséges báli környezet, farsangi jelmez ahhoz, hogy saját arcbőréből vonjon valódi érzelmeit elrejtendő álarcot. (A XX. században válik majd a clownmotivika uralkodóvá Európában.)

Kettejükéről még egy apró különbség az, hogy míg Batsányi és Szendrey Júlia ismerték és szerették a Balatont, addig Baumberg Gabriella sohasem látta, sőt Petőfi Sándor is talán egyszer, hiszen egész költészetében mindössze egyetlen hasonlat szerepel a tóról. Szíve hánykolódását mérte a balatoni hullámokhoz. Szendrey Júlia emlékét viszont nem csupán intézménynév, sem egy emlékszoba őrzi már csak Keszthelyen, de egy gyönyörű kiállítású emlékkönyv is. Okvetlen szükséges, hogy Keszthely irodalmi emlékhely maradjon, s akkor már Szendrey Júlia élete és életműve, ne csupán Csokonaiék révén.

A Balaton partján nem használták a költőnő emléket ápolva az amúgy rossz emlékezetű kultusz szót. Nem létezett Szendrey *Júlia-kultusz* (Tapolcán Batsányi – már: igen.) Ám milyen jó, hogy Tóth Évának és Lukács Gábornak az a szép kötelesség jutott osztályrészül, hogy a keszthelyi Szendrey-emlékszobának már hároméves krónikáját kellett megörökítenie 2012-ben (106–110. p.)

Herbst Zoltán, a Petőfihez hasonló fiatalon elhunyt soproni tehetség versében a következő strófa állít halhatatlan emléket Sándornak és Júliának. Ezzel az idézettel üdvözlöm a keszthelyiek vállalkozását, hogy a *Szendrey Júlia emlékkönyvet* kiadták. Minden versszerető nevében köszönet érte:

*Verset ölnek és feltámadt népet.
Esőben ázunk, csontokból egy halom.
Sebemre Júlia-füvet tépek,
Testemből elvérzik a forradalom.*

(H. Z.: *Néhai P. S. költő arcai*)
(*Szendrey Júlia-emlékkönyv,*
Keszthely, Georgikon Alapítvány, 2012)

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Molnár Judit, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: (87) 581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

a Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogatók:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály
praznovszky.mihaly@upcmail.hu

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)
Szőcs Géza (Kolozsvár)
Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőségi munkatárs:

Bagyinszkyné Hunyadi Katalin

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában, Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265